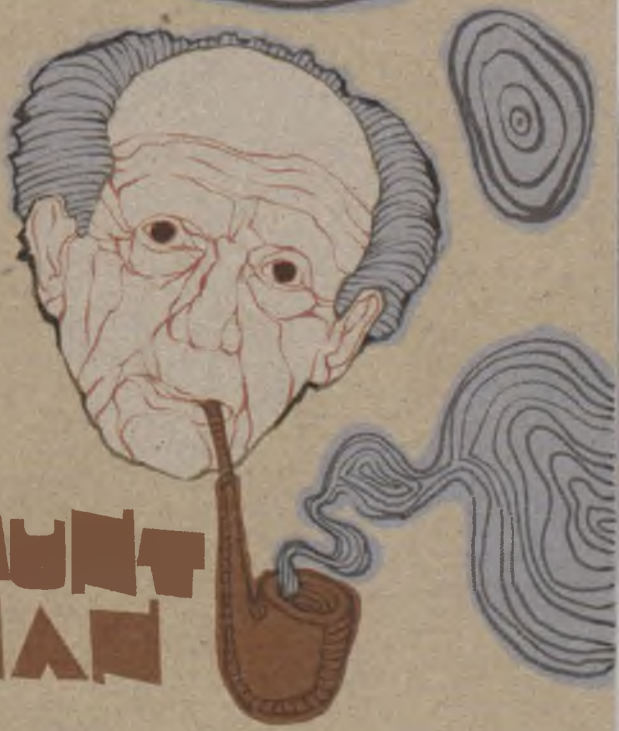
AKIŞKAN MODERN DÜNYADAN 44 MEKTUP

ZYGMUNT BAUMAN

Kitabın Adı: Akışkan Modern Dünyadan 44 Mektup **Yazar:** Zygmunt Bauman
Çevirmen: Pelin Siral **Kitabın Orijinal Adı:** 44 Letters from the Liquid Modern World
Yayın Hakları: © Polity Press Ltd, 2010 © Habitus Yayıncılık, 2011
Kapak Tasarım: Ahmet Söğütlüoğlu **Sayfa Tasarım:** Volkan Gökemre
Görsel Danışman: Murat Kaspar **Baskı ve Cilt:** Sena Ofset Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok No: 4 NB7-9-11 Topkapı - İstanbul **Sertifika No:** 12064 • Tel: 212 613 03 21 **ISBN:** 978-605-88697-8-3 **1. Baskı:** 2012, İstanbul **Habitus Yayıncılık:** Kemankeş Mahallesi Mumhane Caddesi No: 39/39 Karaköy 34425 Beyoğlu - İstanbul • Tel: 212 244 48 87 • Sertifika No: 18067
e-posta: info@habituskitap.com **web:** www.habituskitap.com

zygmunt bauman

akışkan modern dünyadan 44 mektup

Zygmunt Bauman *(1925, Polonya)* Bir çok önemli çalışması Türkçe'ye çevrilen yazar dünyaca bilinen, tanınan en popüler isimlerden biridir. Amalfi Sosyoloji ve Sosyal Teori (1989) ödülü ile Frankfurt'ta Adorno *(1998) ödülüne layık görülmüştür.* Leeds Üniversitesi'nde sosyoloji profesörü olarak görev alan Bauman halen İngiltere'de yaşamaktadır.

Pelin Sıral *(1972, İstanbul)* İ.Ü. Uluslararası İlişkiler Bölümü mezunu. 10 yıldır serbest çevirmenlik yapıyor. Tarih, siyaset gibi alanlarda çevirileri bulunuyor.

İÇİNDEKİLER

1 Akışkan modern bir dünyadan mektup yazmak 7
2 Kalabalık yalnızlık 11
3 Ana baba ve çocuk zıtlaşması 15
4 Çevrimiçi, çevrimdışı 19
5 Kuşlar gibi 23
6 Sanal seks 27
7 Mahremiyetin tuhaf maceraları (1) 31
8 Mahremiyetin tuhaf maceraları (2) 35
9 Mahremiyetin tuhaf maceraları (3) 39
10 Ebeveynler ve çocuklar 43
11 Gençlik harcıyor 47
12 Y kuşağına uzaktan bir bakış 51
13 Özgürlüklerin sahte yükselişi 55
14 Kadın çocuklar 59
15 İşte kirpiğin dönüşü 63
16 Moda ya da hareket halinde olmak 67
17 Tüketicilik başka tüketmek başka 73
18 Kültürel elite ne oldu? 77
19 İlaçlar ve hastalıklar 81
20 Domuz gribi ve paniğe kapılmak için başka nedenler 85
21 Sağlık ve eşitsizlik 89
22 Aman dikkat 93

23 Eğitime düşman dünya (Bölüm Bir) 97
24 Eğitime düşman dünya (Bölüm İki) 101
25 Eğitime düşman dünya (Bölüm Üç) 105
26 Geçmiş ve gelecek yılbaşıların hayaletleri 109
27 Öngörülemeyeni öngörmek 113
28 Hesaplanamayanı hesaplamak 119
29 Çığırından çıkan fobiler 123
30 Ara dönem 127
31 İnsanüstü kuvvet: Neden ve ne için? 131
32 Beyler, evlerinize mi dönüyorsunuz? 137
33 Krizden kaçış 141
34 Krizin sonu var mı? 145
35 Kim demiş kurallara göre yaşamak zorundasınız diye? ... 151
36 Barack Obama fenomeni 157
37 Küreselleşmiş kentte kültür 161
38 Lorna'nın sessizliğinin sesi 165
39 Yabancılar tehlikelidir... Sahiden öyle mi? 169
40 Kabileler ve gökyüzü 175
41 Sınırlar çizmek 179
42 İyi insanlar nasıl şeytana dönüşüyor? 185
43 Kader ve karakter 191
44 Albert Camus ya da başkaldırıyorum öyleyse varız 195

1 Akışkan modern bir dünyadan mektup yazmak

Akışkan modern dünyadan mektuplar... *La Repubblica delle Donne* dergisi editörleri benden iki haftada bir okurlarına bu mektupları yazıp göndermemi istediler. Yaklaşık iki yıldır (2008–2009) yazdıklarımın gözden geçirilmiş ve bir şekilde genişletilmiş versiyonları bu kitapta toplandı.

'Akışkan modern' dünyadan, yani sizin ve benim, karşınızdaki mektupların yazarının ve muhtemel/müstakbel okurların ortak dünyasından. Dünyaya 'akışkan' diyorum çünkü tüm sıvılar gibi pek fazla durağan kalamıyor, şeklini koruyamıyor. Bize ait bu dünyadaki her şey ya da hemen hemen her şey durmaksızın değişiyor: takip ettiğimiz akımlar ve ilgilendiğimiz konular (sürekli değişen ilgi alanlarımız, dünyayı dün cazip kılan şeylerden ve olaylardan bugün çok uzakta ve yarın da bizi bugün heyecanlandıran şeylerden ve olaylardan uzakta olacak), hayal ettiklerimiz ve korktuklarımız, imrendiklerimiz ve tiksindiklerimiz, ümitlenme ve endişelenme nedenlerimiz. Ve içinde bulunduğumuz koşullar, geçimimizi sağlamaya ve geleceğimizi planlamaya çalıştığımız koşullar, birilerine bağlanıp başkalarından kopma (ya da koparılma) koşullarımız da sürekli değişir. Bizi daha mutlu edecek fırsatlar ve mutsuz edecek tehditler üzerimize yağar ya da yanımızdan geçip gider ve yer değiştirirler. Çoğu zaman bütün bunlar öyle hızlı ve seri gerçekleşir ki onları yönetmek ya da yönlendirmek, gidişata yön vermek ya da müdahale etmek için makul ve işe yarar bir şey yapmak gelmez elimizden.

Uzun lafın kısası bu dünya, akışkan modern dünyamız, bizi şaşırtmaya devam ediyor. Bugün bize kesin ve doğru görünenler yarın pekâlâ anlamsız, garip ya da talihsiz birer yanlış haline gelebilir. Bunun gerçekleşebileceği şüphesini taşıyoruz. Dolayısıyla bu dünyanın kah tasarımcıları kah aktörleri, kah kullanıcıları kah kazazedeleri olan biz dünya sakinleri

-evimiz saydığımız dünyamız gibi- sürekli değişime hazır bulunmak zorunda olduğumuzu hissediyoruz. Günümüzün moda deyişiyle 'esnek' olmamız gerekiyor. Bu yüzden olan biten hakkında ya da olabilecekler hakkında daha fazla bilgiye açız. Neyse ki eskiden ana babalarımızın hayalini bile kuramayacakları imkanlarımız var. İnternetimiz ve dünya çapında ağımız, gezegenin dört bucağında bizi 'gerçek zamanda' anında birbirimize bağlayan 'bilgi otobanlarımız', nereye gidersek gidelim gece gündüz elimizin altındaki cep boyutu mobil telefonların ya da iPod'ların içindekiler var. Neyse ki mi? Belki de maalesef, ana babalanmızın başına bela olmuş yetersiz bilgi akışı şimdi bizi boğulmakla tehdit eden ve içinde yüzmeyi ya da içine dalmayı imkansızlaştıran (*akıntıyla yüzmek ya da sörf yapmaktan* tümüyle farklıdır) ondan beter bir bilgi akışı belasıyla yer değiştirmiştir. Önemli ve işe yarar haberleri faydasız ve manasız çöp yığınlarından nasıl ayıracağız? Çelişkili fikirler ve öneriler curcunası içinde gerçek ve değerli parçacıkları yalan, yanılsama, çöp ve atık ıvır zıvırdan ayırmamıza yarayacak bir harman makinesinden yoksun gibiyiz.

Bu mektuplarda, şayet sahip olsaydık işte o harman makinesinin (ne yazık ki henüz elimizde yok ve herhalde bir süre daha olmayacak) bizim için yapacağını yapmaya çalışacağım. En azından, asıl olanı asılsızdan, önem taşıyan ve giderek daha fazla taşıyacak gibi görünenleri yanlış alarmlardan ve gereksiz çıkışlardan ayırmaya başlamak için. Ancak, daha önce de dediğim gibi, akışkan modern dünyamız sürekli hareket halinde olduğundan, yerimizde durmaya ve bir yere bağlanmaya çalıştığımızda bile bizler de, ister istemez, bilerek ya da bilmeyerek, seve seve ya da yakınarak hep bir yolculuğun heyecanına kapılıyoruz. Bu yüzden mektuplar biraz da 'gezi notları' kıvamında -her ne kadar onları yazan kişi yaşadığı Leeds şehrinden bir yere kıpırdamadıysa da- ve mektuplarda aktarılacak hikayeler gezi konuşmaları gibi olacak: yolculuktan ve yolculuk hakkında hikayeler.

Ayrıntılı ve rastlantısal görünen kültürel çalkantıların mantık ve işleyişine dair her tür ipucunu saptayabilen eşsiz keskinlikte bir göze sahip filozof Walter Benjamin, hikaye türlerini ikiye ayırdı: denizci hikayeleri ve köylü hikayeleri. Birinci gruptakiler tuhaf ve duyulmamış, hiç gidilmemiş, belki de asla gidilemeyecek uzak diyarlara ait, canavarlar ve yaratıklar, cadılar ve büyücüler, cesur şövalyeler ve entrikacı günahkarlar, yani kahramanlık öykülerinin dinleyicisine bütünüyle zıt karakterler ve başka insanların

(özellikle, denizcinin hikayesiyle büyülenmiş ve mest olmuş dinleyenlerin) cesaret göstermek bir yana yapmayı hayal bile edemeyecekleri işler hakkındadır. Köylü hikayeleriyse aksine durmaksızın tekrar eden yıllık mevsim döngüleri ya da evdeki, çiftlikteki, tarladaki günlük işler gibi sıradan, birbirine benzer ve görünüşte tanıdık olaylar üzerinedir. *Görünüşte* tanıdık dedim, çünkü bu tür şeyleri, içten dışa, derinlemesine bildiğiniz izlenimine kapılmak ve dolayısıyla onlardan ve onlar hakkında öğrenilecek yeni bir şey bulunmadığını sanmak da bir yanılsamadır. Kesinlikle ne olduklarını ayırt edemeyeceğimiz kadar gözümüzün dibinde durmalarından kaynaklanır bu durum. Hiçbir şey 'el altında', 'hep orada' 'hiç değişmeyen' şeylerden daha büyük bir süratle, azimle ve inatla gözden kaçınılamaz. Onlar adeta "aydınlıkta saklanır" - yanıltıcı ve aldatıcı aşinalığın ışığında! Sıradanlıkları tüm gözlerden kaçar, kale alınmaz. İlgi çeken ve yakın takip isteyen konulara dönüştürmek için onları öncelikle gündelik işlerin duyuları körelten, rahat ama kısır döngü içindeki rutininden koparıp ayırmak gerekir. İyice incelenebilir hale gelmeleri için önce bunları bir kenara koymak ve belli bir mesafeden bakabilmek gerekir. En başta, şu sözde 'sıradanlık' blöfünün görülmesi gerekir. Arkalarında yatan gizler, bol miktarda ve derinlerdeki gizler, bir kere üstüne düşünmeye başladığınızda giderek ilginçleşecek ve kafa karıştıracak gizler, ancak bundan sonra tüm çıplaklığıyla keşfedilebilir.

Benjamin'in neredeyse bir asır önce yaptığı bu ayrım artık onun zamanındaki kadar keskin değil. Artık tuhaf diyarlara yolculuk yapmak denizcilerin tekelinde değil. Küreselleşmiş dünyada hiçbir yer ne kadar uzak olursa olsun gezegenin herhangi bir köşesinde olanların etkisinden gerçek anlamda bağımsız ve korunmuş değil. Eskiden köylülerin anlattığı hikayeleri denizci hikayelerinden ayırt etmek bile çok zor. İşte benim mektuplarımda anlatmaya çalışacaklarım, deyim yerindeyse *köylülerin* anlattığı *denizci* hikayeleri olacak. En sıradan hayatlardan çıkma masallar, fakat başka hallerde gözümüzden kaçacak sıra dışılıkları gösterip ortaya çıkarmanın bir yolu olarak... Gerçekten *tanımak* istiyorsak, tanıdığımızı sandığımız şeyleri önce *yabancı* duruma getirmemiz gerekir.

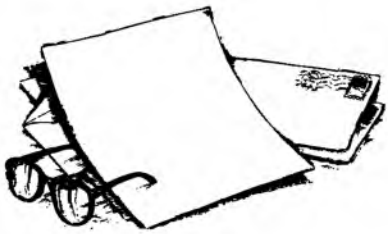
Bu zor bir görev. Başarmanın kesinlikle garantisi yok. Tatminkar bir başarı sağlamak zaten en hafif deyişle ihtimal dışı. Ama bizim, yani 44 mektubun yazarının ve okurlarının paylaştıkları macerada peşine düşecekleri görev bu.

Peki, neden 44? Herhangi bir rakam yerine bunu seçmenin bir manası var mı, yoksa tesadüfi, keyfi bir karar, rastgele bir seçim mi? Herhalde tüm okurlar (Polonyalı değillerse) bu soruyu soracaktır. Hepsine bir açıklama borçluyum.

Polonyalı romantik şairlerin en büyüğü Adam Mickiewicz, özgürlük kavramının hem temsilcisi, sözcüsü, vekili, hem de yeryüzündeki hükümdan olan gizemli bir rakam yarattı. "Onun adı Kırk Dört": bu neydüğü belirsiz yaratığın az sonraki gelişi Mickiewicz'in şiirindeki karakterlerden birinin ilanı/uyarısı ile böyle takdim edilir. Peki, neden böyle bir isim? Cevabı bulmak konusunda benden çok daha donanımlı pek çok edebiyat tarihçisi bu gizemi çözmek için boş yere uğraşmıştır. Bazıları İbranice yazıldığı takdirde şiirin adındaki harflerin sayısal değeri toplamının bu sayıya ulaşması nedeniyle bu başlığın seçildiğini iddia etmiştir. Şairin Polonya'nın özgürlük mücadelesindeki yüksek kişiliği ve annesinin Yahudi kökenleri nedeniyle belki de doğru bir bahistir. Ancak şu ana kadar en geniş kabul gören yorum Mickiewicz'in bu ses veren, muhteşem tınılı sözcüğü (Lehçesi: czterdziesci i cztery) salt ilham ateşiyle şifreli bir mesaj ifade etme niyetinden çok (pek çok ilham kıvılcımı gibi hepten nedensiz değilse şayet) şiirsel bir ahenk kaygısıyla seçtiğidir.

Burada tek bir kitapta toplanan mektuplar yaklaşık iki yıl gibi bir sürede ortaya çıktı. Kaç tane olmalıydı? Ne zaman ve nerede durmak gerekirdi? Akışkan modern dünyadan mektuplar yazma dürtüsü hiç tükenmeyecek gibiydi. Şapkasının altından daha pek çok tavşan çıkarabilecek, insan algısı için gün be gün yepyeni zorluklar icat eden böyle bir dünyada bu mümkündür. İnsanlık deneyimi bize her yanı sürprizler ve mücadelelerle dolu bir yelpaze sunuyor -ve bu yüzden mektuplarda bunlardan bahsetmek için durulan noktaların ve şu işe bakın ki menzillerini sınırlamanın, çaresiz nedensiz olması gerekiyor. Bu mektuplar da istisna sayılmaz. Sayılan nedensiz seçilmiştir.

Yine de neden başka bir sayı değil de bu sayı? Çünkü Adam Mickiewicz sayesinde, 44 rakamı özgürlüğün geleceği gün için bir karşılamaya ve bir umuda karşılık geliyor. Dolayısıyla bu sayı, dolaylı yoldan ve sadece bu yolun yolcuları için de olsa, bu pusulaların esas gerekçesini simgeliyor. 44 mektubun her birinde başka bir tema belirtilmedikçe özgürlük hayaleti mevcuttur. Hatta adı üstünde, o hayal-et, tabiatı gereği görünmez hayallerde olduğunda bile.

2 Kalabalık yalnızlık

Geçenlerde *Chronicle of Higher Education*'ın (http://chronicle.com) internet sitesinde bir ayda 3.000 mesaj göndermiş genç bir kızın hikayesine yer verdiler. Günde ortalama yüz mesaj ya da uyumadığı her on dakikada bir –sabah, öğle, akşam ve gece, hafta sonu ve hafta içi, ders saatlerinde, öğle aralannda, ev ödevi yapması ya da diş fırçalaması gereken saatlerde- mesaj göndermiş demek ki. Buradan on dakikadan fazla asla tek başına kalamadığı sonucuna varabiliriz. Düşünceleriyle, düşleriyle, endişeleri ve umutlarıyla yani kendisiyle hiç baş başa kalamamış. Şu ana kadar insanın tek başına, yanında başkaları olmadan nasıl yaşadığını, düşündüğünü, öylesine bir şeyler yaptığını, güldüğünü ya da ağladığını çoktan unutmuş olması gerekir. Ya da daha doğrusu, bu hüneri edinme şansı hiç olmamıştır. Aslına bakarsanız, bu hüneri göstermekteki yetersizliği yalnız olmadığı tek alandır.

Bu kızın ya da onun gibi başkalarının bu hünere sahip olmadan hayatta kalmalarına yarayan aletler mesaj alıp gönderebilen cep boyutu cihazlarla sınırlı kalmıyor. New York Üniversitesi'nden Profesör Jonathan Zimmerman her dört Amerikalı gençten üçünün boş vakitlerinin her dakikasını Facebook ya da Myspace gibi internet sitelerine yapışmış halde sohbet odalarında geçirdiklerini belirtiyor. Elektronik sesler ya da ekran görüntüleri alıp göndermenin cazibesine kapıldıklarını söylüyor. Zimmerman'a göre günümüzde gençlerin bağımlısı olduğu yeni potansiyel uyuşturucular internetteki sohbet odaları. Başka tür uyuşturuculara bağımlı hem genç hem yaşı geçkin kişilerin na-

sıl yoksunluk krizi geçirdiklerini duymuşsunuzdur. Dolayısıyla bir virüs (ana babaları ya da öğretmenleri) internet bağlantılarını bloke ettiğinde ya da cep telefonlarını bozduğunda bu gençlerin çekecekleri ıstırabı hayal edebilirsiniz.

Sağı solu belli olmayan, sürekli şaşırtan ve inatla tuhaflaşan dünyamızda tek başına bırakılma ihtimali gerçekten kulağa dehşet verici gelebilir. İnsan yalnızlığı aşırı huzursuz edici, tehditkar ve korkunç bir koşulmuş gibi algılamak için pek çok neden bulabilir. Kablolu ya da kablosuz bağlantılarla örülü bir dünyaya doğmuş insanların başına gelenlerden sadece elektronik sanayiini sorumlu tutmak hem haksızlık hem de aptallık olur. Elektronik aygıtlar giderdikleri ihtiyaçları kendileri icat etmez; zaten olgunlaşmış, bir kat daha şiddetli ve göze çarpan bir ihtiyacı karşılayabilirler ancak. Çünkü bu aletleri kullanmak herkesi özendirecek kadar kolaylaşmıştır ve birkaç tuşa basmak dışında hiçbir çaba gerekmez. 'Walkman' dilediğiniz her yerde ve her zaman 'dünyayı dinleyebilmeye' yarayan ilk aygıtlardandı. Onu icat edip satışa sunanlar müşterilerine şu vaatte bulunuyordu: "Bir daha asla yalnız kalmayacaksınız!" Belli ki bunu söylerken ne demek istediklerini ve bu reklam sloganının aletin satış rakamlarını nasıl milyonlara çıkarabileceğini gayet iyi biliyorlardı. Sokaklarda milyonlarca insanın yalnızlık çektiğini, üzücü ve aykırı buldukları için kendi yalnızlıklarından tiksindiklerini biliyorlardı. İnsanlar sadece arkadaştan yoksun değildiler. Arkadaşsızlıktan kahroluyorlardı. Giderek aile evlerindeki gündelik hayatın içi boşaldı. Evlerdeki aile sıcaklığının ve sofraların yerine odalarda televizyonlar başköşeye yerleşti. İnsanlar 'kendi kabuklarına çekildiler.' Saatlerini ve günlerini arkadaşsız nasıl dolduracaklarını bilemedikleri halde, insanlar giderek arkadaşlığın neşe ve hayat veren sıcaklığına inançlarını kaybettiler.

Walkman kaynaklı kesintisiz uğultuya bel bağlamak sadece kaybolan dostluklardan geride kalan boşluğu derinleştirmeye yaradı. Bu boşluğa ne kadar çok saplandılarsa insanlar bundan kurtulabilmek için, ileri teknoloji öncesinde kullandıkları kendi kas ya da hayal güçleri gibi çareleri daha az kullanabilir hale geldiler. İnternetin çıkışıyla bu boşluk unutulabilir ya da hasıraltı edilebilir ve dolayısıyla zararlı etkileri giderilebilirdi. En azından çektirdiği acılardan kurtulmak mümkün görünüyordu. Uzun zamandır ortalarda görünmeyen ve hatırası gi-

derek silikleşen o dost, ahşap kapılardan değil de elektronik ekranlardan içeri süzülerek, analog ya da dijital –her koşulda sanal- olarak yeniden doğup geri gelmişti sanki. Yalnızlıktan kıvranan insanlar bu yeni tarzı, tedavülden kalkmış yüz yüze ve el ele ilişki tarzının makul ölçülerde iyileşmesi gibi gördüler. Büyük oranda unutulmuş ya da hiç edinilmemiş yüz yüze iletişim becerisi yanında, çevrimiçi olmanın kusuru sayılabilecek sanal 'bağlantı' bir avantaj sayıldı. Facebook, Myspace ve benzerlerinin sunduğu hizmetse her iki dünya adına göklere çıkarıldı. Bari bu yüzden, uzun zamandır çaresizce sıcak bir dostluğun hasretini çekenler sanal alemin içine girdiklerinde kendilerini daha da rahatsız, beceriksiz ve talihsiz hissetmeseydiler.

Birincisi, bir daha asla yalnız kalmak gerekmiyor. Her an -günde 24 saat, haftada yedi gün- yalnızlar kulübünden bir arkadaşa ulaşmak için sadece tek bir düğmeye basmak yeterli. Bu çevrimiçi dünyada hiç kimse asla uzak değil, herkes sürekli diğerinin emrine ve çağrısına hazır. Hatta biri yanlışlıkla uyuyakalsa bile onun geçici yokluğunun hissedilmeden atlatılması mümkün, çünkü mesajlar gönderilecek, birkaç saniyeliğine karşılıklı tweet'leşilecek (ötüşülecek) yeterince insan var. İkincisi, başka insanlarla ille de belaya davetiye çıkaracak, istenmeyen yollara sapacak muhabbetlere girmeden de 'bağlantı' kurulabilmesi. Sohbetin nahoş bir yöne döndüğünü hissettiren ilk işaretle 'bağlantı' koparılabilir. Hiç risk yoktur, dolayısıyla mazeretler, özürler, yalanlar uydurmak da gerekmez. Tamamen acısız ve risksiz hafif bir parmak dokunuşu yeterli gelir. Ne yalnız kalmaktan korkmaya lüzum var ne de başkalarının taleplerine maruz kalma, kurban olma ya da taviz verme, başkası istiyor diye istemediğiniz bir işe kalkışma tehlikesi var. Bunu bilmenin rahatlığıyla, kalabalık bir odada otururken, bir alışveriş merkezinin yoğun koridorlarında başıboş dolanırken ya da kalabalık bir arkadaş grubu ve diğer yayalar arasında sokakta gezinirken bile burada ve şimdi, hem etrafınızdaki dilediğiniz kişilere teması kesmelerini bildirebilir hem de her an 'ruhen ortadan yok olabilir' ve 'kendinizle baş başa' kalabilirsiniz. Fiziksel olarak yanınızda bulunmayan ve dolayısıyla az sonra talepkar ve bağlayıcı olmayacak, 'bağlantı' kurması güvenli birine, meşgul parmak hareketleriyle mesaj göndererek ya da böyle bir kişiden az önce gelen bir mesaja bakarak kalabalığın dışında kalabilirsiniz. Elinizdeki bu aygıtlarla canı-

nız isterse kendinizi bir sürünün içinde bile anında –yanınızdaki arkadaşlar size kalabalık gelmeye ve zevkinize hitap etmemeye başladığı anda- yalnızlaştırabilirsiniz. Ölüm sizi ayırana kadar bağlılık yemini etmezsiniz, onlara ihtiyaç duyduğunuz her zaman diğerlerinin 'ulaşılabilir' olmasını beklersiniz -ancak başkaları için sürekli ulaşılabilir olmanın çirkin sonuçlarına katlanmadan.

Yeryüzünde cenneti mi bulduk? Sonunda düşler gerçek mi oldu? İnsanlar arası etkileşimden kaynaklanan, herkesin bildiği, o akıllardan hiç çıkmayan çelişik –huzur ve mutluluk veren ne var ki büyük ve görünmez tehlikelerle dolu- duygular nihayet çözüm mü buldu? Bu konu hakkında fikir ayrılıkları var. Yine de bunların hepsinin bir bedeli olduğu –düşünüldüğünde gönüllü ödenmeye yanaşılmayacak kadar yüksek bir bedel- tartışma götürmez. Çünkü 'her zaman açık' hale geldiniz mi bir daha asla tam anlamıyla ve sahiden yalnız kalamazsınız. Ve hiç yalnız kalmazsanız (yine Profesör Zimmerman'ın sözleriyle) keyif için kitap okumak, resim yapmak, pencereden dışarı bakmak ve başka dünyaları hayal etmek 'sizin için' çok zorlaşır... Yakın çevrenizdeki gerçek kişilerle iletişim kurmanız zorlaşır. Arkadaşları bir tık ötedeyken (Muazzam sayılarda ve büyüleyici bir çeşitlilikteler. Facebook'ta 500'den fazla 'arkadaş' edinebileceğinizi atlamayayım.) kim aile muhabbetini tercih eder ki?

Yalnızlıktan kaçarken, *tek başınalık* şansınızı yitirirsiniz. İnsan ancak son toplamda iletişime anlam ve öz kazandıran o ulvi koşul içinde 'zihnini toplayabilir' ölçüp biçebilir, düşünüp taşınabilir ve yaratabilir. Dahası, hiç tatmadığınız için, mahrum kaldığınız, kaybedip elinizden kaçırdığınız şeyin ne olduğunu hiç bilemeyebilirsiniz.

3
Ana baba ve çocuk zıtlaşması

Arjantinli büyük yazar Jorge Luis Borges, çarpıcı kısa öykülerinden "İbn-i Rüşt'ün Arayışı" için, bu öyküde "başarısızlık ve yenilgi sürecini" anlatmaya çalıştığını söylemişti. Yani bir ilahiyatçının Tanrı'nın varlığının nihai, çürütülemez kanıtını, bir simyacının felsefe taşını, teknoloji delisinin devridaim makinesini ya da matematikçinin çemberden mükemmel kareyi yaratmayı arayışındaki gibi bir süreci. Fakat sonra "kendisine, başkalarına değil, sadece ona yasak bir hedef belirleyen bir adamın olayı daha şiirsel kılacağına" karar verdi. İbn-i Rüşt vakasını ele aldı. Büyük Müslüman filozof İbn-i Rüşt, Aristoteles'in *Poetika*'sını tercüme etmeye karar vermişti ama "İslam dünyası dışında bir hayat bilmediğinden *trajedi* ve *komedi* kelimelerinin anlamlarını bilmesi imkansızdı." Gerçekten, "tiyatroya dair hiçbir fikri bulunmadığından" İbn-i Rüşt "bir oyunun ne olduğunu hayal etmeye" kalkıştığında maalesef beceremeyecekti.

Büyük bir yazar tarafından anlatılan mükemmel bir öykü konusu olarak sonuçta Borges'in seçtiği olay sahiden 'daha şiirsel' hale gelmiştir. Ancak pek de ilhama dayanmayan, sıkıcı ve hatta bıktırıcı sosyolojik perspektiften bakıldığında, fazlasıyla *düz* [*prosaic*, az önceki *poetik*/şiirsel karşıtlığı olarak kullanılmış -çn.] görünür. Ancak birkaç cesur yürek bir devridaim makinesi [perpetuum mobile] yapmaya ya da felsefe taşını aramaya kalkar. Fakat başkalarının anlamakta hiçbir sıkıntı duymadığı bir şeyi boş yere anlamaya çalışmak hepimizin kendi yaşantımızdan gayet iyi bildiği ve her gün yeniden -belki de artık yirmi birinci

yüzyılda, geçmiş devirlerdeki büyüklerimizden daha fazla- öğrendiği bir deneyimdir. Sadece şu örnek yeter: ebeveyn iseniz çocuklarınızla iletişim kurmak ya da henüz bu şansı kaybetmediyseniz kendi anne babanızla iletişim kurmak...

'Eski' ve 'yeni' kuşaklar arası karşılıklı anlayışsızlık ve ona eşlik eden çift taraflı kuşkuculuk ta eskilerden beri var. Bakıldığında bu tarz bir kuşkunun belirtileri oldukça eski zamanlarda da görülebilir. Fakat kuşaklar arası kuşku, yaşam koşullarının durmaksızın derinden ve hızla değiştiği *modern* çağımızda daha da belirginleşmiştir. Yüzyıllardır süre giden sonsuz tekrarların ve ağır değişimlerin tam aksine, modern zamanların karakteristiği olan değişimin aşırı yüksek temposu, 'değişen şeylerin' ve 'bir daha asla eskisi gibi olmayacak şeylerin' bir insanın ömrüne sığacak sürede bizzat yaşanmasını ve görülmesini sağladı. Bunu ayırt etmek insanlık koşulları ile eski kuşakların gidişi ve yenilerinin gelişi arasında bir ortaklık (hatta sıradan bir bağlantı) gerektirdi.

Ve bu çıkarım yürürlüğe girdikten sonra açıkça anlaşıldı ki sürekli dönüşümün farklı evrelerinde dünyaya adım atan yaş grupları, paylaştıkları yaşam koşullarını değerlendirirken gerçekten çok keskin farklılıklar gösterebiliyordu (en azından modernliğin başlangıcından itibaren ve modernlik sürerken). Genelde çocuklar ana babalarının kendi çocukluklarında hatırladıklarından, öğrendikleri 'normallikten' ve edindikleri alışkanlıklardan büyük ölçüde farklı bir dünyaya adım atarlar. Çocuklar ana babalarının gençliklerinde kalan o kaybolmuş öteki dünyayı asla göremeyeceklerdir. Bazı yaş gruplarına 'doğal', 'olması gerektiği gibi', '*normalde yapıldığı* gibi' ve dolayısıyla 'yapılması *gerektiği* gibi' görünen bazı haller başkalarına anormal gelebilir: normlardan kopmak gibi, acayip ve belki de uygunsuz ve mantıksız -haksız, iğrenç, alçakça ya da aptalca ve esaslı bir düzeltme gerektiren- bir durum gibi. Bazı haller bazı yaş grubundaki kişilere öğrendikleri ve ustalaştıkları becerileri sergileme imkanı verdiği için rahat ve tanıdık gelir. Oysa bir başkası aynı koşulları tuhaf ve ürkütücü bulabilir. Yaş farkı, bazı insanların rahatsız, şaşkın ve aciz hissettiği bazı yerlerde diğerlerinin tam da kendilerini bulmalarını sağlayabilir.

Şu ana dek o kadar çok yönde farklı algı oluştu ki modern öncesi zamanların aksine genç insanlar artık eski kuşaklarca 'minyatür yetişkinler' ya da 'müstakbel yetişkinler' –'henüz gelişmemiş ('gelişme'

burada 'bizim gibi olan' anlamında) ama gelişmek zorundaki varlıklar'-gibi görülmüyor. Günümüzde gençlerin '*bizim gibi* yetişkinler olma yolunda' ilerlemeleri umulmuyor ya da beklenmiyor. Onlar *farklı* türden insanlar, hayatları boyunca bizden farklı *kalmaya* mecbur varlıklar gibi düşünülüyor. 'Biz' (daha yaşlılar) ve 'onlar' (daha gençler) arasındaki farklar, gençler (kaçınılmaz olarak) hayatın gerçeklerini anlamaya başladığında çözülecek ve silinecek geçici sıkıntılar gibi hissedilmiyor. Onlar böyle kalmak zorundalar, değiştirilemezler.

Sonuçta yaşlı genç her iki yaş grubu da birbirini genellikle yanlış algılamaları ve yanlış anlamaları harmanlayarak karşılıklı izliyor. Yaşlılar dünyaya yeni gelenlerin kendilerinin ve büyüklerinin nice emeklerle kurduğu ve özenle koruduğu tanıdık, rahat ve temiz 'normalliği' yıkmak, bozmak üzere olduklarından endişe edecek; gençlerse tam aksine yaşlı kurtların berbat ettiği, yüzlerine gözlerine bulaştırdığı her şeyi derhal düzeltmek isteyecek. Bu durumdan ve dünyanın gidişatından her iki taraf da hoşnut olmayacak (ya da en azından bütünüyle hoşnut olmayacak) ve kendi sıkıntılarından ötürü karşı tarafı suçlayacak. İngiltere'de yayımlanan saygıdeğer bir haftalık derginin peş peşe iki sayısında birbirinden farklı iki iddia/değerlendirme okurların huzurunda çatıştı. Bir köşe yazarı gençleri, "öküzlükle, kıçlarını yaymakla, asalaklık ve işe yaramazlıkla" suçladı. Başka bir okurdan öfkeli bir yanıt geldi. Miskin ve umarsız denilen gençler aslında "akademik anlamda başarılıydılar ve ayrıca yetişkinlerin arkalarında bıraktığı enkaz karşısında endişe içindeydiler".[1] Sayısız pek çok benzer itirazdaki gibi burada da fark açıkça *değerlendirmeler* ve öznel renkler taşıyan *görüşler* arasındaydı. Bu gibi durumlarda ortaya çıkan anlaşmazlık nadiren 'nesnellikle' çözülebilir.

Fakat bir de günümüz genç kuşağının büyük kesiminin gerçek zorluklarla, uzun ve umutsuz ekonomik bunalımlarla ve kitlesel işsizlikle hiç karşılaşmadığını hatırlayalım. Bu insanlar, onları kötü havalardan, soğuk yağmurlardan ve dondurucu rüzgarlardan koruyabilen ve ellerini uzattıklarında sonsuza dek orada duracakmış gibi görünen, toplum tarafından yaratılmış ve halkın hizmetine sunulmuş, ihtiyaç halinde altına sığınabilecekleri su geçirmez, rüzgar geçirmez bir şemsiyenin var olduğu bir dünyaya –her günün bir öncekinden daha güneşli ve daha

1 *Guardian Weekend*, 4 ve 11 Ağustos 2007.

tatlı maceralarla dolu olması umulan/beklenen bir dünyaya- doğdular; böyle büyüdüler. Ancak ben bu cümleleri yazarken aynı dünyanın üzerinde giderek daha da kararan bulutlar toplanıyor. Gençlerin dünyanın 'doğal' hali sandıkları iyimser ve vaat dolu mutlu hayat daha fazla devam edemeyebilir. Son ekonomik bunalımın tortuları – kronik işsizlik sorunu, hızla geri çekilen yaşam fırsatları ve kararan umutlar- kolay kolay belki de hiç eriyemeyebilir. İhtimal varsa bile, birbirinden güneşli günler kesinlikle çabuk geri gelecek gibi görünmüyor.

Bu yüzden, günümüz gençlerine ait yerleşmiş dünya görüşlerinin ve davranışlarının sonuçta bizi bekleyen dünyaya uyup uymayacağını ve o dünyanın onların yerleşmiş beklentilerini karşılayıp karşılamayacağını söylemek için henüz çok erken.

4
Çevrimiçi, çevrimdışı

Kopenhag İşletme Okulu öğrencisi, 20 yaşındaki Ann-Sophie, Flemming Wisler'ın sorularına şöyle cevaplar vermiş: "Beni hayatımın kontrol etmesini hiç istemem. Her şeyi bir kariyer uğruna feda etmek istemem... Rahatıma önem veriyorum... Hiç kimse uzun süre aynı işte takılıp kalmak istemez."[1] Başka bir deyişle: Kapıları açık bırak. Kimse ve hiçbir şey için 'ölüm bizi ayırana dek' türünden bağlılık yeminleri etme. Dünya harikulade, cazip ve gelecek vaat eden fırsatlarla dolu; vazgeçemeyeceğin sorumluluklarla kendini tutsak edip fırsatları kaçırmak düpedüz aptallıktır...

Gençlerin edinmeye ve hedeflemeye teşvik edildiği temel yaşam becerileri listesinin ilk sıralarında hiç şüphesiz *sörf yapmak* geliyor. Giderek modası geçen 'dipten ve derinden gitmek' yerine bu alanda ustalaşmaya hevesliler. Ancak, New York eyaleti Cooperstown ortaokulu rehberlik öğretmeni Katie Baldo'nun belirttiği gibi "Gençler ipod'larına, cep telefonlarına ya da bilgisayar oyunlarına fazla daldıkları için bazı temel sosyal replikleri dahi unutuyorlar. Koridorlarda birbirlerine merhaba diyemediklerini ya da göz teması kuramadıklarını sürekli gözlüyoruz."[2] Göz teması kurmak ve böylece başka bir insanın fiziksel yakınlığını onaylamak başa bela olabilir: göz teması, derin da-

1 Bkz. "The thoughtful", *FO/futureorientation*, Ocak 2008, s. 11.

2 www.wxii12.com/health/16172076/detail.html içinde.

lıştaki (derinlerin keşfi açısından çok gereklidir) kıymetli hatta kıt zamanın bir kısmını harcamayı gerektirir; başka başka davetkar yüzeyler üzerinde öylesine göz gezdirmekten sizi alıkoyacak ya da buna baskın çıkacak bir karar anıdır.

Sürekli acil durumlardan ibaret bir hayatta, *sanal* ilişkiler '*gerçek* davranışları' kolayca alt ediyor. Oysaki genç erkekleri ve kadınları sürekli hareket halinde tutan esasen çevrimdışı hayattır. Elektronik ortamın bireylerarası karşılaşmaları kısa, yüzeysel ve her şeyden önce gözden çıkarılabilir hale getirerek çoğaltma gücü olmasaydı, bu gibi zorlamalar hiçbir işe yaramazdı. Sanal ilişkiler, özen isteyen karşılıklı ilişkinin meşakkatli (her şeyden önce zaman alıcı) sonuçları önünde koruma sağlayan 'sil' ve 'spam' tuşlarıyla donanmıştır. Bu bana Chance'i hatırlattı (Hal Ashby'nin 1979 yapımı *Being There* [*Bir Yerde*] adlı filminde Peter Sellers'ın canlandırdığı karakter): Dünyayla tek ilişkisi uzun yıllar boyu sadece televizyondan birebir gördüklerine dayanan kahramanımız kendisini birden kalabalık bir şehrin sokaklarında bulur. Önünü kesen sinir bozucu ve can sıkıcı sokak çetesinden kurtulmak için elindeki kumandaya boş yere basıp durur.

Gençler için sanal dünyanın asıl cazibesi çevrimdışı hayatı saran çelişkilerden ve karşıtlıklardan yoksun olmasından kaynaklanır. Çevrimdışı alternatifinin aksine çevrimiçi dünyada sonsuz sayıda bağlantı olasıdır –akla yatkın ve mümkündür. Bunu süreyi kısaltarak, dolayısıyla bağları gerektiğince *zayıflatarak* ve genelde belli bir süre dayatarak yapar –bağları sürekli *kuvvetlendirme* çabasıyla, bazı ilişkileri geliştirip derinleştirirken diğerlerini şiddetle sınırlayan çevrimdışı karşıtının aksine. Atacakları adımın bir hata olabileceği (çoktan olduğu) ve kayıplarını telafi etmek için çok geç olabileceği (çoktan olduğu) düşüncesiyle dertlenen kadınlar ve erkekler için gerçek bir avantajdır bu. 'Uzun süreli' bir ilişkiyi hatırlatan her şeye -ister kendi hayatını planlamaya, ister başka canlılarla ilişkilere- karşı küskünlük buradan gelir. Geçenlerde, genç kuşakların değerlerine hitap ettiği anlaşılan bir reklamda "24 saat boyunca güzel görünmeyi vaat eden" yeni bir maskara tanıtılıyordu. Şöyle bir yorumla: "İşte sadık bir ilişki. Yağmura, terlemeye, neme ve gözyaşlarına karşı tek bir dokunuşla güzel kirpikler. Maskaranız sıcak suyla kolayca temizlenebilir." 'Sadık bir ilişki' hissetmeye 24 saat yeter, ancak bu kadar kısa sürdüğü halde sonuçla-

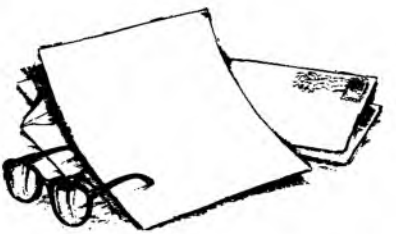
rını ortadan kaldırmak bu kadar kolay olmasaydı böyle bir 'sadakat' bile bu kadar cazip görünmeyebilirdi.

Sonuçta tercih ne olursa olsun, akla modern sosyolojinin kurucularından Max Weber'in 'hafif pelerini' geliyor. Yine Weber'in 'çelik kafesinin' aksine, istenildiğinde, hemen ve fazla ses çıkarmadan omuzlardan silkelenip atılabilir. Çelik kafesse sarsıntılara karşı etkili ve uzun süreli koruma sağlar ama koruduğu kişinin hareketlerini kısıtlar. Sadece özgür iradeyi uygulayabilme alanını aşırı sınırlamakla kalmaz, kafesten kurtulmak da güçtür. Gençler en çok, bir ihtiyaç (ya da aslında bir heves) halinde ya da vakti geldiği düşünüldüğünde 'kimliği' ve 'iletişim ağını' *yeniden şekillendirme* becerisini ellerinde tutmayı önemsiyor. Büyüklerinin münferit *kimlikleri* üzerine yaşadıkları kaygıların yerini aralıksız *yeniden kimlik saptama* kaygısı alıyor. Kimlikler *atılabilir* olmalıdır. Yetersiz ya da yeterince tatmin etmeyen ya da miadı dolmuş bir kimliğin, *vazgeçilmesi kolay* olması gerekir. Belki de günümüzde en makbul kimlik özelliği biyolojik çözünürlük olacaktır.

İnternetin interaktif marifetleri bu yeni ihtiyaca göre düşünülmüş. İnternet üzerinden sağlanan bağlantıların başarı ya da başarısızlık ihtimali arasındaki farkı yaratan *nitelikten* çok *nicelik*tir. Sağlanan bağlantı şehirdeki son muhabbet konularına ve bu muhabbet sayesinde 'gereklilik' haline gelmiş tercihlere *Fransız kalmamayı* mümkün kılar: en çok dinlenen hit şarkılara, son moda tişört tasarımlarına, günün en seksi ünlülerinin maceralarına, en son ve en çok konuşulan partilere, ilgi odağı festivallere ve etkinliklere. Eş zamanlı olarak, kişinin kendi profilinde içeriği güncellemesine ve öne çıkardıklarını baştan düzenlemesine yarar. Ayrıca geçmişin izlerini, artık modası geçmiş utanç verici içerikleri ve evvelce önemsenenleri çabucak silmeye yarar. Hepsini hesaba katarsak, internet aralıksız *yeniden icat etme* çabasını adamakıllı kolaylaştırır, teşvik eder ve hatta zorunlu kılar -çevrimdışı hayatta başarılamayacak ölçüde. 'Elektronik nesil' tarafından sanal alemde harcanan zamanın en önemli nedenlerinden biri tartışmasız budur: Bu zaman, 'gerçek' (çevrimdışı) dünyada yaşanan zaman pahasına sürekli uzar.

Yaşandığı ve görüldüğü haliyle dünyayı, gençlerin *kişisel deneyim* dünyasını, yani yaşam dünyasını [Lebenswelt] çerçevelemek ve saptamakla bilinen temel kavramların göndergeleri aşama aşama ama

muntazaman çevrimdışı hayattan çevrimiçi hayata nakloluyor. 'Bağlantı', 'randevu', 'buluşma', 'iletişim kurma', 'topluluk' ya da 'arkadaşlık' gibi kavramlar –her biri kişilerarası ilişkilere ve sosyal bağlara gönderme- bunların içinde en göze çarpanları. Göndermelerin yeni adreslerinin en başta gelen etkilerinden biri, mevcut sosyal bağların ve bağlantıların, devam eden görüşmeler sürecinde, ebediyen sabit kalacak durumlar değil de birer anlık enstantaneler gibi görülmesi. Fakat burada şunu söylemeliyim ki 'anlık bir enstantane' bütünüyle isabetli bir metafor sayılmaz: 'Anlık' bile olsalar, enstantaneler elektronik bağlardan ve bağlantılardan daha uzun ömürlü olabilir. 'Enstantane', ömrü boyunca sadece tek bir görüntü alabilen fotografik baskı ve fotografik kağıt lügatine ait bir sözcüktür –halbuki elektronik bağlar için *silmek* ve *yeniden* yazmak, ya da *üzerine* yazmak (ki selüloit negatifler ve fotoğraf kağıtlarıyla bu hayal bile edilemezdi) en önemli ve en sık başvurulan seçeneklerdendir. Elektronik aracılığıyla kurulan bağların tek kalıcı niteliği budur aslında.

5
Kuşlar gibi

Ötücü kuşlara [İngilizce'de] 'twitter' deniyor. Kuşların hayatını gözleyen uzmanlara göre, ötmenin kuşların hayatında görünüşte çelişkili ama aynı derecede hayati iki işlevi var. Birbirleriyle bağlantıda kalmalarını sağlıyor (yani kaybolmamalarını, yuvadaki eşlerini ya da sürünün geri kalanının izini kaybetmemelerini) ve kendi bölgelerini ya da kazanma mücadelesi verdikleri bölgeyi başka kuşların ve özellikle aynı türden başka kuşların ihlalinden koruyor. Kuşların ötüşü bundan başka bir mesaj taşımıyor, dolayısıyla 'içerik' (olsaydı ki yok) anlamsız sayılıyor. İşe yarayan tek şey çıkarılan ve duyulabilen (duyulması umulan) o tanıdık ses.

2006 yılında henüz öğrenciyken internette 'Twitter'ı kuran Jack Dorsey'in kuşlara özgü bu yüz milyonlarca yıl öncesine dayanan alışkanlıktan esinlenip esinlenmediğini söyleyemeyeceğim. Ancak bu sitenin aylık 55 milyon ziyaretçisi bilerek ya da bilmeyerek bu alışkanlığı takip ediyor gibi. Twitter'ı kendi ihtiyaçları ve amaçları doğrultusunda oldukça faydalı bulmuşa benziyorlar. 15 Mart 2009'da *News and Observer*'dan Peder Zane'in hesaplarına göre, bir önceki yıl Twitter kullanıcılarının sayısı yüzde 900 artmış (Wikipedia'ya göre Facebook kullanıcılarının sayısı ise 'sadece' yüzde 228 artmış). Twitter'ın yöneticileri "Twitter'ın dostlar, aileler ve iş arkadaşlarının, 'Ne yapı-

yorsun?' gibi basit bir soruya karşılıklı olarak hızlı ve sık yanıt vererek iletişim kurup bağlantıda kalmaları için verilen bir hizmet" olduğunu belirterek yeni kullanıcıları mevcut kullanıcılar ordusuna katılmaya davet ve teşvik ediyorlar. Bildiğiniz üzere cevaplar sadece hızlı ve sık değil aynı zamanda hazmı kolay yani çok derli toplu ve kısa olmalı (tıpkı kuş ötüşü gibi), 140 karakteri geçmemeli. Dolayısıyla öttüğünüz 'eylem', *"peynirli pizza yiyorum"* ya da *"camdan bakıyorum"* ya da "uykum geldi, yatıyorum" ya da "ölesiye sıkılıyorum" gibi cümlelerden öteye gidemez. Twitter'ın usulü sayesinde, eylemlerimizin nedenini, maksadını ve onlara eşlik eden duyguları ifade etmekteki kronik hatta utanç verici suskunluğumuz ve beceriksizliğimiz bir handikap olmaktan çıkıp erdem haline geldi. Bizden bir farkı olmayan herkese ve bize şu veya bu anda ne yaptığımızı bilmemizin ve başkalarına da *bildirmemizin* çok önemli bir mesele olduğu söylendi, biz de inandık. En önemli mesele 'göz önünde olmak'. Neyi neden yaptığımız ve ne düşündüğümüz, amaçladığımız, düşlediğimiz, neden keyif aldığımız ya da yapmaktan sıkıntı duyduğumuz ya da hatta bizi varlığımızı bildirmekten farklı bir şey söylemeye/ötmeye iten başka nedenler gerçekte önem taşımıyor.

Yüz yüze ilişkinin yerini ekrandan ekrana ilişki alınca temasa geçen şey *yüzeyler* oluyor. Twitter sayesinde, bir belirip bir kaybolan fırsatlarla dolu telaşlı hayatımızın öncelikli hareket vasıtalarından 'sörf ', nihayet insanlar arası iletişimin hızına yetişti. Bunun sonucundaysa insani temastaki ve ilişkilerdeki içtenlik, derinlik ve süreklilik zarar gördü.

Daha hızlı, daha kolay ve tasasız 'bağlantıların' (daha doğrusu: 'bağlantıda olmanın' yeniden teyit edilmesinin) destekçileri ve ateşli taraftarları, bizleri kazanımların kayıpları telafi ettiğine ikna etmeye çalışıyor. Örneğin, 'faydalar' (Twitter'ın faydaları) başlığı altında, Wikipedia'dan öğrendiğimize göre, "2008 Bombay saldırılarında trajedi gözler önüne seriliyor, tanıklar her beş saniyede tahmini 80 tweet gönderiyordu. Ölü ve yaralı listesinin çıkarılmasında olay yerindeki Twitter kullanıcılarının büyük yararı oldu." "Ocak 2009'da US Airways 1549 sefer sayılı uçağı New York City LaGuardia Havaalanı'ndan kalkışından hemen sonra bir kuş sürüsünün içine dalmış ve Hudson Nehri'ne iniş yapmak zorunda kalmıştı. Yardım için yola çıkan bir vapurdaki yolculardan Janis Krums, düşen uçağın henüz yolcular tah-

liye edilirken fotoğrafını çekip merkez medya olay yerine varmadan *TwitPic*'e yükledi"; ya da "Şubat 2009'da Avustralya Ulusal Yangın Merkezi *2009 Victorian orman yangınları* hakkında düzenli uyarıları ve güncellemeleri Twitter aracılığıyla iletti." Fakat bu gibi vakaları yorumlamak, hüsrana uğramış milyonlarca kaybedenin hiç lafını etmeden zaman zaman yüzü gülen birkaç talihliyi gösterip müstakbel piyango alıcılarını piyango bileti almanın genelde işe yaradığına inandırma gayretkeşliğini andırıyor.

Kabul edelim: İnsanların iletişiminde değişen teknolojinin etkisi, kayıplar ulusallaştırılırken kazançların özelleştirilme eğiliminde olduğu, banka güdümlü ekonomilerin başarılarına benziyor. Her ikisi için de nadir, rastlantısal yararlardan çok, oransız biçimde daha yaygın, derin ve sinsi bir 'katma zarar' belirmesi muhtemel.

Yine de Twitter'ı kullanmanın farklı, daha genel bir yararı var. Asıl cazibesi buradan geliyor olabilir. Descartes'ın meşhur 'varoluş kanıtı' yani "Düşünüyorum öyleyse varım!" sözünün yerini, kitle iletişiminden ibaret çağımıza uygun şekilde güncellenmiş hali almış: "Görülüyorum öyleyse varım." Beni ne kadar çok insan görebiliyorsa (ve görmeyi seçmesi mümkünse) burada var oluşumun ispatı o kadar inandırıcıdır... Ünlüler buna bir örnek. Ünlülerin varlığının ciddiyetini ve önemini *yaptıklarının ciddiyetine*, eylemlerinin önemine bakarak ölçmezsiniz (bu nitelikleri hiçbir surette doğru dürüst değerlendiremez ve fikirlerinizin kendinizden menkul olup olmadığını bilemezsiniz). Şundan emin olabilirsiniz ki 'ünlüler' sadece varlıklarının dikkat çekmesiyle önem taşır: Herkesin onlara bakması, herkes tarafından görülmeleri gerekir –her gazete bayiinde, renkli gazetelerin ön sayfalarında, magazinlerin kapaklarında, televizyon ekranlarında... Bu kadar çok insanın onlara bakmasının, onların adımlarını takip etmesinin, her tür hareketleri, yaramazlıkları ve şeytanlıkları hakkında küçük dedikoduların dinlenmesinin, bunlar üzerine konuşulmasının bir 'hikmeti' olmalı. Bu kadar insan aynı anda yanılıyor olamaz! Daniel Boorstin'in unutulmaz sözü durumu özetliyor: "Çok tanınmasıyla tanınan kişi şöhrettir." Sonuç mu (mutlaka doğru olmasa bile yine de güvenilebilir)? Ne kadar sık ötersem ve öttüğüm internet sayfasını ne kadar çok insan ziyaret ederse, çok tanınanlar saflarına katılma şansım o kadar artar. Ünlüler örneğindeki gibi, ne hakkında öttüğüm gerçekten önemsizdir. Ün-

lüler hakkında okuduklarımız ve duyduklarımız da, kahvaltıları, randevuları, tek gecelik ilişkileri ve alışveriş kaçamaklarından fazlası değildir ki. Yeryüzündeki bir insanın varlığının ağırlığı/önemi 'iyi tanınırlığıyla' ölçüldüğüne göre benim ötüşüm de kendi manevi ağırlığımı/önemimi artırmamın bir yoludur (bir tür yiyerek diyet yapmak gibi –insanın vücut ağırlığını azaltma yöntemi manasında diyet)

Ya da en azından böyle görünüyor. Belki de hepsi bir yanılsama ama çağdaşlarımızın çoğu bu yanılsamayı hoş görüyor. *Önemsenmenin görülmekten* geçtiğine inanmayı bellemiş ama yine de insanları 'görülen' ve görünmeyen diye birbirinden ayırmaya ve onları bu ayrımın 'görünür' tarafında tutmaya gerçekten gücü olan renkli dergilerde ve gazetelerde boy gösteremeyen insanlar bu yanılsamayı hoş karşılıyor. O az sayıdaki *sıra dışı* ilan edilmiş insan için renkli magazin dergileri ne demekse, Twitter da biz *sıradan* insanlar için o demektir. Bizim ötüşümüz, kalabalık bir sokak mağazasının, *haute couture* butiğin pırıltısını taklit etmesine benzer. Sokak alışverişine mahkum bizler için Twitter, özel butiklere ulaşamamanın yarattığı kırıklığı biraz olsun dindirir.

6 Sanal seks

Brief Encounters: *The Women's Guide to Casual Sex*'in yazarı Emily Dubberley "seksin artık pizza sipariş etmeye benzediğini" söylüyor... "İnternete girip bir *genitalya* sipariş edebilirsiniz." Flört etmeye ya da kesişmeye artık hiç gerek yok. Sevdiğinizden kabul görmek için çabalamaya, sevgilinin aşkını hak etmek ya da gönlünü kazanmak için, gözüne girmek için fedakarlık etmeye ve bu çabaların meyvesini almak için uzun süre belki de sonsuza dek beklemeye hiç gerek yok.

Ancak bu, seksüel birleşmeyi bu denli heyecanlı, çünkü belirsiz, bir olay kılan her şeyin ve böyle romantik macera dolu, riskli ve tuzaklarla dolu bir olay arayışına girmenin tümden ortadan kalkması anlamına geliyor. İçinde biraz kayıp olmazsa kazanımların tam tadına varılamaz. Bu kadar çok kullanıcının makbul bulduğu internet aracılığıyla seks de bu sıkıcı kuraldan muaf değil. Bir şeyler kaybedildi –gerçi denildiğine göre çoğu erkek ve hatta kadın da kazanımların feda edilenlere değdiğini söylüyormuş. Kazanılan *kolaylıktır* (harcanan çabayı en aza indirmek), *hızdır* (arzu ve haz arasındaki mesafeyi azaltmak) ve *sonuçlar karşısında güvencedir* (bilinir ki işin akıbeti her zaman arzu edilen, önceden tasarlanan senaryoya uymayabilir). Sonuçlar nadiren bütünüyle beklendiği, imrenildiği ya da hoşlanıldığı gibidir. Keyifli ve açıkça zevkli olabildikleri kadar sıkıcı ve sinir bozucu da çıkabilirler.

Hızlı ve güvenli seks imkanı sunan ve 2,5 milyon kayıtlı üyesi bulunan web sitelerinden biri kendi reklamını şu sloganla yapıyor: "Gerçek seks partneriniz *bu gece* burada!" (italikler onlara ait). Genelde eşcinsel alemde dünyayı gezenlerin isteklerine hitap eden, dünya çapında milyonlarca üyesi bulunan bir diğerinin sloganı ise şöyle: "İstediğiniz, istediğiniz *anda* elinizde." (italikler onlara ait). Her iki sloganda da üstü kapalı bir mesaj saklı: Aranan mallar tüketime, oracıkta derhal tüketime hazır. Arzu, hazzıyla birlikte paket bir teklif içinde geliyor; kontrol sizde. Milyonlarca reklamın tedrisatından geçen kulaklara bu mesaj hoş ve tatlı gelir (her birimiz bir yıl içinde büyüklerimizin bütün ömürlerinde seyrettiklerinden daha fazla reklam seyretmeye zorlanıyor/sürükleniyoruz.) Şimdiki (eski devirlerin aksine) reklamlar kahve ya da hazır çorba kadar hızlı ('sıcak suya eklemek yeter') cinsel hazlar vaat ediyor. Herhangi bir sabır, fedakarlık ve iyi niyet göstermeden, uzun ve zorlu bir terbiyeden geçmeden, saçma, ağır ve bazen dayanılmaz zorluklara katlanmadan ulaşılamayacak, mekan ya da zaman açısından uzak hazları alçaltıyor, çarpıtıyor ya da saçmalaştırıyorlar –ve bu da önümüze sürdükleri her denemede hataya düşme ihtimalimizi artırıyor.

Buna benzer bir 'sabırsızlık kompleksi' Ulusal Sağlık Hizmetleri konusunda Margaret Thatcher'ın yirmi yıl önceki hatırlanmaya değer şikayetinde ve sağlık hizmetlerinin özelleştirilmesini neden bir gelişme olarak gördüğünü açıkladığında da dile gelmişti: "Kendi seçtiğim doktoru, kendi seçtiğim zamanda istiyorum." Kısa bir süre sonra Thatcher'ın rüyalarını tam anlamıyla olduracak gibi değilse de bu rüyayı inandırıcı kılıp ve ciddiye bindirecek bir araç – kredi kartı suretindeki sihirli değnek- icat edildi. Bu araç, bankalann ve kredi şirketlerinin kendilerinden gelecek ilgi ve yardımı hak ettiğini düşündükleri, sayıları giderek artan bireylere, tüketici yaşam felsefesini getirdi.

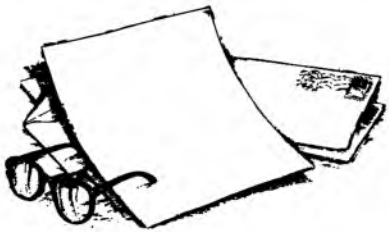
"Doğmamış çocuğa kaftan biçme!" diye eski ve yerleşik bir atasözü vardır. Bugün hızlı hazza dayalı modern hayat stratejilerine uygun çocuklar doğuyor. Bütün bir nesil ve bizler de kaftanları biçmek için her tür hakka sahibiz. Psikoterapist Phillip Hodson da bu hakkı kullanmış ve süre gelen cinsel devrimin internet evresinin sonuçlarını hem iyi hem kötü yanlarıyla aktarmış. Hodson kendisinin 'atılabilir, hızlı haz kültürü' (henüz evrensel olmasa da hızla yayılan) dediği para-

doksa ulaşmış. Ana babalarının, hatta söylemeye gerek bile yok ki büyükanne ve büyükbabalarının bütün bir ömürleri boyunca flört edebileceklerinden çok daha fazla kişiyle tek bir gecede (elektronik ortamda) flört eden insanlar, er ya da geç, her tür başka bağımlılıkta olduğu gibi, yaşadıkları tatminin, uyuşturucunun her yeni dozundaki gibi giderek azalacağını anlayacaklardır. Edindikleri deneyimi biraz daha derinlemesine gözlerlerse ayrıca artık sadece eski romanlarda okuyabildikleri uzatmalı romantizmin ve yavaş ve çetrefilli baştan çıkarmaların 'işin kendisine' giden yolu uzatan gereksiz, fazla, külfetli ve sinir bozucu *engeller* değil, aksine, belki de hatta o 'iş' için çok önemli *malzemeler* olduklarını, aslında bunların *hepsinin* erotik ve 'seksi', büyüleyici ve cezbedici olduklarını göreceklerdir.

Özetlemek gerekirse: *nicelik* için *nitelik* elden gitmiştir. 'Yeni' ve 'gelişmiş', internet ortamında yaşanan cinsellik, artık atalarımızın aklını başından alarak, onları şanını şöhretini göklere çıkartan, evlilik saadetini cennetle bir tutan ciltler dolusu şiirler yazmaya sevk eden o 'şey' değildir. Pek çok başka araştırmacıyla aynı fikirleri paylaşan Hodson'ın bir başka gözlemi de internet ortamında yaşanan cinselliğin insanlar arası bağları kuvvetlendirip tatmin edilmemiş hayallerden doğan trajedileri azaltmak yerine, ortaklığın büyüsünü bozduğu ve son toplamda hayalleri eksilttiği yönünde. İnternet vasıtasıyla kurulan bu bağlar gerçek 'çevrimdışı' hayatta emek harcanarak kurulanlardan daha zayıf ve daha yüzeyseller ve bu nedenle daha az doyurucu ve arzu edilirler (böyle bir şey varsa), daha az 'değerliler', şayet böyle bir değer varsa – ve daha az değer görüyorlar.

George Simmel'in çok önceden dediği gibi, şeylerin değeri onları elde etmek için feda edilenlerin büyüklüğüyle ölçülür. Artık daha çok insan daha fazla 'cinsellik yaşıyor' olabilir ama bu sayılardaki artışa paralel olarak yalnız yaşayan, yalnızlıktan ve terk edilmenin dayanılmaz acılarından kahrolan insanların sayısı da artıyor. Acı çeken bu insanlar çaresizlik içinde bu duygularından kurtulma arayışındalar ve kurtuluş için onlara daha fazla 'çevrimiçi' cinsellik vaadi sunuluyor. İnternette pişen, internette servis edilen bu özel yemek, bir insanın eşliğine duyulan açlığı gidermek yerine, sadece yokluğunun daha fazla hissedilmesine ve insanların sıcak bir birliktelik özlemiyle daha kırgın, yalnız ve aç hale gelmesine neden oluyor.

Kazanımlar kayıplarla kıyaslandığında unutulmaması gereken bir konu daha var. Çevrimiçi flört ajansları (ve hatta hızlı seks ajansları) tek gecelik ilişki için olası eşleri, 'mevcut malların' kilolarına, vücut tiplerine, etnik kökenlerine, tüylerine vs. göre (dosyalama kriterleri kullanıcı hedef kitleye ve o sıralarda 'makbul' sayılan baskın görüşlere göre çeşitleniyor) sınıflandırdıkları bir katalogda sunuyor. Bu sayede kullanıcılar eşlerini 'bütünün' ve cinsel hazzın niteliğini belirleyeceğini sandıkları birtakım parçaları bir araya getirerek seçebiliyor (*onları* kullanacak kişilerin de aynı yolu izlemesini bekliyorlar). Bu süreçte bir şekilde 'insan' denildiğinde canlanan hayal parçalanıp yok oluyor: Ağaçların arasına girince orman görünmüyor. İnternette satış yapan şirketlerin kataloglarından mal seçer gibi, arzulanır tiplerin ve işlevlerin sergilendiği bir katalogdan kendinize eş seçmek, kendi kendini yaratan ve sinsice kabul ettiren miti kalıcılaştırıyor: yani, biz insanların, her birimizin benzersiz, değeri kendi tekilliğinde ya da biricikliğinde saklı birer kişi ya da kişilik değil de bir dizi karman çorman satılır ya da satılması zor özellikten ibaret olduğumuz mitini...

7
Mahremiyetin tuhaf maceraları (1)

Modern bireyin izlediği çetrefil güzergahı akıllıca analiz eden Fransız sosyolog Alain Ehrenberg, halen içinde bulunduğumuz zamanları başlatan son modern kültür devriminin (en azından Fransa ayağının) -28 Haziran 1914'te Avusturya Arşidükü Franz Ferdinand ve karısına Saraybosna'da Gavrilo Princip'in yönelttiği ve Birinci Dünya Savaşı'nı başlatan kurşuna ya da 7 Kasım 1918'de savaş gemisi *Aurora*'nın yaylım ateşiyle Bolşevikler'in taarruza geçmesi ve kışlık sarayın işgaline eşdeğer bir kültür devriminin- doğum tarihini saptamaya çalışmıştı. Ehrenberg, 1980'lerin bir sonbahar akşamında Vivienne adında bir kadının popüler bir televizyon programında, yani milyonlarca izleyicinin önünde, kocası Michel'in erken boşalma problemi yüzünden evlilikleri süresince hiç orgazm olmadığını söylemesini seçmişti.

Vivienne'in açıklamasını bu denli devrimci kılan nedir? İki şey var. Birincisi: O güne kadar özü gereği ve hatta durumun adını koymasıyla, mahrem sayılan bir bilgi türü kamusallaşmış. Ve ikincisi: *Kamusal* alan bütünüyle *mahrem* bir meseleyi ifade edip tartışmaya açmak için kullanılmış.

'Mahrem' nedir? 'Mahremiyet' bölgesine ait bir şeydir. 'Mahremiyet' denince ne anlaşıldığını görmek için Wikipedia'ya danışalım (bir meseleye ait genel kanı her ne ise onu titizlikle ve çoğunlukla

muntazaman araştırıp derhal aksettirmesiyle ve bu bilgileri her gün gayretle güncelleyerek, en ateşli takipçilerinden bile daha hızlı kaçmalarıyla bilinen hedefleri havada yakalamaya çalışmasıyla bilinen internet sitesi): 8 Mart 2009 tarihli Wikipedia İngiltere versiyonundan okuduğum kadarıyla, 'mahremiyet';

> Bir bireyin ya da grubun kendisini ya da kendisi hakkındaki bilgiyi gizlemesi ve böylece tercih ettiği ölçüde görünür olması... Mahremiyet bazen anonimlikle, kamusal alanda bilinmemek ve tanınmamakla bağlantılıdır. Bir şey bir *kişi* için mahremse bu demektir ki onun için özünde özel ya da kişisel hassasiyet taşıyan bir durum söz konusudur... Mahremiyet bir tür –iki grup arasındaki çıkar alışverişinin özellikle netlik kazandığı- güvenlik gibi görülebilir.

Peki, 'kamusal alan' nedir? Girmek isteyen herkese açık bir mekan. Bu nedenle 'kamusal arenada' duyulan ya da görülen her şey prensipte *herkes* tarafından duyulabilir ve görülebilir. Kelimeleri dile getirip hareketlerini görünür kılanlar seyredilme ve işitilme riskini alır ve (*alenen ya da dolaylı, göz göre göre ya da gıyaben*) *kabul ederler*. Sonuçlara razı gelir, itiraz etme ya da karşılık talep etme haklarını ortadan kaldırırlar. (Yine Wikipedia'dan alıntı yaparak) "Mahrem bilginin *ne ölçüde açıklanacağı, yerine ve zamanına göre değişebilen* toplumun bu bilgiyi nasıl karşılayacağına bağlıdır." Böyle düşündüğümüzde, bir şeyi mahrem tutma çabası ve bir şeyi kamusallaştırma kararı iki zıt kutuptur. 'Mahremiyet' ve 'kamusallık' birbirlerine *muhalefetleri* üzerinden tanımlanır.

'Mahrem' ve 'kamusal' ihtilaf içindedir. Semantik bölgeleri, birbirinden genelde iki yönlü bir trafiğe davet çıkarmalarıyla/izin vermeleriyle bilinen sınırlarla değil, cephelerle ayrılmıştır: her iki tarafta da tacizcilere karşı (davetsiz misafirlere, ama aynı zamanda döneklere ve özellikle de firarilere karşı) tercihen sıkıca mühürlenmiş ve ağır cephaneler yığılmış geçit vermez sınır çizgileri vardır. Ancak savaş ilan edilmese, savaşçı faaliyetlere girişilip niyet edilmese, sınır toprakları atış alanına dönmese bile, kural gereği sınırlar ancak *seçilmiş* bir karşılıklı trafiği hoş görebilir. 'Sınır çizmek', başka hallerde farklı olabilecek bu karşılıklı akış ihtimallerine müdahale edip değiştirmeye (ba-

zen daha fazla, bazen daha az akış sağlamak gibi) kalkışmak demektir. Herkese açık bir trafik, sınır fikrini gülünçleştirecektir. Sınır çizmenin temel nedeni kontroldür; kimin ve neyin sınırı geçmesine izin verileceğine, kimin ve neyin kıpırdamadan olduğu yerde kalması gerektiğine karar verme hakkıdır (hangi bilgilerin mahrem kalma ayrıcalığına sahip olduğu ve hangilerinin kamusallaşmasına izin ya da karar verilebileceği) –ve genellikle tartışmalı konulardır.

Modern zamanların büyük bölümünde, sınır bölgesindeki tacizlerin ve daha da önemlisi sınır trafiğinin hâkim kurallarındaki her tür tek taraflı feshetme ve keyfi değişikliğin, nedense hep 'kamusal' cepheden gelmesi beklendi ve bundan korkuldu. Genelde kamu kurumlarının yaygın olarak üzerlerine vazife olmayan işlere burunlarını sokmak ve kulak kabartmak gibi bir eğilim gösterdiklerinden –kendi yönetimi altına alabilmek, işgal edip fethetmek yönünde bastırılmaz bir arzuyla, mahrem alanı yoğun garnizon ağları, casus aletleri ve gizli dinleme cihazlarıyla kuşatmasından ve böylece bireyleri ya da bireylerden oluşan grupları mahremin sunduğu sığınaktan, geçilemez bir mekandan ve aynı şekilde kişisel güvenlikten ya da grup güvenliğinden mahrum bırakmasından - kuşku duyuldu. Özel meselelerin kamusal konulara dönüşmesinin tartışılabileceği kamusal alanda ya da karşılıklı iletişime dayalı başka alanlarda, ilgi görebilecek nice özel meselenin de önlerine kamu kurumlan tarafından engeller çıkarıldığından kuşkulanmak belki tutarsızlıktı ama tümüyle sebepsiz de sayılmazdı. Başka bir deyişle, öyle bir komplo söz konusuydu ki, bazı belli başlı sorunlarla, muhataplarından başka kimsenin ilgilenmemesi sağlanıyordu.

Açıkçası, yirminci yüzyılın zorba ve kanlı iki totaliter rejimi, yani Nazizm ve komünizm gibi iki korkunç deneyim, geçerliliklerini bu tarz kuşkulara borçludur. Artık güçlerinin doruğunda değilseler de bu kuşkular hâlâ başımızın üstünde dolanıyor. Bir yandan mahremiyeti su götürmez, samimi ve özel her tür bilgiyi –demokratik zihniyete sessiz anlaşmalarla yerleşmiş gelenekleri alenen ihlal ederek- kendi (kontrolsüz ve bu yüzden potansiyel zararlı) çıkarları için vicdansızca harcar, saklar/depolar/kilit altına alırken, öte yandan keyfi tutumlarıyla önceden mahremiyetin özeline bırakılması gerektiği düşünülen işlere kendi görüşleri ya da sezgilerine dayanarak gelişigüzel yeni yasal sınırlamalar dayatan kamu kurumları marifetiyle defalarca uyandırıldı bu kuşkular.

Tam yetkili bir devlet tarafından yönlendirilen kamu kurumlarına yakıştırılan saldırganlık ve onlardan beklenen yırtıcılık ne boyutlarda olursa olsun ve devlet anlayışı günümüzde hangi yöne evrilirse evrilsin, karşı yönden yaklaşan öteki tehdide dair uyarılara, yani kamusal alanın bugüne kadar özellikle mahrem görülen ilişkiler tarafından işgal edilip giderek ele geçirilmesine herhalde çok az rastlanır –bahsedildiği duyulmuşsa bile, zaten bu uyarılara kulak verildiği de pek görülmemiştir. Atalarımızın büyük çoğunluğu ve daha eski kuşaklar yönetenlerin yersiz müdahalelerine karşı özel alanı savunma hissiyle tedbiri elden bırakmamayı ve silahlanmayı görev bilmişlerdi. Gönüllü ya da gönülsüz, halk kamu kurumlarını bekçi ve koruyucu kabul etti –ama bundan fazlasını istemedi. Mahrem işleri örten kalın perdelerin arasından sırnaşık işgüzarlıklarıyla kuşkulu kuşkulu insanları gözetlemelerini şüphesiz kimse beklemedi.

Yani, bugüne dek...

(devam edecek)

8
Mahremiyetin tuhaf maceraları (2)

Sayısız filmde türlü çeşit özgün rolde oynamış, düşünceli, duyarlı ve nüktedan insan, İngiliz oyuncu Peter Sellers, şöyle demiş: "Benden kendimi oynamamı isteseniz, ne yapacağımı bilemezdim. Kim ya da ne olduğumu bilmiyorum." Hüzünlü bir ifadeyle eklemiş, "maskenin arkasında bir ben vardı, ama onu ameliyatla aldırdım." Shakespeare, Sellers'ın sorguladığı gerçeği kahince bir sezgiyle önceden tahmin ederek bir adım daha ileri gitmiş ve Kral Lear'ın ağzından şu soruyu sormuştu: "Kim olduğumu bana kim söyleyebilir?"

Cevapları önceden verme ve/veya cevabı içinde saklı tutma eğilimindeki 'retorik' sorular dışında, normal biçimde soru sormak, bir meselenin tartışmalı olduğunu varsaymak ya da belirtmektir. Aslında, her birimizin bildiği gibi (Lear kadar trajik ve acılı şekilde olmasa da) kim ya da ne olduğumu söylemek sadece bana kalmış bir şey değildir. 'Benim kim ya da ne olduğum' konusunda etrafımdaki başka kişilerle her uyuşmazlığımda ve tartışmamda her kafadan –kulakları tırmalayacak kadar uyumsuz- bir ses çıkar. Tüm bu itiş kakış içinde o anda kimin yargıç koltuğunda oturduğu, karar ve hüküm verme gücüne sahip olduğu hiç belli değildir. Deyim yerindeyse 'kamusal tüketim' için kendi imajımı (istemeseler de benimle aynı görüşü paylaşanlarla beraber tıpatıp bana benzediğini düşüneceğim bir imaj) çizerken baş-

kalarından bana ne kadar fırsat kalacağı asla sonuca bağlanamayacak bir konudur. Kararlaştırılan hiçbir imaj sonuncusu olmayacaktır. Her biri tüm ihtimallere açık biçimde yeniden değerlendirilmeye ve yeniden tartışılmaya sürekli açık olacaktır.

Sosyolojinin kurucuları içinde tartışmasız en yüksek akla sahip olan George Simmel'in, gizlilik hakkındaki (ve dolaylı olarak mahremiyet, bireysellik, bağımsızlık, kendini tanımlama ve kendini savunma hakkındaki, çünkü gizlilik hakkı bunların her biri için elzem, hayati ve tanımlayıcı bir niteleyicidir) yorumuna göre, gerçekçi bir hayatta kalma şansı için sır saklama hakkının başkaları tarafından takdir edilmesi gerekir. Simmel, gizliliğin mahremiyetin vazgeçilmez bir parçası olmanın yanı sıra *sosyal bir ilişki* şekli olduğunu belirtir: Ona göre "bilerek ya da bilmeyerek *saklanan* bir şeye, bilerek ya da bilmeyerek *saygı* gösterilmesi" gibi bir kuralın gözetilmesi gerekir (italikler bana ait). Ancak, bu iki koşul (mahremiyet ve bireysel bağımsızlığın toplum tarafından tanınması/hoş görülmesi/korunması) arasındaki ilişki dengesizliğe ve gerilime meyillidir ve bu yüzden "saklama niyeti, açık etme niyetiyle çarpıştığında daha da derinleşir." Eğer bu 'büyük yoğunluk' su yüzüne çıkmayı başaramazsa, eğer insanın sırlarına saygısı olmayan, her işe burnunu sokan, müdahil ve işgüzar kişilere karşı dişini tırnağına takarak gizliliği savunma dürtüsü eksikse ya da yeterince özenli değilse, mahremiyet tehlikede demektir.

Tanımı gereği sır, insanın bildiklerinin bir kısmını başkalarıyla paylaşmamasıdır. Gizlilik, yani bir bilginin izinsiz açıklanmaması, mahremiyetin sınırlarını çizer, belirler ve kuvvetlendirir. Mahremiyet insanın kendi krallığıdır. İçinde 'ben kimim ve neyim' sorusuna kişinin kendi başına karar vermeye tam yetkisi bulunan ve kişinin hakkıyla tanınıp saygı gösterilen, kendi kararlarına sahip çıkmak için kendi isteği doğrultusunda mücadeleler verebileceği ve bunları sürdürebileceği, kendi tek ve bölünmez egemenliğinin topraklarıdır. Fakat son mektubumda yazdığım gibi 'yönetenlerin yersiz müdahalelerine karşı özel alanı savunmak' atalarımızın ve daha eski nesillerin tek silahlanma nedeniydi –ama yenileri eklendi. Çok yakın zamana kadar...

Atalarımızın alışkanlıklarından şaşırtıcı bir U dönüşü yaparak, bu 'mahrem bölgeyi' savunmaya kararlı olmakta ciddi bir cesaret, hırs ve istek kaybı yaşadık. Günümüzde, mahremiyete ihanet edilmesi ya da

mahremiyetin ihlal edilmesinden çok bunun aksi bizi korkutuyor. Mahrem dünyadan çıkışların tamamen kapanmasından, özel alanın bir hapishaneye, bir tecrit hücresine veya hatta geçmiş zamanlarda hükümdarın emriyle toplumdan uzaklaştırılıp unutulmaya mahkum edilen insanların atıldığı, o 'özel alanın' sahibinin sonsuza dek kendi edip kendi bulmaya mahkum edildiği zindanlara dönmesinden korkuluyor. Mahremiyetin surları ardından sırlarımızı koparmaya, parçalamaya, zorla çıkarıp çalmaya, sırlarımızı ilan edip cümle aleme duyurmaya ve herkesi sırlarımızı bilmek istemeye kışkırtan, hevesli aç gözlü dinleyicilerin olmaması, belki de çağdaşlarımıza işkence eden en korkunç karabasandır. 'Ünlü olmak' (yani sürekli toplumun gözü önünde olmak, gizliliğe ne ihtiyaç duymak ne hakkı olmak) başarılı addedilen hayatın en makbul görülen ve en popüler modelidir.

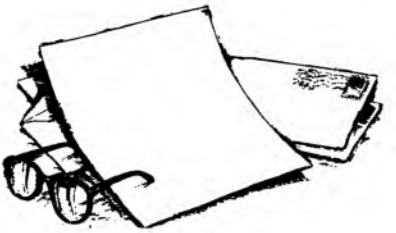
Giderek daha fazla sayıda kardeşimiz (çok fazla söze dökmeseler de) sır taşımanın -internette, televizyonda ya da renkli gazete ve dergilerin kapaklarında gösterilmek için seve seve sergilenmeye uygun bulunan sırlar dışında- keyifli bir tarafı olmadığına inanmaya meyletmiyor. Bunun sonucunda, artık *kamusal* alan kendisini *mahremiyet* orduları tarafından istila edilmiş halde boğulmuş ve yenik hissediyor. Peki, bu yeni istilacı ordular yeni sınırları fethetmeye ve yeni garnizonlar kurmaya mı koşuyor, yoksa artık boğulmak üzere oldukları o içinde yaşanmaz hale gelmiş geçmişin sığınaklarından korku ve panik içinde kaçıyorlar mı? Hücumları yeni bir keşif ve fetih ruhu edindiklerini mi gösteriyor, yoksa bir kamulaştırılma, kurban edilme ve tahliye kararı çıktığını mı? Yerine getirmeleri emredilen görev –'benim kim ve ne olduğumu' bulma ve/veya buna karar verme görevi- mahremiyetin kısıtlı sınırları içinde ele alınamayacak kadar büyük mü? Peki, görev, toplum tarafından önerilen ve temin edilen imkanlarla toplum sahnesinde oynanarak (Peter Sellers'ın aksine) yerine getirilebilir mi? Mesela geçici yaklaşımların deneme yanılma yoluyla sınanması ya da farklı giysilerin giyilip çıkarılması gibi. Yoksa tam tersi mi geçerli? Bu imkanları insan ne kadar inanarak kullanırsa arzulanan sonuca erişme umudu –insanın peşinde olduğu ve ulaşmaya çalıştığı kesinlik- o kadar azalır mı?

Kabul edilebilmek bir yana, asla açık, dolaysız ve kesin cevapları bulunamayan sorulardan sadece bazıları bunlar. Ancak yine benzer şekilde ikna edici cevaplar bekleyen dolayısıyla faydasız diyemeyece-

ğimiz bir dizi önemli soru daha var. Her şeyden önce gizlilik, kişinin kendisine ait bir alan yaratması için, kendisini davetsiz misafirlerden, rahatsızlık veren dolayısıyla hoş karşılanmayan ahbaplıklardan uzaklaştırmak için kullandığı bir mahremiyet aracı değildir sadece. Aynı zamanda *insanlar arası bağları* kuvvetlendirmekte bilinen ve akla gelen en sağlam araç oluşuyla güçlü bir *birliktelik* aracıdır. İnsanın sırlarını başkalarına tümüyle kaparken, seçilmiş, az sayıda 'çok özel' birkaç kişiye vermesiyle arkadaşlık ağları örülür, 'en iyi arkadaşlar' belirlenmiş ve atanmış olur, koşulsuz ve kalıcı ilişkilere girilir ve bunlar sürdürülür ve birtakım dağınık insanlar sihirli bir şekilde sıkı sıkıya bağlı ve bütünleşmiş gruplara dönüşür. Özetle, aidiyetle bağımsızlık arasında yaşanan zorlu ve üzücü çatışmaların bir kereliğine unutulduğu o dünyadan kurtarılmış bölgeler çıkarılır. Bu kurtarılmış bölgelerde kişisel çıkarla başkalarının iyiliği arasında, özveri ile şımarıklık, kendini sevmekle başkasını düşünmek arasında tercih yapabilmek insanı hem kahır hem de vicdan azabı çekmekten kurtarır.

Fakat Thomas Szasz'ın da 1973 gibi erken bir tarihte (*İkinci Günah*'ta) gözlemlediği gibi "seks her zaman son derece mahrem ve gizli bir eylem olmuştur. Bunun nedeni de muhtemelen insanları çok güçlü bir bağla birleştirmesidir. Seksin gizliliğini azalttıkça erkeklerle kadınları bir arada tutma gücünü elinden alıyor olabiliriz." Szasz seksi mercek altına almıştı, çünkü cinsel arayış yakın zamana kadar, sadece özenle ve emekle seçilmiş çok az kişiyle büyük bir ihtiyatla paylaşılan özel bir sır bakımından sahici bir simge, çok güçlü bir örnekti. Başka bir deyişle insanlar arası bağlar içinde en güçlüsü, en zor bozulanı ve en güveniliriydi. Fakat bugüne kadar daha hafif benzerlerinin, önemsiz yedeklerinin ve silik kopyalarının başına gelen neyse mahremiyetin en önde gelen konusunun ve en sözü geçer koruyucusunun da başına gelen odur. Yani, günümüzde mahremiyetin içine düştüğü kriz, insanlar arası her tür bağın zayıflamasıyla, çözülmesi ve çürümesiyle derinden bağlantılı görünüyor. Bu süreçte bir eğilim yumurta, diğeri tavuk olur ve benzer her vakada olduğu gibi hangisinin hangisinden çıktığını tartışmak sadece zaman kaybıdır...

(devam edecek)

9
Mahremiyetin tuhaf maceraları (3)

Teknolojik yenilikler sık sık kültürel devrimlere neden olmakla suçlanır ya da övülürler. İhtimaller diyarından gerçekler diyarına geçişte hüküm süren hayat tarzlarında ve geleneklerde bir dönüşüm başlatmak için gereken bir dizi etkeni aksi halde tamamlanmayacak bir zincirdeki kayıp halka ile birleştirerek tetikleyici olmayı başarmışlardır en fazla. O dönüşüm zaten uzun zamandır kapıdadır ve çılgıncasına gerçekleşmeyi bekliyordur. İşte bu teknolojik yeniliklerden biri de cep telefonu.

Cep telefonunun icadı, insanların sürekli birbirlerinin emrine amade olmalarına zemin hazırladı; aslında bu zor talebi, gerçekçi koşulu ve beklentiyi -sağlam nesnel nedenlerle- karşılamanın imkansız olduğu düşünülüyordu. Aynı sebeple cep telefonunun toplumsal hayata girişi, tüm pratik amaçları ve niyetlerine rağmen özel ve genel zaman, özel ve genel mekan, işyeri ve ev, çalışma zamanı ve eğlence zamanı, 'burası' ve 'orası' arasındaki sınırları ortadan kaldırdı (bir cep telefonu numarasına sahip kişi her zaman ve her yerde 'burada', yani erişilir oldu). Ya da en azından, ortadan kayboluş ya da sınırı geçişleri kolay ve makul bir beceri haline getirerek bu sınırları koruma ve elde tutma gücümüz –öyle ya da böyle teknik olarak- elimizden alındı. Artık 'uzakta olmak', 'erişilemez olmak' anlamına gelmiyordu, gelemezdi, gelmemeliydi. İnsan el-

bette dışarı çıkarken yine de telefonunu masanın üzerinde bırakabilir, kaybedebilir ya da zamanında açamayabilir. Ama çalan bir telefona neden cevap verilmediğine dair tüm açıklamalar artık ihmalkarlık, itaatsizlik, ayıp ve çirkin bir kayıtsızlık, bir baştan savmalık - kişisel ve öznel sayısız başka yanlıştan ya da kötü niyetten biri- olarak görülebilir. Cep telefonları *sürekli erişilir ve müsait olma ihtimalinin* teknik temelidir. Akışkan modern düzenimizde bir insanlık halinin, yani 'yalnızların sürekli temasta olma' halinin yaygınlaşması ihtimaline çoktan zemin hazırlanmış ve aslında bu bir 'norm' haline getirilmiştir – her iki açıdan da.

Seçici kullanılırsa, 'sürekli müsait olmak' geniş anlamda kamusal alanı düzenlemeye yarayabilir ve aslında yarıyor da. Artık herkes sürekli müsait *olabilir*, ama insanın yine de kendisini ulaşılır *hale getirmesi* gerekir –ve insan bunu yapar, sadece *seçilmiş birileri* için de olsa. Kendini ulaşılır kılmak bir ağ kurma vasıtasıdır. Aynı zamanda birleştirme ve ayırma, 'temas halinde olma' ve 'teması kesme' vasıtasıdır. Telefon numaralarını birbirine vererek oluşan bu ağın kapsamına alınınca, 'senin için her zaman oradayım' anlamına gelen karşılıklı bir söz verildiği ve bu sürekli emre amade varoluştan yararlanmak gerektiği düşünülür (oysa elbette tıpkı başka alışveriş stratejilerinde ve örneklerinde *olduğu gibi burada da sözde arkadaşı huzursuz ve rahatsız ederseniz*, karşınızdakini suiistimal edip haddinizi aşarsanız böyle bir alışveriş mümkün olmaz, olamaz). Cep telefonları, 'kamusal' alanlarda oldukları gibi gösterilmeleriyle bilinen ünlü kişilerin durumuna küçük bir örneğin üzerinde yaşandığı, minik sosyal köprülerin tuğlalarıdır. Onlar için mücadele edilebilir, onlarla deneyler yapılabilir ve her birimiz onların keyfini sürebiliriz...

Cep telefonu numaraları (yani kişinin her zaman bulunabileceği, cevap verip iletişime geçeceği, cep telefonu vasıtasıyla oluşan 'burası'nın adresi) telefon rehberlerinde yer almaz. Bu nedenle her önüne gelene açık değildir. İnsanın cep telefonu numarasını bir başkasına vermesi bu yüzden bir fark yaratma ve/veya farklılık hakkı tanıma eylemidir. İsteyerek ve/veya rica üzerine bir geçiş izni vermektir. 'Ağ' anlayışımızı -'grup' ve özellikle de 'ait olunan topluluk' kavramları yerine geçen birliktelik anlayışını- artık bu pratik şekillendiriyor. Hiç eskimeyen özel/kamusal bir meselenin günümüzdeki temsilinin gerçekten de ilk örneği haline gelmiş bulunuyor.

Yerinden ettiği ya da yerine geçtiği birliktelik biçimlerinin bir takım simgeleri arasında 'ağ' kavramı en çok esnekliğiyle, hızlı ve acısız düzenlemeler ve yenilemeler kadar, yakın gözetim ve yönetime aldatıcı yatkınlığıyla dikkat çekiyor. Benzersiz taşınabilirliği de herkesin malumu. İnsanların bir araya toplandığı başka yerlerden farklı olarak, 'ağlar' sahiplerinin elindeki cihazlara kayıtlı olarak peşlerinden gider. Tıpkı bir salyangozun kabuğu gibi nereye gitseler, ne zaman nerede dursalar bu ağı yanlarında taşırlar. Bu yüzden cep telefonu, sahibine *daima* ve *aralıksız* '*kontrol edildiği*' *yanılsamasını yaşatır.*

Minyatürleştirilmiş biçimde de olsa, büyüklüğü ve içeriği sahibinin kişisel eğilimlerine ve tercihlerine göre de olsa, 'sil' tuşuna basmak gibi basit bir hareketle arınmak, artık sahibinin beklentilerine uymayan ya da ilgisini çekmeyen kısımları kaldırmak kolay da olsa, bir ağ yine de toplumsal alana ait tüm izleri üzerinde taşır. Bu yüzden sahibinin değişken ruh hallerine ve isteklerine uslu uslu itaat eder ve karşılık verir gibi görünür (ya da bazen böyle olduğu hissedilir). Bağlantıların zayıflığı, bağlantıyı koparma serbestliğine hemen ulaşılabilmesi, yani zorlayıcı ve uygunsuz hale geldiği anda 'temasta olma' koşulunu birdenbire sona erdirmenin zahmetsizliği ile temasa geçmenin kolaylığının birbirine eklenmesi –açıkçası bunların her biri karmaşık özel ve genel ilişkilerin yanardöner diyalektiği ile ilişkili gibidir. Kamusal alana saçılmış bağlantı tuzaklarını ortadan kaldırırken bireysel özgürlüğe oldukça yeni ve geniş ufuklar açar görünürler. Ama sonra...

José Saramago 2002 yılında *O homem duplicado*'da (*The Double*, burada Margaret Jull Costa'nın çevirisinden alıntı yapıyorum) zeki ve yakıcı üslubuyla şöyle diyor: "Neden iletişim teknolojileri gerçekten geometrik bir ilerlemeyle bir yenilikten ötekine gelişmeye devam ederken, diğer iletişim biçimi, benden sana, bizden onlara doğru olan düzgün, gerçek iletişim biçimi hâlâ bu denli çıkmaz sokaklar karmaşası içinde, yanıltıcı rotalarıyla bu denli aldatıcı, ifade edilirken de en az gizlendiğindeki kadar dolambaçlı"... Saramago'nun vardığı sonuca ve tavsiyesine göre, "insan ilişkilerinin gerçek labirentiyle karşılaşıldığında ortaya çıkan kafa karışıklığı şifa bulamaz." İletişim teknolojileri geometrik, hatta üslü katlarla ilerleyerek gelişse bile kafa karışıklığı hep sabit kalacaktır.

Saramago'nun gözlemine ilave yapmam gerekirse aksine kafa karışıklığının da arttığını söyleyebilirim. İletişim teknolojilerinin söz konusu en büyük başarısı, her şeyden önce insanların birlikte yaşama pratiğinden doğan can sıkıcı karmaşayı sadeleştirmesi değil, çok katmanlı kalın ve yoğun orijinalinin aksine ince ve sığ bir uyumlu tabakaya sıkıştırmasıdır. İletişim teknolojilerinin karmaşayı sadeleştirmesi ancak problemsiz oluşu ve fazla çaba gerektirmeden elde edilebilmeleri sayesindedir. 'Düzgün, gerçek iletişimin' (Saramago'nun öncel, bastırılmamış çeşit demeyi tercih ettiği) bir kenara atılmasa da zorunlu işler listesinden çıkarılmasının yan etkisi, böyle bir 'düzgün, gerçek iletişimin' gerektirdiği yeteneklerin giderek sönükleşmesi, silikleşmesi ve kaybolması demektir.

Bütün bunların asıl sonucuysa 'benden sana, bizden onlara' türü iletişim uğruna verilen mücadelelerin daha da yıldırıcı ve karmaşık görünmesi ve bunlarla fiilen başa çıkma sanatının 'insanlar arası muhteşem bağlantı devrimi' (cep telefonlarının icadı ve yerleşikleşmesi vaftiz edilmişken) öncesine kıyasla, hâkim olması daha karışık, daha güç hale gelmesidir.

10
Ebeveynler ve çocuklar

Robert Bresson'un 1977 yılında, yani henüz PC'lerin, cep telefonlarının, iPod'ların ve diğer sosyalleştirici/ayırıcı, birleştirici/yalnızlaştırıcı, bağlayıcı/koparıcı teknoloji harikalarının esamesinin okunmadığı bir zamanda geçen *Le diable, probablement* adlı filminde kahramanlar, umutsuzca hayatta bir amaç, dünyada bulunmak için bir neden ve 'seçilmiş olmalarında' bir anlam ararken kaybolmuş, büyüklerinden hiçbir fayda görmemiş birkaç gençtir. Aslında, trajik sonuna varacak entrika için gereken 95 dakika boyunca perdede tek bir yetişkin görünmez. Tüm bu süre boyunca sadece bir kez yetişkinlerin fazlalık yapan varlığı gençler tarafından vurgulanır. Birbirleriyle iletişim kurmak için bin bir eziyetle boş yere çabaladıkları bir anda yetişkinlerin de var olduğu anlaşılır: Maceralardan yorgun düşen gençlerin karnı acıkıp da aksi halde fark edilmeyecek neredeyse görünmez ana babaları tarafından doldurulmuş bir buzdolabı önünde toplaştıklarında. Filmin çıkışından sonraki otuz yıl Bresson'un sinematik vizyonunun ne kadar isabetli olduğunu bize ispatladı. Bresson kendisinin ve çağdaşlarının tanıklık ettiği 'büyük dönüşümün' sonuçlarını dikkatle gözlemleme ve tutkuyla kaydetme bilgeliğini göstermişti. Üretici toplumdan (işçiler ve askerler) tüketici topluma (tepeden tırnağa bireyselleşmiş ve tarihsel

konumlarına göre gereği düşünülerek kısa vadeli fikirlerin, görüşlerin ve projelerin tutkunu olmuş kişiler) geçişi kayda geçirecek akıl herkeste yoktu.

Yukarıda bahsi geçen ebeveyn rolü, evlatlara şöyle ya da böyle aktarılmak suretiyle oluşan 'katı modern' üretici ve asker toplum, ömür boyu öz disiplin, endüstriyel işyerinin ya da askeri barakaların monoton rutinine dayanıklılık gerektiriyordu. Bir yandan da insanların bu 'standartlara göre düzenlenmiş' davranışlardan doğan çocuklarına rol model olmaları bekleniyordu. Michel Foucault çocuk cinselliğini ve on dokuzuncu ve yirminci yüzyılların mastürbasyon korkusunu, dönemin ebeveynlerinin çocukları üzerinde uygulamaları beklenen sıkı kontrol ve tam zamanlı gözetimlerin meşruiyet kazanıp teşvik edilmesinde kullanılan dolu bir cephaneliğin simgesi olarak kullandı.[1] Böyle bir ebeveyn rolünün uygulanması

> devamlı, dikkatli ve meraklı bir duruş istiyordu; yakınlık gerektiriyordu; teftiş ve ısrarlı gözlem üzerinden yürütülüyordu; karşılıklı konuşmalar, itirafa zorlayan sorular ve sorulan soruların ötesine geçen sırdaşlıklar üzerinden uzun nutuklar atma ihtiyacı doğuruyordu. Fiziksel bir yakınlık ve içten duyguların karşılıklı etkileşimi anlamına geliyordu.

Ebeveynlik rolünü ve bunun disipline edici etkisini sürekli güçlendirme savaşında "çocuğun 'ahlaksızlığı' düşman olmaktan çok dayanaktı: bunun [ahlaksızlığın] belirme ihtimali olan her koşulda gözetleme düzenekleri kuruluyor, itirafa zorlamak için tuzaklar hazırlanıyordu." Banyo ve yatak odası en büyük tehlike bölgesi, çocukların marazi cinsel eğilimlerinde en çok kullanılan bölgeler olarak damgayı yemişti. Bu yüzden bu bölgeler özellikle yakından, detaylı, amansız denetimi ve elbette sürekli gözetleyip karışan, rahatsız edici ebeveynlerin varlığını gerektiriyordu.

Bizim akışkan modern zamanlarımızdaysa mastürbasyon şeklen günahlarından arındı. Mastürbasyon korkusu yerini 'cinsel istismar' korkusuna bıraktı. Ancak bu gizli tehdit, yani yeni korkunun nedeni, çocukların değil ebeveynlerin cinselliği üzerineydi. Banyo ve yatak odaları aynen eskisi gibi iğrenç ahlaksızlıkların sığınakları sayılı-

1 Bkz. Michel Foucault, *Cinselliğin Tarihi*, cilt 1 s. 42 ve devamı.

yordu ama artık bu sığınakları kullanmakla suçlananlar *ebeveynlerdi* (ve genelinde, her biri potansiyel çocuk tacizcisi ve istismarcısı olan yetişkinler). İster açıkça, ister gizlice ya da dolaylı ilan edilmiş ve bildirilmiş olsun, yeni farkına varılan ve bugünlerde mücadele edilen kötü adamlara açılan savaşın vardığı yer ebeveyn kontrolünün gevşemesidir; ebeveynlerin çocukların hayatını kendi varlıklarıyla her an işgal edip denetlemekten vazgeçmesi, 'yaşlı' ve 'genç' arasında –hem aile içinde hem aile arkadaşları çevresinde- bir mesafe yaratıp bunun sürdürülmesidir.

Mevcut korkuyla ilgili l'Institut National de la Démographie'de yayınlanan en son rapor, 2000'den 2006'ya kadar geçen altı yılda çocukluklarında cinsel istismara uğradıklarını hatırlayan kadınların ve erkeklerin sayısının neredeyse üçe katlandığını gösteriyor[2] (yüzde 2,7'den yüzde 7,3'e hızla yükselen bir trendle -kadınların yüzde 16'sı ve erkeklerin yüzde 5'i). Raporu hazırlayanlar "saldırganlık vakalarının değil, bilimsel araştırmalarda tecavüz vakalarını bildirme eğiliminin arttığını, bu artışınsa şiddete tahammül eşiğinin düşmesine kanıt gösterilebileceğini" vurguluyorlar. Fakat ben aynı zamanda, belki de daha büyük oranda, yetişkin psikolojisindeki mevcut acıları, buhranlı çocuk cinselliği ve Oidipus ya da Elektra kompleksi yerine, çocuklukta yaşanan cinselliğe yakıştırılan istismar ya da rahatsızlıkla açıklama eğilimindeki yükselen medya sinsiliğini yansıttığını eklemeden geçemeyeceğim. Doğrusunu söylemek gerekirse başka yetişkinlerin iştiraki olsun olmasın, mesele kaç ebeveynin çocuklarına gerçekten cinsel obje gibi davrandığı ve kendi üstünlükleriyle çocukların zayıflıklarını istismar ettiği meselesi değildir. Tıpkı eskiden de mastürbasyon dürtülerine kaç çocuğun yenik düştüğünün mesele olmadığı gibi. Esas mesele *olan*, ciddi ve belirleyici biçimde mesele olan, birbirleri, başka yetişkinler ve onların çocukları arasında korumaları öğretilen mesafeyi kapatmanın, içlerindeki pedofili dürtüsünü aleni, gizli ya da bilinçaltında serbest bırakmak yönünde yorumlanabileceği konusunda her bir yetişkinin yüksek sesle, toplum tarafından uyarılmış olmasıdır.

Mastürbasyon korkusunun başlıca zayiatı *gençlerin bağımsızlık kazanması* olmuştu. Erken çocukluk dönemlerinden başlayarak ge-

2 Bkz. "Les victimes de violences sexuelles en parlent de plus en plus" *Le Monde*, 30 Mayıs 2008.

leceğin yetişkinleri kendi marazi ve potansiyel yıkıcı (kontrolsüz bırakıldığı takdirde) içgüdülerinden ve dürtülerinden korunacaktı. Cinsel istismar korkusunun başlıca zayiatıysa aksine *kuşaklararası bağlar ve yakınlık* çerçevesinde gelişti. Mastürbasyon korkusu yetişkine en iyi arkadaş, koruyucu melek, güvenilir rehber ve hepsinden çok gencin vazgeçilmez muhafızı rolünü veriyorsa, cinsel istismar korkusu da daha en baştan, işlemeye niyet ettiği ya da en azından kötülük kastı olsa da olmasa da güdüsel olarak işlemeye itildiği suçlarla suçlanan yetişkinlere 'olağan şüpheli' rolünü veriyordu. Birinci korku ebeveyn iktidarının aşırı artmasıyla sonuçlandı, ama ayrıca yetişkinlerin gençler üzerindeki sorumluluklarını onaylamalarına ve bundan doğan yükümlülüklerini özenle yerine getirmelerine yaradı. Yeni korkuysa yetişkinleri, tam aksine daha en baştan iktidarın gerçek ya da potansiyel istismarından sorumlu failler sayarak, yükümlülüklerinden kurtarıyor.

Bu yeni korku zaten gelişmiş durumdaki *ebeveyn-çocuk ilişkisinin ticarileşmesi* sürecine –bu ilişkiyi tüketici pazarıyla zorla bağdaştırarak- meşrulaştırıcı bir yıldız daha ilave ediyor. Aile yuvasında ebeveynlerin gözetleyici ve koruyucu duruşlarından geri adım atmaları ardında ne gibi ahlaki kırıntılar bırakırsa bıraksın, tüketici pazarları her tür aile şöleninin ya da dini, milli tatilin, çocukların hayallerini süsleyen pahalı hediyeler üzerinden savurganlık edilecek bir olaya dönüştürülmesini, sanki akranlarıyla dükkanlardan alınma toplumsal fark yaratan markaları birbirlerine göstermede vahşi bir rekabet içindelermiş gibi, günden güne çocukların üstünlük yarışının desteklenmesini, geliştirilmesini, bu suça ortaklık edilmesini teşvik ediyor.

Yine de böyle cazip bir tüketici endüstrisinin yardımına başvurmak, çözümleyebileceğinden çok daha fazla sorun üreten 'belalardan kendini satın alarak uzak tutmanın' bir vasıtası olabilir. Profesör Frank Furedi yetişkinlerin nihayetinde yetişkin otoritelerini uygulama görevlerinde 'yeteneksizleşmesini' şöyle yorumluyor: "Yetişkinlerin çocukların yanında durmasına güvenilmiyorsa, en azından bazılarının, gerçekte ait oldukları toplum içindeki çocukların iyiliği için sorumluluk alma gereği duymamalarına şaşırmamak gerek."[3]

3 Frank Furedi, "Thou shall not hug" (Sarılmayacaksın -çn.), *New Statesman*, 26 Haziran 2008.

11 Gençlik harcıyor

Ulusal İstatistik Bürosu, İngiltere'de ortalama bir aile bütçesinin güncel halini gösteren 'hane halkı harcama araştırmaları' raporunu yayımladı: Aynı çatı altında birlikte yaşayan insanlar parayı hangi amaçlar için harcıyor, neye harcıyor, aile içinde kimler harcıyor? Rapora göre İngiltere'de ortalama bir genç, cep telefonlarına, MP3 çalarlara ve çeşitli program yüklemelerine 1.000 sterlinden fazla, saç kesimine 240 ve spor ayakkabılara 300 sterlin harcıyor. Düzenli harcamalar başlığı altında sadece bunlar yok: gençlerin bütçesinin tamamına ulaşmak için sinemalar, kulüpler ve giyim de ele alınmalı. Ortalama bir gencin iyi, gerçekten 'normal' bir hayat için mutlaka gerekli gördüğü 'elzem' donanımlar var: gerektiği gibi 'yeni ve gelişmiş' versiyonlarıyla değiştirilen, sürekli güncellenen melodileriyle cep telefonları, bir dizüstü bilgisayar, kendi odalannda bir televizyon ve DVD seti, bazı müzik aletleri ve müzik dersleri... Bir bütün olarak ele alındığında ortalama bir gencin yaşam tarzı araştırmaya göre yılda 9.000 sterline mal oluyor. Enflasyona göre düzeltildiğinde bile bu yaklaşık 30 yıl önceki ortalama bir gencin harcadığının 12 katı demek.

Bu rakamları hazmedip fikrimizi belirtmeden önce dikkate alınması gereken iki nokta daha var. Birincisi: Genç tipi harcama artık is-

tatistiksel hesapların başladığı zamanlarda olduğundan çok daha erken bir yaşta başlıyor ve yaş kriterindeki başlama noktası sürekli aşağı iniyor. Örneğin, eğitim fonlarından birinin yakın zamanda yaptırdığı bir araştırmaya göre yedi yaş grubundakiler sadece kendi cep telefonlarına sahip olmayı değil, aynı zamanda o telefonlarda son moda melodilerin ve yeni piyasaya çıkmış oyunların da bulunmasını istiyorlarmış.

İkincisi: 1970'lerin gençleri, aynen bugünkü takipçileri gibi, bilgisayar oyunlarının, seyyar müzik çalarların ya da sinema gezmelerinin harikalarından keyif alma aldanmacasına, özentisine ve kandırmacasına düşmüşlerdi; ama tüm bu arzu nesneleri (belki sinema biletleri haricinde) bugünün son derece teferruatlı çeşitlerinden (nispeten) çok daha pahalı ve daha zor ulaşılırdı. Bu arzu nesneleri lüks sayılırdı. İhtiyaçtan çok birer düş nesnesiydiler. Onlara sahip olmak her kula nasip olmayacak büyük bir lütuf sayılır, asla meşru bir beklentiye dönüşmez ve kesinlikle bir hak ya da zorunluluk gibi görülmezdi. Artık arzulanan her parça daha ucuz olduğu ve fiyatların giderek düşmesiyle daha da cazipleştiği ve dolayısıyla baştan çıkarıcı ölçülerde ulaşılır hale geldiği için, elde edilmeleri de sıradanlaşmıştır. 'Normal', 'herkes gibi olan birinin' hayatının rutin bir parçası haline gelmişlerdir. Tanrı'ya ya da talihe şükredilecek, üzerinde durulacak, bir defalık, kutlanıp hafızalarda kalacak sıra dışı bir etkinlik değildirler artık. Elde edilen parçalarla duygusal bağın tamamen ortadan kalkması beklenmedik ama yine de kaçınılmaz bir sonuçtur: En değerli an *sahip olma anıdır. Sonsuza dek sürecek dostluk* değerden düşmüştür. Gençlerin sahip olduğu cep telefonlarının yarısı ya kayboluyor ya bir yerlerde unutuluyor. Artık imrenerek aranmayan spor ayakkabıları satın alındıktan kısa süre sonra çöpü boyluyor. Her şey patladığı kadar hızlı gözden düşüyor. Hızlı elde edilen, hemen bırakılıp baştan savılan yığınla mal içinde, 'yürekten sevilerek sahip olmaktan gurur duyulan bir eşya' bulunması çok güç. Varsa bile bunun fazla uzun sürmeyeceği kesin. Sonsuza dek canlı kalması gereken tek şey *tarz*, tarzı yansıtan *kıvır zıvır* değil. Bu tarz ise hiç görülmedik bir hızla aksesuarların birbiri peşi sıra dizilmesini gerektiriyor.

İtalyan okurlarımdan Giacomo Segantini'den gelen bir mektup, beni gençlerin dünyasına bir kez daha göz atmaya sevk etti. Diyor ki: "Benim kişisel gerçekliğim tamamen farklı. Mümkün olduğunca az tü-

ketiyorum. Zaten aksini yapacak kadar çok param yok. Bu durum beni bunaltmak yerine reklama yönelik mesajları görmezden gelmeye alıştırdı." Mektupla bana ulaşan okurumun samimiyetinden şüphe etmek için nedenim yok ve iradesinin gücüne ancak hayranlık duyabilirim. Bu güç muhtemelen zorunlulukların baskısıyla artıyor olsa da. Giacomo Segantini akıntıya –hem de güçlü bir akıntı- karşı yüzmeyi seçmiş ya da buna mecbur kalmış. Geniş bir kesim tarafından (toplumsal) ölüm kalım meselesi gibi görülen bir tür yaşam tarzını sürdürmek için tıpkı onun gibi 'parası olmayan' pek çok başka adam ve kadın var. 'Yetersiz' ya da 'elverişsiz' görülen, noksan ya da başarısız pek çok tüketici var. Ve bu durum onları hiç de mutlu etmiyor; seçme şansları olsa bunu istemezlerdi. 'Reklama yönelik mesajlar' her an her yerde, rahatsız edici bir ısrarcılıkta ve sinsilikteler. Zaten güçlerini muhataplarını olan akranlarının ('ortalama gençliğin') onları huşu içinde dinlemesinden ve talimatları ve emirleri ellerinden geldiğince (ellerinden geldiğinden de fazlasıyla) yerine getirmek için canlarını dişlerine takmalarından alıyorlar. Bu yüzden sadece reklamların baskısı değil, aynı zamanda ve muhtemelen her şeyden çok ve belki de daha az göze batar biçimde, insanların kendilerini uydurmaya çalıştıkları ve çevrelerindeki herkesin uymasını beklediği, kişinin 'görmezden gelmeye' kendini alıştırması gereken standartlar konusunda etraftaki insanların kesinlikle daha etkili olan baskısı söz konusu. Toplumsal baskıyı görmezden gelmek, önemsememek, üstesinden gelmek cesaret hem de büyük cesaret ister. İnsanın sinirlerinin çelikten olması gerekir. Bir de kolay eğilip bükülmeyen, her tür güçlüğe karşı durabilecek sağlam bir karakter gerekir.

Nasıl 30 yıl önce kişisel bir bilgisayar almak için ya da hayranı oldukları yönetmenlerin ve/veya oyuncuların filmlerini seyretme ayrıcalığı için sabırla para biriktirmek, kafayı özellikle bunlara yormak, ancak bazı özel, seçilmiş kişilere özgüydüyse, şimdi de son moda MP3 çaları hemen alıp son moda şarkıları yüklemek için borca girmeyi reddetmek yine ancak özel direnme gücüne sahip bazı kararlı ve mübarek kişilere özgüdür. Giacomo Segantini bu özel ve nadir rastlanan insanlardan biri olabilir. Özel bir insan olmak onun için herhalde hiç kolay olmamıştır; genelde bunu zahmetli ve pek çok durumda gurur kırıcı bulmuş da olabilir... Akıntıyla yüzmenin maddi bir karşılığı var.

Akıntıya karşı yüzmenin de kendine göre karşılığı vardır. Bu koşulda maddi değilse de genelde daha fazla inciten, ödemesi daha güç bir *bedel. Mektuplarımdan birinde seçenekleri kaderin yarattığını* ama tercihleri karakterin yaptığını söylemiştim. Segantini'nin tercihlerini değerlendirirken karakterine hayranlık duyup saygı göstermek için her tür nedenimiz var.

Ayrıca Giacomo'nun 'geleceği düşünmemek' imkansız demekteki ısrarından da etkilendim. Mektubunu yazdığı tarihe bakarsak (en son borç krizinden ve ardından emek piyasalarındaki düşüşten birkaç ay sonrası) görünüşe göre bu defa akranlarının büyük çoğunluğu Giacomo ile aynı saflarda yer alacak. Yakın zamana kadar sonsuza dek var olacakları düşünülen yeni ürünlerin ve galeyanların, baş döndürücü, heyecan verici ve nefes kesici devinimi içinde harcanan hayat artık ağır ağır duraklıyor. En azından hızı yavaşlıyor ve bu aksama bir süre daha devam edeceğe benziyor. Giacomo Segantini'nin haklı olarak değindiği gibi, kendisiyle birlikte yetişkinliğe adım atan 'onlarca değil, yüz binlerce genç' altı ay öncesine kadar kuşku bile duymadıkları ve kesinlikle çarpışmayı bilmedikleri bir mücadeleyle karşı karşıyalar. Bir seçenekler ve fırsatlar *bolluğu* ile didişip boğuşmayı öğrenmişlerdi. Şimdiyse bir an evvel bunların *yokluğu* ile kıvranan bir dünyada nasıl yaşayacaklarını öğrenmeleri gerekiyor. Beni bekleyen bir iş var mı? Varsa, nasıl bir iş? O işi almak için ne yapmam gerekiyor? Birkaç iş olanağından bahsedebilirsiniz ama ne siz ne de ben bunların hâlâ mevcut olduğunu ya da o işler için gerekli yetenekleri geliştirmemize yetecek kadar uzun bir süre mevcut kalacaklarını söyleyebiliriz.

Giacomo'nun dediği gibi 'genç sosyologlar' arasına katılmasından mutluluk duyardım ama onu (ve benzer bir seçeneği düşünen herkesi) bu saflara katılmanın hayatını kolaylaştırmayacağı konusunda uyarmam gerekir. Onun karakterinde biri, tam aksine endişeye boğulacak ve iç huzurundan geriye ne kaldıysa onu da kaybedecektir. Çünkü bir sosyolog olarak, profesyonel hayatı boyunca yinelenerek, tekrar tekrar "insanın ancak atalarının işine yarayacak şeyleri öğrenebildiğini" idrak edecektir. Pek çokları tarafından 'modern dünyayı en iyi tanımlayan metinlerden birinin' yazarı sayılan Fernando Pessoa'nın bir zamanlar dediği gibi, "yaşamanın en doğru yolunu ancak ölülere öğretebiliriz."

12
Y kuşağına uzaktan bir bakış

Hiçbir insan bir diğerine benzemez. Bu gözlem yaşlılar kadar gençler için de geçerli. Yine de belli bir kategoriye giren insanlar arasında bazı özelliklerin ya da niteliklerin diğerlerine kıyasla daha sık benzeşebileceğini söylemek mümkün. Öncelikle bu özelliklerdeki 'göreli yoğunlaşmalar' bazı 'kategorilerden' söz edebilmemizi sağlıyor: ister uluslar ister sınıflar ister cinsiyetler isterse kuşaklar arasında olsun. Bunu yaptığımızda, bir süreliğine eşsiz, tekrarlanamaz bir oluşa, 'aynı kategoriye' mensup başkalarının dışında duran, kimselere benzemeyen 'kategori' içindeki her bir bireyi oluşturan çeşitli karakteristik özelliklere gözlerimizi kaparız. Onun yerine başka 'kategorilerde' bulunmayan ya da nispeten az görülen ve bu kategoriye üye herkeste ya da çoğunlukta yaygın rastlanan özelliklere odaklanırız. Aklımızda sürekli bu koşulu saklı tutarak, birbiri ardına üç kuşağa 'ait' olduğundan içimizdeki en yaşlı kişiyi dışında tutarak bütün çağdaşlarımızdan bahsedebiliriz şimdi.

Birincisi 'patlama kuşağı': 1946 ila 1964 yıllarında, savaş cephelerinden ve esir kamplarından dönen askerler kendileri için geleceği planlama zamanı geldiğine, evlenip çocuk sahibi olmaya karar verdikleri zaman, o meşhur savaş sonrası 'bebek patlaması' sırasında

doğanlar. Savaş öncesi işsizlik, açlık, kıtlık ve yoksulluk içinde kıt kanaat geçinilen yılları geriye dönen askerlerin hafızalarında ve yüreklerinde henüz tazeyken, sorumluluktan güvenli bir mesafede durmaları ya da kaçmaları imkansızdı. Savaş meydanlarından eve döndüklerinde birden bire ve alışmadıkları şekilde bollaşan iş imkanlarına memnuniyetle sarılmalarına şaşmamak gerekir. Gerçi eski acıların verdiği tecrübeyle bu işleri her an tersine dönebilecek talihlerinin bir armağanı sayıyorlardı. Bu nedenle uzun saatler ve çok çalışıyorlar, kötü günler için ve çocuklarına kendilerinin asla tadına varamadığı dertsiz tasasız bir hayat sürme şansı vermek için para biriktiriyorlardı.

Onların çocukları, yani şimdi 28 ila 45 yaşlarındaki 'X kuşağı', farklı bir dünyaya doğmuştu: ana babalarının kendini adamışlıkları, uzun mesaileri, ihtiyatlılıkları, cimrilikleri ve özverileriyle oluşan bir dünyaya. Her ne kadar ana babalarının hayat felsefesini ve stratejisini yaşadılarsa da bunları oldukça gönülsüz benimsediler. Etraflarındaki dünya zenginleşip hayattan beklenenler sağlama alındıkça, ebeveynlerinin ve özellikle de kendilerinin ölçülü, ılımlı ve özverili tavırlarının ödüllerini görüp toplamak konusunda giderek sabırsızlanmaya başladılar. Ebeveynlerine göre gelecekten daha az endişe duyuyorlar, daha çok 'şimdi' ile ilgileniyorlardı: oracıkta tüketilmeye hazır, elleri altındaki yaşamsal zevklerle. Genelde eleştirel ama dokunaklı bir ifadeyle onlara 'hep bana kuşağı' denmesinin nedeni budur.

Ardından şimdi 11 ila 28 yaşlarında bulunan 'Y kuşağı' geldi. Sayısız gözlemci ve araştırmacının hemfikir olduğu üzere kendi ebeveynlerinden de onların ebeveynlerinden de bütünüyle farklılar. Ana babalarının ilk gençliklerinde hiç görmedikleri ve görseler zorlanacakları, tamamen imkansız değilse de hayal edemeyecekleri ve ileri yaşlarında karşılaştıklarında bir çeşit bocalama ve şüpheyle benimseyebildikleri bir dünyaya doğdular: bol bol iş imkanı, hepsi birbirinden çekici, adeta sonsuz çeşitlilikte tercih edilecek türlü fırsatlarla dolu -tadılacak her biri birbirinden cazip hazların çoğaltılabildiği ve hepsinin bir öncekini erken emekliliğe ve nihai unutuluşa sürükleyebildiği- bir dünya.

Neye her an, rahat rahat ve heyecansız ulaşılabiliyorsa o 'aydınlıkta gizlenmeye' daha yatkındır. Öylesine ortadadır ki üzerine düşünülmek şöyle dursun fark edilmez bile. Soluyacak havanız olmasa bir iki dakikadan fazla hayatta kalamazsınız, ama 'hayatınızdaki ihtiyaç-

lar' için bir liste yapmanız istense havayı listeye ekleyeceğinizi sanmam. Belki çok düşük bir ihtimalle ancak listenin sonlarında yer alabilir. Hiç düşünmeden havanın zaten her zaman ve her yerde hep orada olduğunu ve ardından ciğerlerinizin alabildiğince onu içinize çekmek için hiçbir şey yapması gerekmediğini sanırsınız. Bir iki yıl öncesine kadar çalışılacak işler de aynen hava gibi görülüyordu (en azından dünyanın bizim yaşadığımız kısmında). Ne zaman ihtiyaç olsa bir iş vardı. Bir an için yok olsa (kalabalık bir odadaki temiz hava misali) küçük bir çabayla (pencereyi açmak gibi) her şeyin 'normale dönmesi' mümkündü. 'Patlama' ya da hatta 'X' kuşağı üyeleri için bu ne kadar müthiş görünüyorduysa da sayısız araştırmanın gösterdiğine göre, Y kuşağı üyelerinin hazırlayacağı 'iyi bir hayat için zorunluluklar' listesinde 'işin' en sonlara düşmesi garip değildi. Bu kayıtsızlığa gerekçe göstermeleri istendiğinde şöyle cevap vermeleri mümkündür: "İş mi? Ne yazık ki hayatta kalmak için [yine hava gibi] gerekli. Ama tek başına hayatı yaşanmaya değer kılmaya yetmez. Tam aksine, monotonluğuyla hayatı sıkıcı, iç karartıcı ve mide bulandırıcı bir hale getirebilir. İş bir angarya ve bela olabilir ancak. İlginç, hayal gücünüze hitap eden, duyularınızı harekete geçirecek bir tarafı yoktur. Bir işten azıcık zevk alıyorsanız bile hayatta gerçekten önem taşıyan şeylerin yine de önüne geçemez!" Peki, gerçekten önem taşıyan bu şeyler nelerdir? Ofis, dükkan ya da fabrika dışında bolca boş zaman, başka bir yerde ne zaman bir ilginçlik cereyan etse işten izin almak, seyahat etmek, kendi seçiminize uygun mekanlarda ve arkadaşlarla olmak. Bütün bunların tek bir ortak yanı var: Hepsi işyeri dışında gerçekleşir. Hayat başka yerde! Ölene dek sahip çıkılacak düzenli bir iş şöyle dursun, Y kuşağı üyelerinin üstüne düşünebileceği, değer verebileceği ve uygulayabileceği hiçbir hayat projesi çalışmakla ilgili olmayacaktır. Sonsuza dek devam etme ihtimali taşıyan, uzun süreli istikrarlı bir iş onların en son takdir edeceği şeydir.

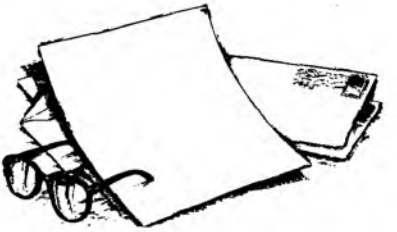
Araştırmalara göre, en saygıdeğer iş bulma ajansları genç yetenekler aramaya çıktıklarında Y kuşağının önceliklerini ve endişelerini tümüyle göz önünde tutuyorlar. Cazip iş ilanlarında, teklif edilen işin özgürlük vaat ettiğini özellikle belirtmeye özen gösteriyorlar: esnek çalışma saatleri, evde çalışma imkanı, ücretli izin, mesai saati doldurulduğu takdirde uzun süreli izin, ayrıca mesai saatlerinde ve iş yerinde

eğlenme ve dinlenme imkanı. Ajanslar yeni gelenlerin sıkıcı bulmaları halinde işi derhal bırakabileceklerini ve başka bir iş bulabileceklerini peşinen kabul ediyorlar. Onları böyle davranmaktan alıkoyacak pek fazla sebep yok, çünkü işgücünün devamlılığını sağlamakta kullanılan o insafsız, insanlık dışı ama etkili muhafız, yani işsiz kalma ihtimali, epey zamandır kimseyi korkutmuyordu.

Gerçi, Y kuşağını kendilerinden öncekilerden ayıran hayat felsefesi ve hayat stratejisi buysa, bugünün gençlerinin sarsılarak uyandırılma vakti gelmiş demektir. Avrupa'nın en refah ülkeleri unutulmuş ve güya geri gelmez denilen kitlesel ve müzmin işsizliğin dönüşünü bekliyor. Şayet bu karanlık önsezi gerçekleşirse, çağdaş gençlerin doğanın bir parçası zannettiği (ya da daha ziyade doğuştan öyle sandığı) sonsuz seçenekte hareket edip değişme özgürlüğü ortadan kalkmak üzere demektir. Üstelik onları zor günlerinde (geçici ve kısa sürecek) ayakta tutacağını, sorunlarına hızlı ve tatminkar çareler bulamadıklarında kendilerine destek olmasını (geçici olarak ve kısa bir süre için) bekledikleri güya sonsuz kredilerle birlikte.

Y kuşağı mensupları ağır bir şok yiyebilir. Patlama Kuşağının aksine 'yedek siperleri', eski anıları ve yarı unutulmuş becerileri, son çare olarak başvurabilecekleri uzun zamandır kullanılmasa da bir zamanlar denenmiş marifetleri yoktur. Acımasız, aşılması imkansız gerçekliklerle, ekonomik kıtlık ve zorunlu kemer sıkmalarla, 'işten ayrılmanın' çözüm olmadığı zorlu zamanlarla dolu bir dünya pek çoğu için büsbütün yabancı bir ülkedir. Hiç gitmedikleri ve şayet gitmiş olsalardı asla yerleşmeyi düşünmeyecekleri bir ülke; orada barınabilmek için son derece zevksiz uzun ve zorlu bir çıraklık döneminden geçilmesi gereken öylesine akıl almaz bir ülke.

Y kuşağının bu sınavı geçtikten sonra ne şekle bürüneceğini görmek lazım. Ve ardından gelen Z kuşağının babalarından miras kalan dünyayı yenilemek için nasıl bir hayat felsefesi tasarlayacağını, benimseyeceğini ve uygulayacağını da...

13
Özgürlüklerin sahte yükselişi

Henüz 23 yaşında olan Siobhan Healey'nin yakın zamanda bir kredi kartı oldu. Bunu özgürlüğünün başlangıcı olması vesilesiyle her yıl hatırlayıp kutlayacağı bir zafer günü gibi sevinçle karşıladı. O günden beri kendi kendisinin efendisi oldu, kendi parasını kendi idare etti, kendi önceliklerini kendi başına seçecek ve kendi gerçekleriyle arzularını bağdaştıracak bir özgürlüğe kavuştu.

Çok geçmeden Siobhan ikinci bir kredi kartı edindi –birincisinden kaynaklanan borcu idare etmek için. Çok geçmeden, el üstünde tuttuğu 'ekonomik özgürlüğüne' karşılık ödenecek bedeli de öğrendi. İkinci kart birincisinde biriken borcun faizini bile ödemeye yetmeyecekti. Artık 26.000 Avustralya doları gibi bir meblağa ulaşmış her iki karttaki borcu kapatmak için başka bir bankadan kredi aldı. Fakat arkadaşlarının aklına uyup –onun yaşındakilerde bir 'mecburiyettir'- denizaşırı seyahatini karşılamak için biraz daha borçlandı. Kısa bir süre sonra kendi başına borcundan kurtulma şansının pek düşük olduğu kafasına *dank etti. Borçlarını sürekli daha fazla kredi alarak ödeyemeyeceğini* anladı. Maalesef bir iki yıl gecikmeyle şunları söyleyecekti: "Düşünce tarzımı tamamen değiştirmek ve 'satın almak için biriktirmeyi' öğrenmek zorundaydım." Borç batağından sıyrılıp kurtulmasına yardım ede-

cek bir finans danışmanına başvurup bir borç anlaşması yöneticisiyle görüştü. Peki, 'düşünce tarzını tamamen değiştirmesine' yardım edebilir miydiler? Bekleyip görmek gerek, ama Siobhan'ı büyük ihtimalle zorlu bir mücadele bekliyor.

Avustralia Debt Mediators [borçlular için aracılık kurumu -çn.] sözcüsü Ben Paris, Siobhan'ın sorunları ve sıkıntıları karşısında hiç de hayrete düşmüşe benzemiyor. Onun hikayesini "Titanik'in güvertesinde oradan oraya sürüklenen şezlonglara" benzetiyor, ama hemen ardından genç insanların "imkanlarının çok üstünde borca girdiğini" eklemeden geçemiyor. Siobhan Healey vakasının hiçbir istisna taşımadığını belirtiyor: "Her yıl finansal sıkıntı içinde bulunan 25.000 gençle görüşüyoruz. Ve bu buzdağının sadece görünen kısmı."

Sorumsuz ve önünü görmez davranışları nedeniyle Siobhan Healey ve benzer durumdaki binlerce başka genci suçlayıp ayıplamak mı lazım? Böyle davranmaları için yeterinden fazla neden var. Ama onu düşüncesizlikle itham ederken, bu suçtan payına düşeni alan daha tecrübeli hem de hesaplarında gayet temkinli daha yaşlı insanların da var olduğunu unutmayalım. Kredi şirketleri borç alanlar üzerinden geçinip kâr ediyor. Kredi kullanmayı reddeden ve borçla yaşamaya direnen insanlarla işleri yok. Büyük borçlara girmek isteyenleri, gerçekten 'imkanlarının üstünde' borçlananlarıysa tam aksine bağırlarına basıyorlar. Her şeyden önce sonsuza dek faiz ödeyerek sürekli kâr getirmeye devam edecek kişiler bunlar... Bu oyuna bir kez girdikten sonra borçluların daha fazla borçlanmaktan başka bir kurtuluş yolunu kolay kolay bulamayacakları umuduyla, kredi firmalarının ve bankaların ve kredi kartı yöneticilerinin borç oyununa daha fazla insanı çekmek için her tür etkili vaatte bulunmalarına şaşmamak gerek.

Peki, 'satın almak için biriktiren' tipte insanların, 'ömür boyu borçlu' insan tipine dönüştürülmesi için en elverişli zaman hangisidir? En zayıf oldukları zaman, yani çocukluktan yetişkinliğe geçtikleri, yetişkin yaşantısının yeni cazibeleri, talepleri ve zorlukları karşısında daima yetersiz kalırken bir yandan çocukluk alışkanlıklarının da devam ettiği zamandır. Bir çocuk haklı olarak bir şeylerin bedelsizce, hediye olarak gelmesine alışkındır. Çocuğa para kâr amacı güdülerek değil, ebeveyn şefkati ve sevgisiyle verilmiştir. Açgözlülüğün değil, sevginin işareti olarak. "Bu parayı bana geri ödeyebilecek mi-

sin?" gibi sorular asla sorulmaz, hiçbir zaman maddi teminat istenmez, geri ödeme (eğer olacaksa) tarihi belirlenmez. Bir çocuk anne ya da babasından haftalık cep harçlığının üstünde bir miktar para isterse ona cevap olarak, "İstediğin paraya teminat gösterebileceğin bir malın var mı?" denmez; "Ne için para lazım?" denir. Ebeveynler kızlarının ya da oğullarının ihtiyaçlarının aciliyetine ya da ne kadar çok istendiğine bakarak, geri ödeme koşullarına bakmaksızın, yeni bir hediyeyi alır ya da almazlar. Çoğu ebeveyn, fazla kafa yormadan çocuklarına aldıkları cömert hediyelerin karşılığının, zaman içinde onların da kendi çocukları için cömertçe harcadıklarında ödeneceğine inanır... Dünya böyle döner, değil mi?

Sonuçta, kaçınılmaz olarak, bir gün gelir artık çocuk olmayan ama yetişkinliğe de henüz geçmemiş genç insanlar maddi kararlarını kendi başlarına almak ister. Kendi işlerini kendileri idare etmek isterler. Nereye gidip ne yapacaklarına ve önceliklerinin ne olduğuna kendi başlarına karar vermek isterler. Ve en sevgi ve şefkat dolu ana babaların bile (bencilliklerinden değil, yine sevgi ve şefkatleri nedeniyle) oğullarının ve kızlarının 'birisi olmasını' -çalışıp kendi hayatlarını kazanmalarını- istedikleri bir gün gelir. Oğulların ve kızların (ana babalarına gücendiklerinden değil, onlara duydukları minnettarlık ve sevgiden) yükümlülük almayı yürekten istedikleri bir zaman da gelir: Gerçekten ana babalarının beklentilerine uygun yaşayabileceklerini ispatlamak için.

Kredi firmalarının taarruza geçip hedefi on ikiden vuracakları en uygun zaman budur. Ana babalarının dünya üzerindeki yerini gösteren harita genç yetişkinlerin kafalarından birden bire silinir. Tefeciler için gençleri *in loco parentis* [ana baba sorumluluğu altındaki -çn.] durumdan çıkarmak için bir daha asla ele geçmeyecek bir fırsattır. Kırmızı Başlıklı Kız hikayesinde, tatlı ihtiyar büyükanne kılığına girmeye yeltenen kurt misali. Fark şudur ki bu defa kırmızı başlıklı kızın gerçek hikayedeki kadar önsezili ve akıllı olmaması ve sahtekarlığı zamanında fark etmemesi umulur. Ya da artık kırmızı başlıklı kızdan sonraki kuşaklar, ormanda tek başlarına gezmedikleri için, ağır işleri ve kendi kararlarını vermenin risklerini kabul etmek yerine herkesin düşünmeden başkaları gibi davrandığı sürüler halinde dolaştıkları için sahtekarlığı zaten hiç fark etmemeleri beklenir.

Gençlerin bunlardan kaçınmakta güçlük çekmelerine neden olan bir etken daha var. Pek çok ülkede kredi firmaları, hem teoride hem pratikte, 'borçla yaşama sanatını' hangi fakültede olursa olsun üniversitelerde zorunlu müfredata sokmak için devletten büyük destek alıyorlar. Lisans öğrenimine devam ederken kredi almak -ki artık kaçınılmazdır- cazip ve aldatıcı ölçüde kolay hale getirilmiştir. Bunu yapan devletlerin sayısı giderek artıyor. Üstelik geri ödeme koşulları da aynı şekilde cazip ve aldatıcı bir kolaylıktadır. Sonuçta, ortalama bir öğrenci okulu borçla bitirir. Mezunların çoğu er ya da geç bu borcun asla tek seferde ödeyemeyecekleri kadar devasa boyutlarda olduğunu anlar. Ödenebilmesi için daha fazla borçlanmayı garantileyen bir borçtur bu... Borca dayalı hayatın bu şekilde teşvik edilmesinden ötürü, eski borcu ödemek için bugünden itibaren hep yeni kredi almak normal bir rutini yerine getirmekten fazla bir anlam taşımayacaktır. Tam bir kısır döngü... Bu gibi düğümler çözülemez ancak kesilebilirler.

Bu mektup bir denizci hikayesi gibi başladı ama çok geçmeden köylü hikayesine döndü (ilk mektubumda açıkladığım farkları hatırlarsanız). Sizin mahallenizde de Siobhan Healey'ye benzer kaç kişi vardır kim bilir? Belki de evinizde. Belki yatağınızın, belki pijamalarınızın içinde...

14
Kadın çocuklar

dailymail.co.uk internet sayfasından, Diana Appleyard'dan öğrendiğimize göre Georgie Swann haftada iki moda dergisi okuyor ve "en sevdiği giysilerini, ayakkabı ve çanta koleksiyonunu deneyerek odasında saatler geçiriyor." Makyaja bayılıyor ve kendisine ait 20 farklı renk ruju var. Diana Appleyard'ın onu tanıttığı sıralarda Georgie göğüslerini büyüttürmek için para biriktiriyor ve operasyon için sabırsızlanıyordu. Tek rüyası idolü manken Jordan gibi olmaktı. Georgie gibi pek çok kadın olduğunu, bu tür haberlerin artık modasının geçtiğini söyleyebilirsiniz. Eğer Georgie sadece on yaşında olmasaydı söylerdiniz elbette.

Appleyard, kendisinin 'kadın-çocuk' dediği giderek genişleyen kategori içinde Georgie'nin sadece bir örnek olduğunu belirtiyor. Children's Society başkanı Bob Reitemeier tarafından yürütülmüş İngiltere'de çocukluk üzerine derinlemesine bir çalışmadan alıntı yapıyor. Araştırmaya göre çocukların yüzde 20'si sokakta oyun oynuyor, on yaşındaki kızların büyük çoğunluğu "saç, moda ve makyaj konularında takıntılı" ve yüzde 26'sı yeterince zayıf olmadıkları düşüncesiyle kilolarına kafayı takmış. Reitemeier, "kendilerini yeterince zayıf, yeterince güzel hissetmedikleri ve dergilerdeki rötuşlu idollerin gerçek dışı imajlarıyla kıyasladıkları için" genç kızlar arasında anksiyete seviyesinin hızla yükseldiğine dikkat çekiyor.

Georgie'nin anne babası, on yaşındaki kızlarının alışkanlıklarını zararsız buldukları için hoş karşılıyor. Ancak Appleyard'ın raporu 271 okurda yorum yazma ihtiyacı uyandırmış. Büyük çoğunluğu okuduklarından şaşkına dönüp rencide olmuş. Georgie'nin 'erken olgunlaşmasını' ayıplıyor ve bu yanlışlardan ötürü sorumluluk sahibi anne babayı suçluyorlar. Öncelikle affedilmez biçimde ihmalkar, yumuşak ve müsamahakar oldukları için; ikincisi "çocukları kendi başlarına bırakma pahasına para kazanmakla meşgul oldukları" dolayısıyla fazla materyalist ve para düşkünü oldukları için; üçüncüsü vicdan azaplarını çocuklarına zaman ayırıp şefkat göstererek değil, onlara alışveriş yapacak daha fazla para vererek dindirmeye çalıştıkları için.

Bu öfkeli ve kınayan yorumları yapanlar şüphesiz haklılar. Ancak yine de Georgie gibi kızların sayısındaki artışın başka güçlü nedenleri var. Neal Lawson'ın, konuyu mükemmel bir kavrayışla ele alan *All Consuming*[1] başlıklı çalışmasında vurguladığı gibi, "çocukluğun ticarileştirilmesi turbo tüketim dünyamızın en önemli etmenlerinden biri." Üstelik çocuklar, pek çok farklı cephede eş zamanlı ilerleyen turbo tüketimin istila edip ele geçirdiği ve sömürdüğü pek çok alandan sadece birini temsil ediyor. Hepimiz, ya da en azından çoğumuz ve giderek daha fazlamız, "modayı takip etmezsek hayatlarımızın başarısız görüneceğine inandırılmışız." Neal Lawson şöyle toparlamış: "Satın aldıklarımızı ne olmak istediğimize ve başkalarının hakkımızda ne düşünmesini istediğimize göre seçiyoruz." Yani, "satın aldıklarımız kimliğimizle tamamen iç içe geçmiş. Artık neyi satın alırsak o oluyoruz."

Başka bir deyişle, tüketim faaliyetiyle hayatımızın geri kalanını ayıran çizginin giderek silikleşmesinin zamanımızın alametifarikası olduğunu söyleyebiliriz. Artık pişirdiğimiz çorbanın eksik malzemesini ya da tamir edilemeyecek kadar eskimiş bir ayakkabının yenisini almak için alışverişe gitmiyoruz. Artık alışverişten fazla uzak kalmamak için hiç de dünyevi olmayan çok daha ulvi nedenlerimiz var. Günümüzde bütün yollar mağazalara çıkıyor –ya da en azından bize her allahın günü ve her koşulda böyle söyleniyor. İnsanlarla bir araya gelmek ve özel ilişkilerinizi bozulmadan korumak gibi bir derdiniz mi var? Bir cep telefonu markasının en yeni modelinin reklamı "Başkaları yoksa hayat *hiçbir şeydir*" diyerek işi sağlama bağlıyor. Yeni cep telefonu mo-

1 Neal Lawson, *All Consuming* (Penguin, 2009).

deli sadece uygun bir iletişim vasıtası olmaktan çıkıp sizin hayatınız üzerinden *bir şey* yapacak bir mekanizmaya dönüşüyor. Bir başka reklamdaysa "sizi en iyi kol saatiniz anlatır" diyor. Bu söz, bizi nasıl görmeleri gerektiğine, onlar tarafından hangi şekil ve biçimde 'tüketilmek' istendiğimize göre etrafımızdaki insanları etkilemenin yollarını delicesine arayan bizlere yönelik. Yeni bir araba tasarımı için yapılmış bir başka reklam tüm bu varsayımları ve vaatleri özetleyerek açıkça şöyle diyor: "Aldığınız [sadece araba değil] kendinizden bir parça." Şüphesiz burada size ait küçük, önemsiz ve anlamsız bir 'parça' değil, toplum içindeki yüzünüz, başkalarının gözündeki imajınız, dünyayla bağlantınız ima ediliyor.

Üzerinde durduğumuz bu hızlı dünyada bu gibi değerli 'parçaların' sürekli güncellenmesi gerekiyor. Bu arada sürekli, çabuk ve neredeyse çaba harcamadan imajınızı gözden geçirip güncellemeyi mümkün kılan, MySpace ya da Facebook gibi 'sosyal iletişim ağı' kuran internet sitelerinin inanılmaz popülerliğinin en başta gelen nedenlerinden biri de bu. Yakın bir geçmişteki doktora tezi araştırmasında Virginia Üniversitesi'nden Felicia Wu Song'un belirttiği gibi, "üniversite öğrencilerinin çoğu Facebook'a 'bağımlı' olduklarını kabul ediyor ve bilgisayarlarında bu sayfayı sürekli açık tutuyorlar. Sabah yataktan kalkar kalkmaz, ders çalışırken ve hatta kablosuz internetin bulunduğu kampüslerde ders sırasında bile gözleri üzerinde." Demek ki bunu sadece boş meraklarını gidermek için değil, hızlı pratik sonuçlara ulaşmak ve günü planlamak (ama yarını ya da ertesi haftayı planlamak illa ki gerekmiyor) için yapıyorlar. Wu Song şöyle bitiriyor: "Genç Amerikalılar özel ilişkilerine *tüketici* tavrıyla (ben de *tüketim nesnesi* tavrıyla diye ekleyeyim) yaklaşmaktan rahatsızlık duymuyorlar."

Sürekli okurlarımızdan, ABD, Grand Rapids'ten Richard, Diana Appleyard'ın yazdıklarına çok üzülmüş ve şöyle demiş: "Kızlarımın (9 ve 13 yaşlarındalar) ikisi de makyaj yapmıyor. Yedikleri içtikleri, giyim kuşam, arabalar, vs. konusunda bir takıntıları yok. Sağlıklı, normal kiloda ve hareketliler. Kendini beğenmiş değiller ama kendilerine güvenleri var. Onları tanımak gerçekten başlı başına bir zevk. Bu durumu aslında en çok da birlikte zaman geçirmemize bağlıyorum. Çocuklarla yemek hazırlıyoruz, spor yapıyoruz, onların ödevlerine yardım ediyorum, evi birlikte temizliyoruz, vs. Ve televizyon seyretmiyoruz."

Richard yapmaya gayret gösterdiği ve kararına inatla sadık kalarak başardığı şeyden gurur duyuyor gibi görünüyor. Gurur duymakta haklı. Doğrusu, baskılara dayanmak, dalgalara direnmek, akıntıya karşı yüzmek, tüm mesuliyeti üstlenip büyük güçlüklere kulak asmamak, bütün bunlar 'kalabalıktan biri' olmanın getirdiği rahatlığın cazibesine karşı aşılı olmanın yanı sıra cesaret ve kararlılık da gerektirir. Appleyard'dan hatırladığım kadarıyla, "on yaşındaki kızları arkadaşlarıyla internette sohbet etmekten, belli bazı dergileri okumaktan ve dış görünüşlerine kafayı yormaktan alıkoymak neredeyse imkansız." Richard ayrıca şununla da gurur duyabilir: Richard belki kızlarını (Nietzsche'nin dediği gibi) kalabalığın, sürüyle uyumlu hareketlerle koşuşturmanın verdiği sarhoşluktan ve coşkudan mahrum bırakmıştır ama onları aynı zamanda "duygusal düzeyde henüz başa çıkacak kadar olgunlaşmadıkları, onları attıkları her adımda depresyona biraz daha yaklaştırabilecek imajların baskısından" kurtarmıştır.

Hoş, bunların hepsi tercih meselesi. Tercih özgürlüğün işaretidir. Özgürlükse risk almak demektir. Richard'ın aldığı risk 9 ve 13 yaşlarındaki kızlarının er ya da geç durumu tersine çevirmeleri -her kötü ve itici ebeveyn baskısı örneğinde olduğu gibi- özgürlüklerini idrak ve ilan edip sürüyü ve imaj bolluğunu seçmeleridir.

15
İşte kirpiğin dönüşü

'Kirpik hipotrikozu' ne demek biliyor musunuz? Yakın bir zamana kadar kadınların çoğu sadece bu sorunun cevabını bilmemenin değil, aynı zamanda bunun için endişelenmek bir yana bilmediklerini de bilmemenin mutluluğuyla yaşıyordu. Ama artık çok geç...

Bize insan vücudunun çoğu durumda mükemmelden hayli uzak olduğu ve bu yüzden daha iyi bir hale gelmesi için düzeltilmesi ve üzerinde oynanması ya da istenilen standartlara getirilmesi gerektiği söylense hiç şaşırmayız. Kozmetik en eski sanatlardan biridir ve bu sanatı icra ederken işe yarayacağına inanılan gerekli hünerlerin, malzemelerin, aletlerin ve yardımcıların temini en eski endüstrilerinden biridir. Ancak, ne ilginçtir ki kendini güzelleştirmek gibi bir insani kaygıya karşılık gelen çarenin ortaya atılması için genelde önce çare bulunması gereken bir eksiğin farkına varılması gerekir. Önce güzel haber, 'Bu *yapılabilir*'; ardından emir gelir: '*Yaptırmalısın*!' Ve o emrin peşi sıra, emre kulak asmamaya cesaret edenler için doğacak korkunç sonuçlar (damga yiyip ayıplanma cezası) sıralanır. Teklif edilen çareyi uyguladığınızda o tiksindirici kusurdan kurtulacağınızın bilgisi, verilen emirle mücadeleye girdiğiniz anda üzerinize binecektir. Üstelik yeterince cesaretle ve usanmadan mücadele edemezseniz –etrafınız-

daki insanlara affedilmez kusurunuzu, uygunsuzluğunuzu, pasaklılığınızı ve tembelliğinizi gösterip maskenizi çıkararak- mahcup düşeceğinizi de bilerek.

Kirpik hipotrikozu bu eski ama sürekli tekrarlanan oyunun içinde sadece küçük bir detay. Kirpiklerinin çok kısa ya da yeterince sık olmaması kadınların hoşlanabileceği bir durum değildir (aslında ne kadar uzun ve sık kirpikli olsalar da çoğu kadın kendininkileri kısa ve seyrek bulur, hep biraz daha uzun ve yoğun olmaları istenir. Öyle olsalar hiç de fena olmaz değil mi?). Ama pek az kadın normalde bu eksikliği bir trajedi haline getirecektir. Meme kanseri ya da kısırlık gibi köklü tedavi gerektiren bir felaket gibi görmek şöyle dursun, çok az kadın bunu hastalıktan sayacaktır. Seyrek kirpiklerle *hayatta kalınabilir*. Sorun olduğunda birkaç maskara darbesiyle şu veya bu şekilde kolayca giderilebilecek bir rahatsızlıktır.

Ancak, güçlü bir ilaç firması olan Allergan (kırışıklıklardan korkan kadınların yüzünü Botox'la güldüren firma) zayıf ve ince kirpiklere *tıbbi müdahale gerektiren* bir durumun neticesi olarak teşhis konulduğunu ilan ettiğinden beri işler değişti. Neyse ki bu durumu iyileştirecek *etkili bir tedavi* keşfedilmiş ve Latisse adı verilen bir losyon suretinde satışa sunulmuştu. Latisse şimdiye kadar hiç çıkmamış kirpikleri çıkarmaya, göze çarpmayan kirpikleri uzatıp belirginleştirmeye muktedirdi, ancak losyonun her gün düzenli kullanılması gerekiyordu. Bugünden itibaren sonsuza dek... Ancak sürekli uygulandığında etkisini gösteren tedaviye ara verdiğiniz takdirde kirpikleriniz derhal önceki *feci hallerine* dönecekti. Bundan kurtulmanız gerektiğini öğrenip yapamadığınızda, kısa ve zayıf kirpiklerle dolaşmak ayıp, utanç verici bir *davranış haline gelecektir*. Sadece bir gösteriş ve kozmetik meselesi olmaktan çıkıp sosyal saygınlığınıza gölge düşürecektir.

Guardian'dan Catherine Bennett'in gözlemine göre doktorların çoğu "sade hallerindeki kadınların geliştirilebilecek pek çok faaliyet alanı sunduğunu" (eklememe müsaade edin: doktorların ve eczacıların gelirlerini sürekli artıran bir alan olarak) düşünüyor. Estetik cerrahi son yıllarda gerçekten en hızlı büyüyen endüstrilerden biri haline geldi (*Estetik* kuzeniyle sıklıkla karıştırılan *plastik* cerrahi vücuttaki organların biçimsel ya da işlevsel *bozukluklarını* cerrahi müdahaleyle onarmaya yönelik bir uzmanlıktır. Oysa *estetik* cerrahi vücudu ve kesinlik-

le sağlığı ya da formu iyileştirmek için değil, vücudun *görünüşünü* iyileştirmek için icat edilmiştir).

2006'da yalnızca ABD'de 11 milyon estetik ameliyatı yapılmış. Dış görünüşlerinden endişe duyan (ve bu yüzden sosyal konumlarından ve sosyete piyasasındaki değerlerinin kalıcı olup olmayacağından da) kadınlar için, artık büyük ve aşırı kârlı bir endüstriye dönüşmüş estetik kliniklerinin tipik reklamlarının ne kadar baştan çıkarıcı olduğunu rastgele birkaç internet sitesine göz atarak anlayabiliriz:

> Göğüslerinizin küçük olduğunu, büyütülmesi gerektiğini mi düşünüyorsunuz? Doğum öncesi vücut ölçülerinize 'liposuction' [yağ aldırma] ya da karın bölgesi estetiğiyle yeniden kavuşabileceğinize mi inanıyorsunuz? Size en doğru yöntemi bulmanızda yardım ediyoruz. Yaşlanmanın etkileri tersine çevrilebilir ve ömür boyu canınızı sıkan özellikleriniz değiştirilebilir. Ne sporla ne sağlıklı diyetlerle kazanılamayacak yeni bir fiziksel görünüm sağlanabilir.

Baştan çıkarmanın sonu yok; internet yaygın, her tasaya göre bir çare, her kadına göre bir tasa mevcut; bu yüzden hemen her kadın bu çağrılardan en az birini sanki kendi onuruna, özsaygısına yapılmış gibi, yapması gerekenlere karşı aşırı kayıtsızlığı nedeniyle onu kınayan, bizzat onu suçlayan bir bakış gibi görebilir.

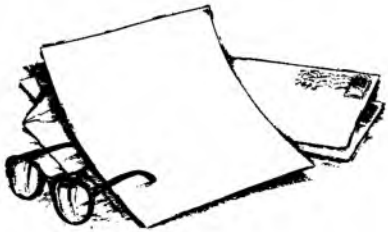
Sadece yüz için, şu anda kliniklerde yüz gerdirme, yanak implantı, burun ameliyatı, kulak düzeltme, göz torbalarını almak, çene implantı gibi seçenekler sunuluyor. Yüzde sorun yok gibiyse göğüslere bir şeyler yapılabilir. Büyütmek, küçültmek, kaldırtmak ya da uçlarını düzeltmek gibi. Ya da vücudun başka bölgeleri için liposuction, karın sıkıştırma, kalça implantı, baldır implantı, kol derisini germe, kalça germe, vajinayı sıkılaştırma ya da jinekomasti [erkekte meme küçültme] düşünülebilir. Bu gibi reklamların geniş çapta karşılığını bulması neredeyse garanti. Nisan 2008'deki en son 'borç krizinden' birkaç ay önce NBC'den William Saletan'ın bahsettiğine göre eğilim estetik prosedürleri son derece güvenli ve kârlı kılma yönünde.

> Öyle ki aksi halde kendilerini ilaçlara verecek insanlar tamamen estetik işine dönmüş. Nasıl hesaplandığına bağlı olarak, bugün estetik cer-

rahi endüstrisi –lüks sağlık sektörü ve 'yüz estetiği piyasasının' kaynağı- yıllık bazda 12 ila 20 milyar dolar değerinde. İki hafta önce, *New York Times*'ta yazdığına göre, geçen yıl sağlık müdürlüğünün sınavlarında en yüksek sonuçları alan kıdemli tıp fakültesi öğrencileri 18 tıbbi uzmanlık dalı arasından en çok, estetiğe yönelinebilecek üçüne ilgi göstermişler.

Ve hikaye kendini tekrarlayarak devam ediyor. 'Sade' bir kadın vücudunun saf, o güne kadar işlenmemiş 'bakir bir toprak', nadasa bırakıldığı için çoktan tükenmiş başka parsellerden daha verimli bir tarla olduğu ve daha zengin kazanımlar vaat ettiği keşfedildi. Bu topraklar dört gözle akıllı, yetenekli ve hayal gücü zengin, hiç değilse ilk yıllarında elde etmesi kolay ve bol kâr getirmeyi garanti edeceği (Ekonomideki azalan verim kanununa göre yatırımlar arttıkça kâr oranının da azalması gerçeğine rağmen) bir tarım işletmesini bekliyor. Kadın bedeninin bir santimetre karesi bile verimsiz kabul edilemez.

Hayat hiç tekin değil. Kadının hayatı erkeğinkine kıyasla daha da zor. Bu tekinsizlik, adına yaraşır herhangi bir iş insanının kayıtsız kalamayacağı miktarda potansiyel kâr taşıyor. İstenildiği kadar düzenli kullanılsa bile ne Latisse ne de Botox bu tekinsizliği ortadan kaldıramayacağına göre, Allergan benzeri şirketler sabit ve artan kâr beklentisine girebilir. Kadınlarsa önemsiz bir yetersizlik sandıkları bir şeyin aslında gece gündüz canlarını dişlerine takarak mücadele etmeleri gereken (elbette, ameliyat ya da doğru krem yardımıyla) büyük bir felaket olduğunu öğrenecekleri ardı arkası kesilmez yeni keşiflerin çıkacağından emin olabilirler.

16
Moda ya da hareket halinde olmak

Perpetuum mobile [devridaim makinesi] -sonsuza kadar hareket halinde olan, hareketi sürdürmek için dışarıdan başka bir desteğe, uyarıya, itmeye ya da çekmeye, harici bir kuvvetin müdahalesine, yeni bir enerji girişine ihtiyaç duymayan, sürekli, kesintisiz hareket halinde kalmak için gereken her şeye sahip kendini yürütebilen ve kendine yetebilen...

Perpetuum mobile, en azından Galileo ve Newton'un zamanından beri ancak bilge kişilerin ve mistiklerin ve bir o kadar da düzenbazların ve dalaverecilerin rüyasıydı. Heyecanlı deneylerin bir nesnesi ve sonsuz bir boş çabanın sebebiydi. Sanki sadece gösteri aşamasında başarısızlığa uğramak, acemilerin cehaletinden çıkma bir yanılsamayla gözler önüne serilmek ya da açgözlülükle kolları sıvayan ve izleyicilerin saflığıyla teşvik gören bir dolandırıcının dümeni olarak, mucizevi keşfi ya da icadı defalarca ilan edildi. Mantıksızlığın uzun ama henüz sona ermemiş tarihine birkaç dipnot daha düşülmesiyle kaybolup gitti. Sonuçta sayısı bir hayli kabarık hayal kırıklıklarından çok, modern fiziğin verdiği yapılamazlık kararı ve idam cezası nedeniyle *perpetuum mobile* fikri popüler kavram hataları çöplüğünü boyladı.

Fizikçilerin kararını tartışmanın alemi yok. Konu 'fiziksel gerçekliğe' ve aynı zamanda sabit cisimleri harekete geçirmeye, bu hareketin hızını ve yönünü değiştirmeye ya da cisimleri tekrar durdurmaya geldiğinde, son sözü fizikçi söyler, biz de boynumuzu büküp kabul ederiz. Ancak 'sosyal' denilen -hâlâ fizik yasalarına tabiyseler de cisimlerin amaçlara ve gerekçelere aldırış etmediği, amaçlı değişim kuralına karşı geldiği- başka bir gerçeklik boyutunda fizikçilerin hayal etmeyeceği ve edemeyeceği (Shakespeare olsa böyle derdi) işler olur. O başka dünyada bir *perpetuum mobile* -kendini harekete geçiren, kendiliğinden çalışan ve kendini idame ettiren bir değişim, tek başına devam edememekle değil, durma noktasına gelememe hatta yavaşlayamamasıyla bilinen bir hareket- birdenbire ihtimal olmakla kalmayıp gerçek olur. Moda, böylesi bir ihtimalin en parlak örneğidir.

George Simmel'in gözlemine göre "Moda için 'olmuş' denilemez." O her zaman olagelmektedir.[1] Fiziksel süreçlerin aksine ve fakat ideal bir *perpetuum mobile* modeli ve düşüncesiyle yakın benzerlik içinde, moda örneğinde inanılmaz olan sonsuza dek hareket etmesi (ve işlemeyi sürdürmesi) ihtimali değil, zaten kendiliğinden oluşmaya başlamış değişimler dizisinin hiç sekteye uğramamasıdır. Gerçekten de bu sıra dışı özelliğin en şaşırtıcı tarafı, işler -bulunduğu dünya üzerindeki etkisi- yürürken değişim sürecinin hiçbir surette ivme kaybetmemesidir. Bitip tükenmeyen ve durdurulamayan sadece modanın 'olagelmesi' değildir. Moda ayrıca maddi, elle tutulur etkisinin hacmi ve etkilediği konuların sayısı artarken, kendisine ivme kazandıracak daha fazla güç ve yetenek gerektirir.

Moda sadece sıradan bir fiziki süreç olsaydı, doğa kanunlarını ihlal eden, yaratıklara özgü bir anormallik sayılırdı. Ancak moda, bir fizik fenomeni değil, *toplumsal* bir fenomen. Toplumsal hayatsa bütününde, termodinamiğin ikinci yasasının işleyişini durdurabilme gücüne sahip korkutucu bir mekanizmadır. "Bir sistem içinde mekanik işe çevrilemeyen ve evrendeki madde ve enerji nihai etkisiz tekdüzelik durumuna gerilerken azalan enerji miktarını temsil eden (www.princeton.edu'ya göre) termodinamik nicelikten", yani entropi lanetinden korunan bir kurtarılmış bölge yaratabilir. Moda söz konusu olunca 'et-

1 George Simmel, 'Zur Psychologie der Mode; Soziologische Studie', *Gesamtsausgabe* içinde, cilt 5 (Suhrkamp, 1992).

kisiz tekdüzelik' 'nihai durum' değildir ve gerçekten çok uzak bir olasılıktır. Moda, 'tekdüzelik' maksadı –moda sürecinin daimi hareketini sağlayan sözde temel insani güdülerden biri- daha yaklaşamadan, modanın cezbedici ve kışkırtıcı gücünü zayıflatma ya da anlamsızlaştırıp içini boşaltma tehlikesi belirmeden çok önce açılacak sabit güvenlik vanalarıyla donatılmıştır sanki. Entropi tabiri caizse bir 'karşı farklılaşma' [counter-differentiation] fenomenidir. Modaysa –bir yandan gücünü insanların değişime direnmesi ve farklılıkların giderilmesini arzulaması üzerine kullanırken- azaltmayı, düzeltmeyi, hatta toptan ortadan kaldırmayı vaat ettiği birbirinin eşi ayrımları, eşitsizlikleri, farklılıkları ve mahrumiyetleri giderek artan miktarlarda kopyalamayı başarır.

Fiziksel evrende bir imkansızlık sayılan *perpetuum mobile*, norm olmayı başardığı sosyal dünyada gerçeklik alemine girmiştir. Bu nasıl yapılabilir? Simmel açıklıyor: Eşit derecede güçlü ve karşı konulmaz iki insani dürtüyü ya da arzuyu bir araya getirerek. Bunlar birbirinden ayrı düşünülemeyecek iki dost ama yine de sürekli birbirleriyle zıtlaşıyor ve insana dair her uğraşı bir o yana bir bu yana çekiştirip duruyorlar. Metaforlarımızı bir kez daha fizik sözlüğünden ödünç alarak diyebiliriz ki moda örneği için hareketin 'kinetik enerjisi', aşamalı olarak ama bütünüyle, karşı hareketin kinetik enerjisine dönüşmeye hazır bir potansiyel enerjiye dönüşmüştür. Sarkaç salınmayı sürdürür ve prensipte kendi momenti ile sonsuza dek salınmaya devam edebilir.

Söz konusu iki insani dürtü ya da arzu, daha geniş bir bütünün parçası olma arzusu ve bireyselleşme ya da eşsiz olma dürtüsüdür; bir yere ait olma ve kendin gibi olma hayali; toplumun desteğini alma isteği ve bağımsızlık hevesi; öykünme itkisi ve farklılaşma güdüsü. Yani hem el ele tutuşmanın *güvenliğine* hem de ellerini bırakma *özgürlüğüne* ihtiyaç duymak... Ya da aynı duygusal çifte ve ikileme ters bir açıdan bakarsak: ön plana çıkma endişesi ve dışlanma korkusu.

Güvenlik ve özgürlük, pek çok (her?) evli çift gibi birbirinden ayrı yapamaz fakat yine de bir arada durmak onlar için bıktırıcı bir vazifedir. Özgürlük olmadan güvenlik köleliğe mahkum olmaktır. Güvenlik olmadan özgürlükse sinir bozucu, çaresiz bir belirsizliğe mahkum edilmektir. Eşlerinin (ya da daha doğrusu 'alt benliklerinin') dengeleyiciliğinden ya da kısıtlamalarından kurtulduklarında, hem güvenlik hem özgürlük gıpta edilen değerler olmaktan çıkıp korkunç birer kabusa

dönüşürler. Güvenlik ve özgürlük birbirlerine hem ihtiyaç duyar hem katlanamaz, aynı anda hem birbirlerini ister hem iterler, oysa dengeleyici ödeşmelerin 'orta yolundan' her olağan (rutin denilebilecek kadar olağan) uzaklaşmada iki karşıt duygunun orantısı (geçici olarak) değişmektedir.

Bu ikisini dengede tutma ve uzlaştırma çabalarının, hep tam bir başarıya ulaşamadan yarım kaldığı ve daha da önemlisi nihai bir duruma erişmişlik hissi vermekten uzak, fazlasıyla sallantılı ve kırılgan bir yapıda oldukları ortaya çıkıyor. Her zaman çözülmesi gereken çıkmazlar vardır ama bu çıkmazları çözmek için ipler ne zaman ele alınsa özenle örülmüş sosyal ağlar sökülmeye yüz tutar. Bu yüzden uzlaşma girişimleri ister açıkça ister dolaylı yollardan, açık ya da gizli amacına ulaşamayacaktır; gelgelelim uzlaşmaya çalışmaktan asla vazgeçilmeyecektir –vazgeçilemez. Güvenlik ve özgürlüğün birlikteliğinde sürekli kavga gürültü çıkmasının nedeni budur. Kendine özgü ve tedavi edilmez duygu ikilemi bu birliktelikten bitmez tükenmez bir saplantılı değişim ve yaratıcı enerji kaynağı yaratır. Aynı nedenle kaderinde bir *perpetuum mobile* olmak vardır.

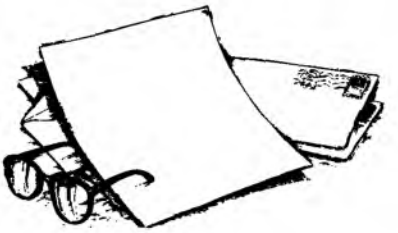
Simmel, "Moda, toplumsal eşitlik eğilimi ile bireysel eşsizlik eğilimi arasında uzlaşma sağlayacak tuhaf bir yaşam formudur," diyor. Bu uzlaşma, anımsayalım, 'sabit bir durum' olamaz. Bir kalemde oluşturulamaz: 'yeni bir [ve hep acayip yakın!] emre kadar' ibaresi varoluş tarzına kalıcı bir şekilde işlemiştir. Bu uzlaşma tıpkı modanın kendisi gibi her zaman 'olagelmektedir.' Olduğu yerde duramaz ve sürekli yeniden tedavüle sokulması gerekir. Üstünlük kompleksiyle (bkz. *Art of Life* kitabımın girişi)[2] tetiklendiğinden, (hali hazırda) modayı takip etmek kişiyi hemen farklılık sembollerini banal ve genel diye ayırmaya yöneltir. Bu nedenle bir gaflet anı ya da değişim temposundaki küçük bir yavaşlamayla (kayıtsız kalmak bir yana) birdenbire niyet edilenin aksi yönde bir etki doğabilir: Bireysellik yitirilebilir. Süratle yeni semboller bulunması gerekir, dünün sembollerinin derhal ve merasimle çöpe atılması gerekir. 'Artık geçmeyen' kural en az 'şimdi yeni olan ve (şu anda) gelmekte olan' kural kadar titizlikle gözlenmeli, özenle takip edilmelidir. Moda sembollerin (kısa ömürlü ve asap bozucu ölçüde değişken) edinilip sunulmasıyla belirlenen, irtibat kurulup

2 Zygmunt Bauman, *The Art of Life* (Polity, 2008).

fark edilen bir yaşam statüsü, göze çarpan sunumlardaki semboller ve yokluklarıyla göze çarpan sembollerle eşit ölçülerle belirlenir. 9 Eylül 2009 tarihli *Guardian*'da Hadley Freeman'ın kısa ama çarpıcı yazısında belirttiği gibi, "moda endüstrisi kadınların kendilerini daha iyi hissetmeleriyle ilgilenmiyor. Moda insanların ulaşamayacaklarını düşündükleri bir şeyi istemeleri üzerine kurulu ... ve erişilen her tür tatmin geçici ve biraz da moral bozucu."

Perpetuum mobile olarak moda, bu sayede her tür durgunluğu tutkuyla, hünerle ve tecrübesiyle ortadan kaldırır. Moda, yaşam tarzlarını sürekli, bitmeyen bir devrim tarzında şekillendirir. Moda fenomeni, insana dair iki 'ebedi' ve 'evrensel' dünyada olma tutumuyla ve bunların eşit ölçüde telafi edilmez bağdaşmazlıklarıyla yakından bağlantılı olduğundan, yaygın varlığı sadece tek bir yaşam tarzıyla ya da bazı seçilmiş yaşam tarzlarıyla sınırlı kalmaz. İnsanlık tarihinin herhangi bir zamanında ve insana ait her tür yerleşkede insanın dünyada olma tarzının normlarındaki değişimleri sürekli dönüştürmekte önemli işlevsel bir rol oynar. Ancak işleyiş tarzı ve onu ayakta tutan ya da hizmetinde bulunan kurumlar bir yaşam tarzından ötekine değişir.

Moda fenomeninin bugünkü versiyonuysa insanın o ebedi yönünün *tüketim piyasaları* tarafından sömürülüp istismar edilmesi üzerine kuruludur.

17
Tüketicilik başka tüketmek başka

Belli ki hayatta kaldığımız sürece hepimiz tüketiciyiz. Başka türlüsü mümkün değil. Tüketmeyi bırakırsak ölürüz, burada sorulacak tek soru bunun kaç günde gerçekleşeceği. Tüketim bir zorunluluk (*Oxford English Dictionary*'deki anlamına göre tüketim, 'kullanarak', 'yiyerek', 'içerek' bitirmek, yani 'azaltmak', 'harcamak', 'eritmek' 'yok etmek' demek) Fakat 'tüketicilik' –yani tüketim işini, başka her tür işle uğraşmanın asil bir yolu sayma ve çoğunlukla da bu uğraşların esas amacını ayrı tutma eğilimi- zorunluluk değil.

Tüketicilik *biyolojik* evrimin tartışma götürmez bir hükmü değil, *toplumsal* bir ürün. Tüketiciliğin kurallarına göre yaşayıp hareket etme arzusundaysanız sadece hayatta kalmak için tüketmek yetmiyor. Tüketicilik salt tüketimden çok çok başka. Tüketicilik pek çok farklı amaca hizmet ediyor. Tüketicilik çok amaçlı ve çok işlevli bir fenomen: sanki her tür kilidi açan bir tür maymuncuk, baştan aşağı genel bir beceri. Tüketicilik her şeyden önce insanları tüketiciye çevirmek ve bunun dışındaki diğer tüm yönlerini önemsiz ve sonradan türemiş saymak, aşağı sıralara indirgemektir. Tüketicilik aynı zamanda biyolojik ihtiyaçları ticari sermayeye, hatta bazen siyasi sermayeye dönüştürmek demektir.

Bununla ne demek istediğimi açıklayayım. Teröristlerin yönlendirdiği uçakların içinden geçerek yıktığı, Amerikan hakimiyetinin ikiz sembollerinin gölgesinde şoka girmiş ve afallamış Amerikalılar'a Başkan George W. Bush'un gönderdiği ilk mesaj neydi? "Alışverişinize geri dönün." Bu mesajın *normal* hayata dönüş çağrısı olarak anlaşılması isteniyordu. Düşman saldırısından önce Amerikalılar, alışverişin her tür acıyı dindirmenin, her kötülüğü defedip geçiştirmenin ve her tür aksaklığı gidermenin bir yolu olduğuna (belki de tek ve kesinlikle en önemli yol) zaten ikna edilmişlerdi. Alışılmamış, duyulmamış ve bütünüyle görülmemiş ve dolayısıyla istisnai biçimde dehşet verici, afallatıcı ve şaşırtıcı bir meydan okumaya karşı doğru bir tepki olarak alışverişi uygun görmek, bu yüzden korkunç bir olayı sıradan bir sıkıntıya indirgemenin –büyüsünü kaldırmanın, ehlileştirmenin, evcilleştirip olağanlaştırmanın ve (sonuncusu ama en önemlisi) zehrini akıtmanın- en basit ve emin yolu *sayılırdı*. *'Alışverişe gidin,' normale döndük demekti.* Bunlar *olağan* işler. Daha az dramatik ama asla daha önemsiz denilemeyecek pek çok başka örnekteki gibi, (mesela, GSMH'de periyodik bir düşüş gibi. Yani, el değiştiren paranın miktarında, ülkenin ekonomik refahını gösteren resmi ölçüde düşüş; ya da yaklaşan, engel çıkaran ekonomik durgunluğun *tırmanan dehşeti gibi*) kurtuluşun tüketicilerin alışveriş yapma ve kazandıkları ya da kazanmayı umdukları -kısa sürmesi umulan bir kemer sıkma molasından sonra- paraları harcama görevlerini hakkıyla yerine getirme kararlılığından gelmesi bekleniyordu. 'Ülkeyi bunalıma sürüklenmekten kurtarmanın' ya da 'ülkeyi durgunluktan çıkarmanın' tüketicilerin elinde olması hiç sorgulamadığımız bir dogmaya, kamu vicdanının ve sağduyunun dayanaklarından birine dönüştü. 'Vatandaşlık' kelimesinin anlamı görevinin bilincinde bir tüketici modeline doğru evrilirken, 'vatanseverlik' kelimesinin anlamı da azimli ve kendini adamış bir alışveriş modeline dönüştü.

Ancak, bizimki gibi tüketici bir toplumun tekdüze, mütevazı tüketme ihtiyacından beklediği tek fayda bu değil. Bu göğüslediğimiz, yakında göğüslemek zorunda kalacağımız konusunda uyarıldığımız ya da çoktan üstesinden geldiğimiz söylenen çeşitli sorunlara yalnızca bir örnek. Bu sorunları çözüme ulaştırabilecek yollar içinde en çok tercih edilenin rotası, hiç değişmeden ve zorla mağazalardan geçiriliyor. Yaygın ve durmaksızın genişleyen bu alışverişe dayalı sorun çözme tü-

rünün ilk örneği, dermanını eczanelerde aradığımız bedensel hastalıklardır. Tüketici bir toplumda, bütün dükkanların ve bize hizmet sunan işyerlerinin -raflarında ilaçtan başka her ne sergilenirse sergilensin, mevcut ve müstakbel müşterilerine ne satarlarsa satsınlar- öncelikle bir çeşit *eczane* olduğunu söyleyebiliriz.

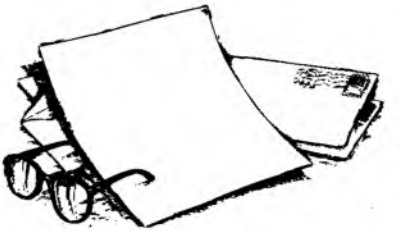
Satıştaki ürünlerin görünürdeki faydası ne olursa olsun, ürünlerin çoğunluğu *ilaçtır* (ya da en azından öyle olmaları istenir ve beklenir). Bu gibi ürünler, aksi halde kabarıp iltihaplanmaya varacak acıları ya da sıkıntıları gidereceği tahmini ya da umuduyla alınıp tüketilir. Üşengeç ya da ihmalkar müşteriye basacak sıkıntılardan korunma sağlamaları umulur demek daha doğru olur. Her tür sıkıntı: sadece günlük rutin tüketiminiz kapsamında gardırobu ya da buzdolabını baştan doldurmak ya da kullanılmış ya da eskimiş eşyaları yenilemek anlamında değil, aynı zamanda 'piyasa değerinizi' düşürmekten ve 'sosyal dolaşımdan' çıkmaktan korkmak anlamında: yani itibar, popülarite, arkadaş grubu, hatta dost kaybetmekten korkmak –sırf şehirde dönen muhabbetlerden ve oynanan hırslı oyunlardan geri kaldınız ve bu yüzden çevrenizdekilerin o sırada coşkuyla konuştuklarından ve hevesle yaptıklarından bihaber kalıp onlara siz de sahip olamadınız diye. Özetle, sizin fena halde yoksun kalmış olabileceğiniz yeni duygular ve tatminler sunabilen yeni keşifler ya da icatlarla başkalarının karşılaşmış olması gerçeğini gözden kaçırmanın yaratacağı derin sıkıntı(lar). Ya da geçmişte edindiğiniz ama bugün hâlâ körü körüne uyguladığınız bilgi ve yeteneklerin güncelliğine dair dinmeyen bir tereddüt: bu hızlı dünyadaki diğer her şey gibi, böyle bilgi ve yeteneklerin acilen güncellenmesi ve gözden geçirilmesi gerekebileceğine dair insanın içini kemiren bir şüphe.

Değişimin telaşlı adımlarına ayak uydurduğunuzdan ve hâlâ doğru yerde durduğunuzdan emin olmak için her gün yeni kanıtlar ve güvenceler gerekir. Bir alışveriş merkezini düzenli gezmek tüm bu endişelerin ilacı olabilir. Size hâlâ doğru iz üzerinde olduğunuz güvencesini verir ve oyunda kalmanızı sağlar. Sıkıntıların en dokunaklısı, diğer her tür sıkıntının, daha spesifik sıkıntıların temelinde yatan ve sizi sürekli tüketici eczanelerine gitmeye sevk eden bir tür meta-sıkıntı durumu, doğru yolda olduğunuzdan –tercihlerinizin mevcut değerlere uygunluğundan, doğru tercihleri yapıp yapmadığınızdan, doğru şeyleri yapıp doğru yönde ilerlediğinizden- emin olamamanızdandır.

Geleneksel eczaneler, eski tarz ve günümüz itibarıyla eski moda ecza dükkanları, ağrıları hafifletmeyi ve başka bedensel rahatsızlıkları gidermeyi vaat ederlerdi. Eczaneye boğaz ağrısına, nezleye, sırt ağrısına ya da mide ekşimesine iyi gelecek bir ilaç almaya giderdiniz. Danışmak ve yardım istemek için eczacıya koşmanıza sebep olan ağrının belirsiz hiçbir tarafı yoktu. Günümüz tüketici eczaneleri sadece belirgin acıların kurbanlarına bel bağlayacak kadar aptal olsalardı, herhalde olağan müşterilerinin büyük kısmını kaybederlerdi. Neyse ki bu kadar akılsız davranmıyorlar. Shakespeare'in ifadesiyle "zamanın sessiz sakin akışının" ne sessiz ne de maazallah sakin olmamasına özen gösteriyorlar. Zamanın akışı artık her ekranda her kulaklıkta, her magazin dergisinin sayfalarında –ve bunların gönüllü ya da gönülsüz, ücretsiz (ironiktir ki ücretini ödeyen!) ama cesur ve militan askerlerinin ve aynı şekilde ücretsiz ama kendini adamış ve çalışkan ajanlarının her hareketinde- gözümüze sokuluyor. Shakespeare'i hiçe sayarak 'zamanın akışı' artık fark edilmeden geçemiyor. Ağır ağır ve kasılarak ilerleyişiyle çıkan sesler birer alarm: zamanın çevik, canlı ve süratli bacakları olduğunu ve (Lewis Carroll'un öngördüğü üzere) sadece bulunduğunuz yeri korumak için bile var gücünüzle koşmanız gerektiğini hiç aklınızdan çıkarmayın.

Tüketim toplumunda zamanın koşar adımlarının sesi bir mesajı vurgular. Acil dikkat göstermenizi gerektiren konular sadece emin olamadıklarınız değil, aynı zamanda henüz emin olmadığınızı bile bilmediklerinizdir. Her tür belirlilik karşısında çalan kesin, değişmez ve yanılmaz ölüm çanlarının sesidir bu. Tüm belirlilikler farazidir ve en iyi ihtimalle sadece ikinci bir emre kadar yürürlüktedir, tüm özgüven duygunuz yeterli özeni göstermemenin ya da düpedüz bir cehaletin eseridir, en hain belirsizlikse sizi en az rahatsız edeni ya da hiç mi hiç etmeyenidir; henüz, tehlikeli biçimde, farkında bile olmadığınız bir belirsizliktir...

Neyse ki, tüketimin gönüllü ya da gönülsüz esiri olan bizler için, tüketici eczaneleri, ihtiyaç duyduğunuz emniyet kemerlerini ve can yeleklerini temin etmek üzere ana caddeler ve onların sayısız, hatta daha sofistike ve yaygın kolları boyunca uzanır: sizi bildiğiniz belirsizliklerden kurtarmak ve bilmediğiniz belirsizlikler karşısında gözünüzü açmak için.

18 Kültürel elite ne oldu?

Büyük Fransız sosyolog Pierre Bourdieu 30 yıl önce (etkileyici kitabı *Distinction*'da), 'kültürel elit'in, yani 'kültürel' denilen her konuda iş, neyin nasıl olacağını belirlemeye geldiğinde, en yüksek otoriteye sahip olduğuna inanılan kişilerin, fazlasıyla seçkin sanatsal zevkleri ve hatları keskin standartlarıyla -bizlerin genel anlayışı kıt zevklerimizin ve standartlara kayıtsızlığımızın ya da standart yoksunluğumuzun tam aksine- insanlığın geri kalanını teşkil eden bizlerden ayrıldığını öne sürmüştü. 'Yüksek kültür' (kültürel elit tarafından onaylanan ve uygulanan) ve 'düşük kültür' (popüler kültür ya da kitle kültürü) ayrımını sürdüren bu karşıtlıktı.

Andy McSmith tarafından yazılan ve *Independent*'ın internet baskısında yayınlanan bir habere göre, son derece saygıdeğer bir üniversitenin (Oxford) saygıdeğer akademisyenleri eski manasıyla "kültürel elitin artık var olmadığını" öne sürmüşler.[1] Oxford'dan sosyal bilimler araştırmacısı Tak Wing Chan ve John Goldthorpe ve 13 kişiden oluşan bir ekip Birleşik Krallık, Şili, Fransa, Macaristan, İsrail, Hollanda ve ABD'den toplanan verilerden yola çıkarak artık Bourdieu'nün ta-

1 Andy McSmith, "Cultural elite does not exist, academics claim" [Akademisyenler diyor ki; kültürel elit yok] www.indepentent.co.uk, 20 Aralık 2007.

nımladığı türden 'kültürel elit'in –'bir pop şarkısı ya da ana akım televizyon programı gibi bayağılıkları' alenen aşağılayıp bunlara burun kıvırırken, operaya giderek ve o sırada 'yüksek sanat' sayılan her ne ise ona hayranlık besleyerek kendilerini aşağı tabakalardan ayıran üst insanlar- bulunamayacağı sonucuna varmış.

İşin doğrusu, *eski tarz* elitlerin ortadan kalkması (fakat tam olarak 'kültürel elit'in değil) hiç de şaşırtıcı değil. 1992 gibi yakın bir tarihte *zamanın 'kültür önderlerinin' tipik zevklerinin* tabiatını anlamak için Vanderbilt Üniversitesi'nden Richard A. Petersen 'hepçil[2] [hem etçil hem otçul] metaforunu kullanmıştı. Opera *ve* pop şarkıları, 'yüksek sanat' *ve* ana akım televizyon; bir ısırık oradan, bir lokma şuradan, şimdi şu, sonra bu. Peterson yakın zamanda kendi keşfini yeniden şekillendirmiş: "Süfli, amiyane ya da popüler kitle kültürünü züppece aşağılayan entellerdeki elit zümre anlayışından... hepçilmişçesine, entelektüel sanat formları yanı sıra geniş çapta popüler kültür de tüketen entellere doğru bir değişim görüyoruz."[3] Başka bir deyişle: *Nihil* 'kültürel' *a me alienum puto*, yani 'kültürel' olan hiçbir şeyi tadına bakmadan elimin tersiyle itmem ama başka eğlenceleri değişmez *ve kesin bir şekilde dışlamama sebep olacak 'kültürel' bir etkinlik de* yoktur. *Her yerde evimdeyim*, ama (ya da çünkü) *evim hiçbir yerde* diyebilirim. Neticede artık bir beğeniye (rafine) karşı öteki beğeni (süfli) yok. Tek tip beslenmeye karşı hepçillik, ketumluğa, her tür takdir, nefret ya da anlayışsızlık dolu *apriori* [önsel] seçkinciliğe karşı her şeyi tüketmeye ve her şeyden tat almaya hazır olmak var. Seçkinler her zamankinden daha canlı ve iyi, daha hareketli ve meşgulseler de kendilerini kültürel her etkinliğin peşinden koşup bunları tüketmeye fazla kaptırdıklarından başkalarını *kendi saflarına çekecek türden misyoner* meşguliyetlere hiç zamanları yok artık. 'Şikayeti kesin, çok seçici olmayın' ve 'daha fazla tüketin' dışında, bu elitlerin son reenkarnasyon-

2 Bkz. R. A. Peterson ve A. Simkus, 'How musical tastes mark occupational groups' [Müzik zevkleri meslek gruplarına göre nasıl değişiyor], M. Lamont ve M. Fournier (editörler), *Cultivating Differences: Symbolic Boundaries and the Making of Inequality* (University of Chicago Press, 1992).

3 Bkz. Kendi yirmi yıllık çalışmalarını özetleyip ilgili başka çalışmaları aydınlatıcı biçimde derlediği 'Değişen sanat izleyicisi: hepçilliğin yükselişi içinde, 14 Ekim 2005 tarihli atölye çalışmasında sunulmuştur. culturalpolicy.uchicago.edu içinde.

larının kültürel hiyerarşide daha aşağı seviyede yer alan otçul yığınlara iletecek bir mesajı yok. Tüm pratik niyet ve amaçları manasında, elit zümre 'halkı' (yeni adıyla 'kitleler' ya da daha doğrusu 'kültür tüketicileri') topyekûn 'iyileştirme', dönüştürme, kendi tarafına çekme, aydınlatma, yüceltme işinden elini eteğini çekmiş.

Aslında kültür adına iddiaların hazırlandığı, dile getirildiği ve tartışıldığı kısımlarda sanat kendini yeniden üretmeye çalışan bir sosyal hiyerarşi hizmeti görme işlevini yitirmiştir –tıpkı bir zamanlar kültürün yeni doğan uluslara, devletlere ya da sınıf hiyerarşisine hizmet etme orijinal işlevini bütünüyle yitirdiği gibi. Sanat artık kimlik edinme ve kendini savunma anlamında *bireysel* meselelere hizmet etmekte serbesttir.

Akışkan modern evresinde, kültürün (ve en bariz biçimde de sanatsal yanının) *bireysel* seçim özgürlüğü (memnuniyetle peşinden koşulan ya da mecburen katlanılan) kılıfına uydurulduğunu söyleyebiliriz. Ve kültürün böyle bir özgürlüğe hizmet etmesinin *amaçlandığını*. Ve o seçimin *kaçınılmazlığını* garanti etmesinin amaçlandığını: yaşamsal bir zorunluluk ve görev gibi. Ve seçme özgürlüğünün ayrılmaz yoldaşı olarak sorumluluk duygusu akışkan modern koşulların onu mecbur bıraktığı yerde duruyor: Artık bireysel olarak yönetilen 'yaşam politikalarının' tek yöneticisi tayin edilmiş *bireyin* omuzlarında.

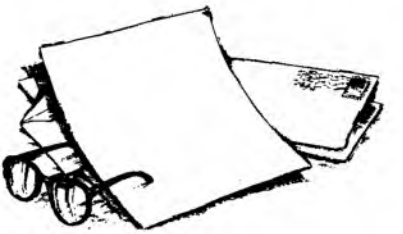
Bizimki gibi bir tüketim toplumuna yakışır olarak bugünkü kültür *normlardan* değil *sunumlardan* ibaret. Bourdieu'nün belirttiği gibi kültür, normatif bir düzenlemeyle değil, baştan çıkarıcılıkla ayakta kalıyor: hizmetle değil, halkla ilişkilerle; zorlamayla değil, yeni ihtiyaçlar, arzular, istekler ve hevesler üreterek. Bizim toplumumuz bir tüketici toplumu ve tıpkı tüketicilerin gördüğü ve yaşadığı dünyanın geri kalanı gibi kültür de tüketime hitap eden ürün dolu -her biri müstakbel tüketicilerinin değişken, değişen ve akıntıya kapılmış dikkatlerini çekebilmek ve bir an daha fazla canlı tutabilmek umuduyla birbiriyle yarışan ürünlerle dolu- bir mağaza haline geliyor. Katı standartlardan vazgeçmek, ayrım gütmemeyi hoş görmek, hiçbirine ayrıcalık tanımadan her beğeniye yetişmek, düzensizliği ve 'esnekliği' (omurgasızlığın popüler ve siyaseten doğru adı) teşvik etmek, istikrarsızlığı ve tutarsızlığı romantize etmek, bunların hepsi izlenecek uygun (tek mantıklı? tek uygulanabilir?) stratejide buna dayanarak birleşiyor. Kılı kırk yarmak, tek

kaşı havaya kaldırmak, dudak bükmek tavsiye edilmiyor. Sözü geçen bir televizyon eleştirmeni 2007–8 yılbaşı arifesinde yapılan bir yayını "herkesin beğenisine hitap edecek eğlenceli bir müzik yelpazesi sunmayı garanti etmesiyle" övüyordu. Açıklamasına göre bunun "iyi yanı, yayının çok yönlü yaklaşımı sayesinde kendi tercihlerinize göre programa girip çıkabilecek" olmanızdı.[4] Girme/çıkma oyunu ve bitmek bilmez bağlanma ve bağlantıyı kesme girişimleri, 'belirlemenin' ve 'saptamanın' yerini alırken, iletişim ağlarının da sosyal yapıların yerini aldığı bir toplumda alkışı hak eden ve gerçekten yaraşır bir nitelik.

İçinde tüketicilerin barındığı dünya 'aradığınız her şey burada' mağazalarından birine dönüştü. Kültürse artık o mağazada bir reyona dönüşüyor. Bu mağazanın diğer reyonlarındaki gibi raflar sürekli yenilenen mallarla tıka basa dolu. Tezgahlar son ürünleri tanıtan reklamlarla bezenmiş. Onlar da reklamını yaptıkları atraksiyonlarla birlikte pek yakında ortadan kalkmaya mahkumlar. Mallar ve reklamlar aynı şekilde, eskiyi korumaya dair her tür arzuyu ya da isteği bastırıp yeni ürünlere arzu uyandırmak ve istek yaratmak üzere (George Steiner'in meşhur tespitiyle "maksimum etki yaratmak ve anında gözden düşmek" üzere) tasarlanıyor. Tüccar ve reklam yazarı, ürünlerin baştan çıkarıcı gücüyle kronik 'üstünlük kompleksini' birleştirmeye güveniyor ve müstakbel müşterilerini 'avantaj kazanmaya' ya da en azından 'moda akımı' takip etmeye zorluyorlar.

Akışkan modern dünyanın 'yetiştirecek' bir 'halkı' yok. Onun yerine *baştan çıkaracak müşterileri* var. Ve 'katı modern' öncelinin aksine, o kendi kendini işlevsiz hale getirmek istemiyor ama nihayetinde ne kadar çabuk olursa o kadar iyi olacak. Onun işi artık kendi varlığını sürekli kılmak –şimdi müşteri olarak yeniden dünyaya gelen eski evlatlarının ve saf değiştirmesi muhtemel diğerlerinin hayatlarının başka her yönünü geçersiz kılarak.

4 Bkz. Philip French, 'A hootenanny New Year to all', *Observer* TV ilavesi, 30 Aralık 2007- 5 Ocak 2008, s. 6.

19
İlaçlar ve hastalıklar

'Hastalık' kavramı her kültürde ve dilde var. Çok eski zamanlardan beri rahat-sızlık kelimesi gibi 'rahat' yoksunluğuna işaret eden bir kelimenin her dilde semantik bir karşılığı olmuştur; hâlâ da var: ruhsal ya da bedensel bir huzur-suzluk, uygun-suzluk, hal-sizlik, keyif-sizlik. Bu kelime bahsi geçen kişinin koşullarının gerektiği gibi olmadığını ya da *normalde* beklendiği gibi olmadığını ifade eder. Hastalık rahat-sız kişinin koşullarındaki *a*-normallik anlamına gelir.

Çağdaş kullanımında 'hastalık' (maraz, illet) terimi her nasılsa 'tıbbi koşul' kavramıyla yer değiştirmiş görünüyor. Bu öteki kavram birincisinin dengiymiş gibi, ancak: Çaktırmadan ek bir anlam getiriyor, hem de 'rahat yoksunluğu' konusunu tamamıyla başka bir lügate, bir *koşuldan*, o koşulun icabı sayılan ya da olduğu söylenen bir *eyleme* geçiren önemli bir anlam. Aslında bu anlam girişilen ya da girişilmek üzere olunan eyleme, çözmeye çalışacağı koşulu tanımlama gücünü de veriyor. Günümüzde sahneye bir doktor çıkmaya görsün oynanan dram mutlaka bir hastalık hakkında oluyor.

Dolayısıyla 'tıbbi koşul' kavramı aksi halde münakaşa ve muhtemelen münazara konusu olabilecek bir meseleye -söz konusu *koşulun tıbbi* müdahale gerektirip gerektirmediği ya da buna uygun olup

olmadığı meselesine- baştan sahip çıkıyor. Bir doktora gidilmesi ya da doktor çağırılması gerektiğine, tıbbi testlerin yapılması, ilaçlar verilmesi, alınması ve tüketilmesi ve bir tedavi yönteminin ('kesindir ki') takip edilmesi gerektiğine çoktan karar verildiği hissini veriyor. Dolaylı yollardan da olsa hasta kişinin beden ve ruh sağlığından tıp ve eczacılık mesleklerinin sorumlu olmasını, bunları kontrol altında tutmasını bir kere daha onaylıyor. Hastalıkla 'tıbbi koşulu' özdeş (ve böylece, dolaylı olarak ama zorla, tıbbi müdahale eyleminin bir tasarısı) gördüğümüzde, hastalık hali tıbbi bir eyleme tâbi, buna uygun ve bunu talep eden bir halle tanımlanıyor. 'Hasta olmak' artık bir doktorun yardımını istemek demek; bu arada yardım aldığınız doktor da sizi hasta ilan edecek... Yumurta mı önce çıkar, tavuk mu? Peki, bu gerçeklerden hangisi tavuk, hangisi yumurta acaba?

New York Review of Books'da (15 Ocak 2009) kitap uzunluğunda üç yeni araştırmayı eleştiren Marcia Angell'in belirttiği gibi, "son yıllarda ilaç şirketleri pazarlarını genişletmek için yeni ve son derece etkin bir yöntemi mükemmelleştirdiler. Hastalıkları tedavi edecek ilaçlar geliştirmek yerine ilaçlarına uyacak hastalıklar geliştirmeye başladılar." Yeni strateji "Amerikalıları iki tür insan olduğuna ikna etmek: ilaç tedavisine ihtiyaç duyan sağlık koşullarında yaşayanlar ve bundan henüz haberi olmayanlar."

Ancak, şunu söylemeliyim ki bu yeni stratejiyi icat edip geliştirenler ille de ilaç şirketleri değildi. İlaç şirketleri daha çok günümüze özgü piyasa uygulamalarındaki genel geçer trendi takip ettiler. Günümüzde yeni malların arzı mevcut talebe göre şekillenmiyor: *tatmin arayışındaki insani ihtiyaçların mantığı yerine, kâr arayışındaki ticari şirketin mantığı takip edilerek, piyasaya çoktan sürülmüş mallara talep yaratılması gerekiyor.* Bu yeni trend ancak insanın kendini mükemmelleştirmeye yönelik harcamalarının ölçüsünün ve bu ölçüdeki artışın yarattığı tatminin hiçbir sınırı olmadığı ve olamayacağı anlayışı bir kez zihinlerimize sızdıktan ve iyice yerleştikten sonra tam kapasite işlemeye başlayabilir. Mevcut durumunuz istediği kadar harika olsun, her zaman daha da iyileştirilmesi mümkündür ve zaten iyileştirilmesi gerekir...

Sağlık idealinin, ona bir kez ulaştıktan sonra sizi rahata erdiren bir alt ve üst limiti varsa da onun yerini alacak ve onu modern sorun-

larımız arasında ikincil bir konuma itecek *form tutma* kalitesinin sınırı yok. Geçerli, geleneksel anlamında sağlığa gösterilen özenden bir farkla form tutma mücadelesi asla bitmeyecektir; bu işi hafife almanıza asla izin verilmeyecektir. Ne kadar formda olsanız bile hep daha da formda olabilirsiniz; duygusal tatminlerinizin hep şu an olduklarından daha tatminkar, hazların daha haz verici, zevklerin daha zevkli olması mümkündür. İlaç şirketlerinin yaratıcılığı, *yetki kullanımına ve sağlık sorunları konusundaki ikna yetenekleri hiç durmadan yükselen bir fitness ve kendini beğenme uğraşına* indirgenmiştir -tüketicilerden oluşan bu toplumda yaşayan biz tüketicilerin takip etmeye sürüklendiği, ikna edildiği ve bunun için eğitildiği bir uğraş. Daha formda olmanın ve kendini daha çok beğenebilmenin, en yeni ticari ürünleri özenle takip etmekten geçtiği çoktan yaşam felsefemizin ya da ortak aklımızın bir parçası haline geldi. Bu takibin sonunun mağazalara vardığını hepimiz biliyoruz. Ve ortak aklın ayrılmaz bir parçası haline gelirken, 'herkesin bildiği', 'herkesin onayladığı', 'herkesin yaptığı' şeylerden birine dönüşürken, yaşam felsefemiz de şirketleri birbiriyle kapıştıran sonsuz bir kazanç kaynağına dönüştü.

Yeni tanıtılan ilacın etki edeceği –ağır sonuçlara gebe, gerçekten tehlikeli ve kurbanlarını derinden yaralayabilecek- koşulun ciddiyeti çok da önemli değildir. Bundan daha önemlisi o koşulun yaygınlığıdır –ve dolayısıyla ilacın olası tüketicilerinin sayısı ve dolayısıyla şirketin gelecekteki kâr miktarıdır önem taşıyan. Bu prensibe göre çoğumuzun rutin olarak ve neredeyse her gün yaşamaya alışık olduğu rahatsızlıklar (mide ekşimesi, âdet öncesi gerilim ya da kendini utangaçlık biçiminde gösteren gerçekten yaygın olan özgüven eksikliği) son zamanlarda hastalık diye tanımlanmıştır. Hepsi genelde acayip ve anlaşılmaz (örneğin doktorunuz ya da eczacınız mide ekşimesi yerine gastro-özofajiyal reflü diyebilir) ve bu nedenle insanda kaygı uyandıran adlara sahip ve dolayısıyla acil tıbbi yardım gerektiren hastalıklardır.

Christopher Lane hayatta en sık rastlanan insani durumlardan biri olan kronik ya da anlık utangaçlığın tıp ve ilaç sektörünün elinde ne hale geldiğini araştırmış (Elimizi vicdanımıza koyduğumuzda, hangimiz kendimizi hiç cesaretsiz, temkinli ya da çekingen hissetmediğimizi söyleyebiliriz?). Bu genel ve sıklıkla yaşanan tatsız durum artık tıbbi pratikte kulağa daha ciddi gelen adıyla 'sosyal anksiyete bozuk-

luğu' diye anılıyor. 1980'de pek güvenilir DSM tanı kriterleri [Akıl Hastalıkları için Tanı ve İstatistik El Kitabı] içinde, şimdi vazgeçilen adıyla bu duruma henüz 'sosyal fobi' deniyor ve 'nadir' rastlandığı belirtiliyordu. 1994'te 'aşırı yaygın' diye tanımlandı. 1999'a gelindiğinde ilaç devi GlaxoSmithKline bu 'şiddetli tıbbi durumu' (artık reklamlarda belirtildiği üzere) bastırmayı hatta ortadan kaldırmayı garanti eden Paxil adlı ilacına pazar yaratmak için milyonlarca dolarlık bir anksiyete tanıtım kampanyasına girişti. Christopher Lane, Paxil'in ürün direktörü Barry Brand'den alıntı yapıyor: "Her pazarlamacının rüyası bilinmeyen ya da adı konmamış bir pazar bulup geliştirmektir. İşte bizim sosyal anksiyete bozukluğu ile yapmayı başardığımız buydu."

Elbette bu gibi durumlarda biz, *belirli* bir korku ya da endişeden kurtulma vaadi karşılığında bir bedel ödüyoruz. Oysa satın aldığımız ilaç bizi anksiyete önünde *genel* korkularımızdan ya da buna yatkınlığımızdan belki de hiçbir zaman kurtaramaz. Hayatın sıradan dertlerinden ve sıkıntılarından doğan her acı ve huzursuzluğa karşı, bir kez kabul ettikten sonra, bize göre bir ilaç en yakın eczanede mevcuttur (olmalıdır, kesinlikle olacaktır). Sözde 'hayatı iyileştiren' o ilaçların potansiyelinin boşluğu tüketicileri için sonsuz bir hayal kırıklığı, reklamcıları, dağıtıcıları ve satıcıları içinse sonsuz bir kazanç kaynağıdır. Hayal kırıklıklarımızı paraya dönüştürmek için arkamızdan dolaplar çevrilmesi çok ironik. Çoktan gözden düşen bir ilacın yerini almak için piyasaya sunulan her yeni ilaç bir öncekinden daha pahalıya satılıyor (aynen Aldous Huxley'nin *Cesur Yeni Dünya* distopyasındaki oyuncaklar misali) ve fiyattaki bu artışı ilacın etkisindeki artışla açıklamak pek mümkün değil...

20

Domuz gribi ve paniğe kapılmak için başka nedenler

Bu satırları okurken, kapınızı çalmak üzere Atlantik'ten Meksika'ya ortalıkta dolanan 'domuz gribi' hayaletinden hâlâ korkuyor olup olmayacağınızdan ve şu an ben onlar hakkında yazarken bu ihtimale karşı benim çevremdeki insanlar kadar (belki de baskı gereği) korkup korkmadığınızdan emin olamam. Hatta bu paniğin nedenini hatırlayıp hatırlamayacağınızı da bilemem. Ne de olsa günlük gazete manşetlerinin temel görevlerinden biri de hafızalardan geçen haftanın manşetlerini silmektir -ki kamusal ilgi alanı temiz kalsın ve bir sonraki haftanın manşetine yer açılsın. Korkulara gelince, ne kadar korkunç ve yoğunlarsa heveslerimizi ve tüylerimizi ürpertip sinirlerimizi germe güçlerini o kadar hızla tüketirler. Bu nedenle düşen gazete tirajlarını ve etkisi azalan televizyon haberlerini takviye için, acilen bütünüyle yeni konularda çekici ve korkunç, tiraj artırıp izlenme oranlarını yükselten başlıklar bulunması gerekir. Bu gibi nedenlerle bu cümleleri okurken neyin paniğini yaşadığınızı kestiremiyorum. Ve şu anda yazdıklarımın, uzun zaman önce kapanmış bir vaka (şayet açıldıysa), vakit harcamaya, dert etmeye değmez eski bir hikaye olduğunu düşünmenizden şüphe ediyorum. Belki de şu an korkmak için başka nedenleriniz var ve bu yüzden eski korkuların ne yeri ne de zamanı.

Eminim, ben bu cümleleri yazarken bile gazetelerin baş sayfaları çoktan uyarıcı, endişe verici ve panik yaratan başka manşetlerle dolmuştur. Domuz gribinin hangi aşamada olduğunu bildiren haberler arka sayfalara düşmüş, arada bir görülür olmuş ve haberin yazı karakteri önceki büyüklüğünü ve kalınlığını yitirmiştir. Ve artık haber yayımlandığında içinde bir miktar da şaşkınlık, kuşku ve ironi var gibidir (*Birkaç gün öncesinin aksine*). Örneğin, Boston Tufts Medical Center doktorlarından Bart Laws salgın uyarısında bulunan yetkililerin 'yapmaları gerekeni yaptıklarını' melankolik bir üslupla telaffuz eder. "Başımıza olağanüstü felaketler gelmesi olası, ama kesin değil." Ancak hemen ardından ekler, "panik birkaç hafta içinde diner gibi görünüyor, çünkü grip mevsimi geçmek üzere ve bu virüsün olağandışı bir davranış geliştirdiğine dair herhangi bir kanıt yok." *Guardian*'dan Simon Jenkins'in son gelişmeler hakkındaki özeti daha da şüpheci ve alaycı. Hastalığın esasına daha derinden yaklaşıyor: "[Virüsün] Mutasyonu endişe verici özellikler taşıyordu. Ama İngiliz yetkililerinin ve medyanın tantanasını haklı çıkaracak hiçbir şey olmadı."

Meksika'da grip virüsünün en yeni mutasyonunun öldürdüğü insan sayısının grip kurbanlarının yıllık ortalamasını aşmadığını ve trafik kazalarında bir yılda ölen insan sayısından daha az olduğunu (dünya çapında yaklaşık 12.000 kişi her yıl gripten ölüyor; ABD'de otoyol kazalannda sadece 2003'te ölen 7.677 çocuğa ve 3.001 çocuk cinayetine kıyasla soğuk algınlığından her yıl yaklaşık 150 çocuk ölüyor) biliyoruz. Yeni mutasyonun tanımlandığı sırada Meksika'ya giden insanlar ülkelerine döndüklerinde, dünya çapında bir salgının taşıyıcılan olarak şüphe ve korkuyla takibe alındılar. Oysa gıda zehirlenmesine (Meksika'ya gidenler için olağandır) kurban gidenlerin sayısı kat be kat fazladır. 'Korkulu rüya görmektense uyanık kalmak iyidir' prensibini göz ardı eden hiçbir hükümetin bir sonraki seçimde ayakta kalamayacağını gayet iyi bilen İngiliz hükümeti tarafından 32 milyon maske siparişi verildiğini de biliyoruz. Ve günümüzde binlerce TV kamerası tarafından milyonlarca TV ekranında hararetle 'iş üstünde' görünmek, el altından komplolar yürütmek, gözdağı vermek ve gizli tehditler savurmak ve bunlara karşı cesurca savaşmak her hükümetin hayatta kalabilmesinin olmazsa olmaz koşuludur.

Hastanelere ve doktor muayenehanelerine Oseltamivir stoklamak için milyonlarca pound harcanmıştır. Bu ilaç, ilaç devi Hoffmann-

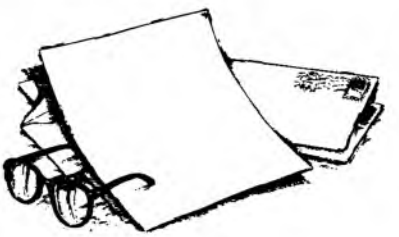
La Roche tarafından Tamiflu adıyla üretilip pazarlanmıştı. 6 Eylül 2009 gibi yakın bir tarihte *Guardian* gazetesi bilim editörü Robin McKie'nin aktardığına göre, "domuz gribi salgınına tedbir olarak gerekebilecek milyarlarca doz ilaç depolamak" ilaç şirketlerine milyonlarca pound kazandırdı, çünkü ülkenin ilaç üretim ve dağıtım ağını engelleyecek büyük bir grip salgını yaşanması halinde ilaç şirketlerinden yetecek miktarda penisilin, morfin, diyazepam ve insülin stoklamaları istenmişti. Hükümetin en kıdemli doktoru tarafından kısa bir süre önce domuz gribinin ikinci dalgasının korkulduğu kadar kötü geçmeyeceği açıklandığı halde bu ilaçları stoklama kararı alınmıştı.

Hem felaket tellallığı yapmaya direnenlerden hem korkuya kapılanlardan cezai yaptırım tehdidi altında toplanan vergilerle harcanan halkın parasıydı. Siyasetçiler ile işadamları arasında gizli bir anlaşma *mı vardı? Siyasetçilerin özgür seçimleriyle değilse de olabilir.* Her şeyden önce hükümetler seçmenlerine onların hayatını ve refahını korkunç felaketlerden –sonsuz çeşitlilikteki ölüm tehditlerinden ve türlü türlü cehennem azaplarından- her gün koruduklarını göstermek zorundadır. İşte bu yüzdendir ki, İngiltere Sağlık Bakanı Sir Liam Donaldson ulusu erkenden iyimserliğe kapılmamaları, domuz gribinin ertesi kış 'tekrar geri gelmesinin beklenebileceği' yönünde uyarır. ABD'nin pek çok eyaletinde de yetkililer 'halk sağlığı açısından acil durum' ilan eder. Amerika başkan yardımcısı Joe Biden'ın ulusa arabayla yola çıkmamaları, uçağa binmemeleri çağrısında bulunup, karanlık ve ürpertici bir felaket manzarası çizmesinin nedeni budur. Şu ya da bu şekilde, Jenkins'in dediği gibi, felaket tellallığı artık "hem gelişen kontr-terörizm imparatorluğunun hem 'sağlık ve güvenliğin' ekmeği suyudur... Küresel hastalıklar konusunda kurt var diye bağırmak günümüzde tıbbi/endüstriyel bir bileşkenin öyle vazgeçilmez bir parçasıdır ki aklı başında hiçbir insan neyin doğru neyin siyasi oyun olduğunu ayırt edemez." Aslında hepimiz korkmaktan korkuyoruz. Kim gürültücü kıyamet habercileri korosuna karşı itiraz edecek kadar cüretkar ve küstah, akılsız ve düşüncesiz olabilir, kim bu blöfleri görüp söz konusu riskin genelde icat edildiğini, fazlasıyla abartıldığını ya da saçma oranlarda şişirildiğini ispat edebilir –ve sonra görmezden gelinip sağ kurtulabilir?

Muhalefetin ve aklın sesi susturulduğu ölçüde, virüs görünmezlik gibi büyük bir avantaj sağlar; böylece en güçlü merceklerle baksak

bile soluduğumuz havanın virüssüz olduğundan emin olamayız. Uyarıların hedefi bizlerin, yani paniğe davet ve teşvik edilen (paniğe maruz kalmanın yanı sıra) insanların, habis mutasyona dair haberlerin çıkış noktası araştırma ve geliştirme laboratuvarlarına giriş hakkı yoktur. Bir seçeneğimiz vardır: uzmanlara, 'vâkıf' kişilere güvenmek ya da... Evet: ya da NE?

Simon Jenkins yazısını emin ifadelerle bitiriyor: "Mevcut korku geçtiğinde ve faturası kesildiğinde şüphesiz bu fiyasko sorgulanacaktır." Ancak, böyle bir sorgulamanın bize pahalıya patlayan benzer paniklerin önünü alabileceğine hiç inancı yoktur ki Voltaire'in eski öğüdünü tutup virologların cesaretini kırmak için zaman zaman içlerinden birini öldürmemizi önerir. Bu öğüdün son derece insanlık dışı oluşundan başka, ben onu yerine getirecek dirayetten de şüphe ederim. Her şeye rağmen sıradan viroloğlar işlerini yapıyor. Onların buluşlarıyla bizi korkutmak başka insanların –yüce ve büyük insanların- işi. Ya da bu buluşlar hakkında ileri geri konuşmak. Ve bu süreçten birtakım siyasi ve ticari kazançlar sağlamak. Ve hazır başlamışken haneye birkaç değerli kişisel artı puan yazdırıp kişisel kazanç sağlamak...

21 Sağlık ve eşitsizlik

Palm Beach, Florida'da, yaklaşık 20 km uzunluğunda ve 10.000'den biraz fazla nüfusu olan ince uzun bir ada. Ana karaya üç ana köprüyle bağlanıyorsa da adada yaşayanlar sanki burası büyük bir 'kapalı site'ymiş gibi hissediyor ve davranıyorlar.

Şüphesiz, yüksek duvarları ve elektrikli telleri olmadan da yapabilen bir kapalı site bu. Ev fiyatları sayesinde bunlara hiç gerek kalmıyor. Az sayıdaki evlerin fiyatları 700.000 dolar ila 72,5 milyon dolar civarında. Genel kanıya göre Palm Beach tüm Amerika Birleşik Devletleri'ndeki en yoğun yüksek zenginlik bölgesi –metrekareye düşen milyonlar her yerdekinden fazla. Oralarda yapılan bir espriye göre ada sakinlerinden birine 'milyoner' demek aşağılama sayılıyor. Palm Beach sakinlerinin üst başlarını temin ettikleri Worth Avenue boyunca uzanan butiklerde bir süveter bin dolara, bir pantolon bunun iki katı fiyata mal olabilir. Yerel golf kulübüne üye olmak için 300.000 dolar ödersiniz. *New York Times*'dan David Segal'in tahmin ettiği kadarıyla, son borsa düşüşü sırasında Palm Beach sakinlerinin kayıpları, bölgenin benzersiz statüsüyle doğru orantılı olarak ABD'nin başka hiçbir yerinde görülmemiş boyutlara ulaşmıştır. Dediğine bakılırsa "ortalama bir Palm Beach'linin net serveti son zamanlarda ülkenin başka herhangi bir kenti ya da kasabasındaki ortalama net servete kıyasla çok

daha büyük bir düşüşe geçmiş." Bu durum, kendi başına Amerika'nın (ve belki tüm gezegenin) zenginler liginin zirvesini işgal eden Palm Beach'in ayrıcalıklı konumunu belki de başka herhangi bir istatistikten daha fazla belgeliyor. Palm Beach'te tek bir mezarlık, cenaze salonu ya da hastane yok. Çoğu seksenlerine merdiven dayamış olduğu halde ölüm ve hastalık Palm Beach sakinlerinin aklından silinmiş (Ancak elbette ne kadar azimle, ısrarla çabalasalar, hiçbir masraftan kaçınmasalar da hayatlarından silinemez).

İngiltere'de Birmingham Hospital Plus'tan Domenico Pagano'nun başını çektiği bir araştırma ekibi yaş ortalamaları 65 olan ve kalp ameliyatı geçirmiş 45.000 hastanın yaşantısını takibe almış. Ameliyat sonrası ölümlerin büyük oranda hastanın refah seviyesine ve ani gelir düşüşüne bağlı olarak arttığını keşfetmişler. Yoksul hastalarda ameliyat sonrası daha fazla ölüm gözleniyormuş. Sigara içmek, şişmanlık ve diyabet gibi –yoksulları zenginlerden daha kötü etkiledikleri bilinen- 'olağan şüpheliler' gereğince hesaba katılmışsa da pek bir fayda sağlamamışlar. Ölüm istatistikleri üzerindeki olası etkileri göz önünde tutulduğunda ameliyat sonrası hayatta kalma oranlarındaki keskin fark sabit kalmış. Olası tek sonuç şudur ki kalp ameliyatı geçiren yoksul hastalar zenginlere kıyasla daha az yaşama şansına sahipse bu ancak onların yoksulluklarının bir lütfudur...

Yakın zamana kadar, bir çeşit 'damlama' etkisiyle tepede yükselen refah seviyesinden sonuçta toplumun geri kalanının da yararlanacağı fikrini hemen her siyasi kanattan liderler şevkle savunuyordu. Ancak böyle bir 'damlama' etkisine, bir zamanlar geçerliydiyse bile günümüzde hiçbir yerde rastlanmıyor. Seçkinlerin giderek zenginleşmesi ile bütününde toplum hayatının daha güvenli ve sağlıklı bir hale gelmesi arasında kurulan bağlantı bir hayal ürünüdür -ve enayilik etmemek gerekirse siyasi bir propagandadır. Ancak bizim konumuz açısından, Richard Wilkinson ve Kate Pickett'ın *The Spirit Level*[1] başlıklı kitaplarında şüpheye yer bırakmayacak şekilde belgeleriyle kanıtladıkları gibi, gayri safi milli hasılayla ölçülen *ulusal zenginlik* ortalamasının, kabarık toplumsal kötülükler listesi üzerinde çok küçük bir etkisi varken, bu zenginliğin dağıtılma biçimi, yani başka bir deyişle *toplum-*

1 Richard Wilkinson ve Kate Pickett, *The Spirit Level* (Allen Lane, 2009).

sal eşitsizliğin ölçüsü toplumsal kötülüklerin yayılmasını ve yoğunluğunu ciddi anlamda etkiler. Çok farklı yönetilen iki ülkeyi, Japonya ve İsveç'i ele alalım: İsveç tam bir sosyal refah devleti, Japonya'daysa devlet idaresindeki sosyal önlemler çok az. Ancak ikisinin birleştiği bir *nokta var. Gelir dağılımları adil ve dolayısıyla nüfusun en zengin* yüzde beşi ile en fakir yüzde beşi arasındaki açık nispeten az. Bu iki ülkede, gelir ve zenginliğin daha eşitsiz dağıtıldığı diğer zengin endüstri ülkelerine kıyasla dikkat çekici ölçüde daha az 'toplumsal sorun' var. Bir de iki yakın ve birbirine bağlı ülkeye, İspanya ve Portekiz'e bakalım: İkincisindeki sosyal eşitsizlik göstergeleri birincisindekiieri ikiye katlıyor: '*toplumsal sorunlar*' açısından miktar ve yoğunlukta Portekiz İspanya'ya tartışmasız galip geliyor.

ABD ve İngiltere gibi yeryüzündeki en eşitsiz toplumlarda akıl hastalığı vakaları eşitsizlik liginin en alt sıralarındaki ülkelere kıyasla üç kat fazla. Hapishanelerindeki insan sayısı çok yüksek. Obezite *sorunu, genç yaşta hamilelik ve (refah seviyelerine rağmen)* en zenginleri de dahil olmak üzere *her* sosyal sınıf için ölüm oranları da çok yüksek. Genel sağlık seviyesi daha refah ülkelerde genelde daha yüksekken, refahın daha eşit paylaşıldığı *ülkelerde sosyal* eşitliğin artışına bağlı olarak ölüm oranları da düşüş gösteriyor. Özellikle *sağlık* harcamaları seviyesindeki artış, ortalama yaşam beklentisi üzerinde neredeyse hiçbir etki yaratmazken, *eşitsizlik seviyesindeki* artışın yaşam beklentisini olumsuz etkilemesi son derece çarpıcı ve düşündürücü.

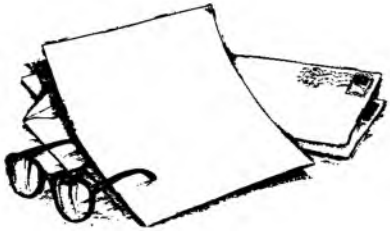
Araştırmayı yapan yazarlar bunun nedenini soruyor. Ve eşitsiz bir toplumda sosyal statü kaybetme, küçük düşme, toplumdan dışlan*ma, onurun zedelenmesi ve aşağılanma korkusunun* çok daha güçlü -ve sinyalini verdiği düşüşün derinliğine göre her şeyden çok daha acı verici ve küçük düşürücü- olduğunu öne sürüyorlar. Bu gibi korkular aşırı kaygı doğurur ve insanları *psikolojik rahatsızlıklara daha açık*, depresyona daha yatkın hale getirir. Sonuçta bunlar yaşam beklentisi üzerinde payı bulunan etkenlerdir. Özellikle başarılarının kalıcılığından ve ayrıcalıklarının sağlamlığından emin olamayan orta sınıf insanlar için bu durum geçerlidir.

'Gelişmiş' denilen toplumların canını yakan 'sosyal sorunlar' listesi bir hayli kabarık ve her tür samimi ya da sözde çabaya rağmen

liste uzamaya devam diyor. Zaten bilinen bazı dertlere ilave olarak cinayet, bebek ölümleri ve toplumsal birlik ve beraberliğin dayanağı karşılıklı güvenin yokluğu gibi maddeler de listede yer alıyor. Her durumda, eşitsiz toplumdan eşit topluma doğru ilerledikçe rakamların iyileştiği görülüyor. Bazı farklar gerçekten de sarsıcı. ABD eşitsizlik liginde birinci sırada, Japonya en sonda. ABD'de 100.000 kişiden 500'ü hapiste, Japonya'da 50'den azı. ABD'de nüfusun üçte biri obez, Japonya da yüzde ondan azı. ABD'de 15–17 yaşlarında bin kadın içinde 50'den fazlası hamile, Japonya'da sadece üç. ABD'de nüfusun yüzde yirmi beşinden fazlası akıl hastası; İngiltere, Avustralya, Yeni Zelanda ve Kanada gibi daha eşitsiz toplumlardaki beşte bire kıyasla Japonya, İspanya ve Almanya gibi zenginliğin nispeten adil dağıtıldığı toplumlarda on kişide bir akıl hastalığı sorunu bildiriliyor.

Bunların hepsi istatistiki veriler: kendi bağıntıları içindeki özet hesaplar ya da ortalamalar. Bu bağıntıların arkasında yatan nedensel bağlantılar hakkında pek bir şey söylemiyorlar. Ama hayal gücünü harekete geçirerek alarm veriyorlar (en azından bizi uyarabilirler, uyarmaları gerekir). Hayatta kalmak için gereken güdüler *kadar* vicdana da sesleniyorlar. Yaygın ahlaki uykumuzu ve manevi aldırışsızlığımızı sorguluyorlar (ve umarız sarsıyorlar); fakat ayrıca, iyi bir yaşam ve mutluluk arayışının fena halde yanlış anlaşılmış ve yanıltıcı, insanın kendinden menkul bir uğraş olduğunun su götürmezliğini gösteriyorlar. İnsanın her şeyi 'tek başına yapabilmeyi' umması, Palavracı Baron Münchausen'in kendi saçından çekerek kendi kendini bataklıktan çıkarma marifetinden hatırlarsak, insanın kendine düşkünlük ve kendine bakma amacını aşan ölümcül bir hatadır.

Bu amaca, kendimizi başka insanların talihsizliklerinden uzak tutarak yakınlaşamayız. 'Sosyal sorunlar' karşısındaki mücadelemiz ancak hep birlikte yürütülebilir ya da kaybedilir.

22
Aman dikkat

İş ciddiye bindiğinde (binerse) ve bir sonraki felaket gelip çattığında ne sizin ne de benim bizi uyarmadıklarını söylemeye hakkımız olmayacak. Ancak, hayatını çılgın kalabalıktan ve onların dırdırından uzakta bir ağaç tepesinde geçiren Münzevi Simon [*Sineklerin Tanrısı*'ndaki iyi çocuk] gibi biri (eğer enformasyon ağlarıyla örülmüş bir gezegende buna benzer bir beceri gösterilebilseydi ve Simon'ın çağdaş takipçileri olsaydı, ağaca tırmanmadan önce iphone'larını ceplerinden biraz zor çıkarırlardı) hiç haberi olmadığını söyleyebilir. Avucumuzun içinde istenildiğinde bilinmesi gereken her tür bilgiyi bize sunan akıllı cihazlar taşıyan bizlerse böyle bir iddiada bulunamayız.

Mesela hepimiz ekolojik bir saatli bombanın üzerinde oturduğumuzu biliyoruz (Buna rağmen günlük davranışlarımızda bu bilgiye dair işaretlere pek az rastlanıyor). Bize tekrar tekrar demografik bir saatli bomba üzerinde oturduğumuz söyleniyor ("Sayımız fazla, ama özellikle 'onların' sayısı, artık 'onlar' her kimse, daha fazla...") ya da tüketici bir saatli bombanın üzerinde ("Zavallı gezegenimiz soframızdaki ekmeği paylaşma beklentisiyle kapımızı çalan milyonları daha fazla ne kadar taşıyabilir?"). En ufak bir azalma işareti göstermeksizin sayıları giderek artan bir dizi bomba daha var elbet. Bu yüzden bu bombalar içinden bir tanesinin diğerlerinden daha uğursuzca geriye

saymıyorsa da onlara kıyasla daha az dikkatimizi çektiği söylense özellikle şaşırmazsınız.

Birkaç hafta önce şöyle bir uyarı almış olabilirdik (ama kaçımız dinlerdi ki?): *Eşitsizlik bombası* çok da uzak olmayan bir gelecekte patlayacak. Dünyadaki 120 büyük şehir esas alınarak mevcut kent gelişimleri hakkında hazırlanmış bir Birleşmiş Milletler raporunun uyarısına göre, "yüksek eşitsizlik seviyesi, toplumlar üzerinde istikrarı bozucu etki yapan olumsuz sosyal, ekonomik ve politik sonuçlara yol açabilir; toplumsal huzursuzluk ve güvensizlik doğurabilecek siyasi ve toplumsal kırılmalar yaratabilir." Zenginler ve yoksullar arasındaki fark çok büyük ve derin. Ayrıca meşhur 'damlama' teorisi, zenginlerin zengin kalıp daha da zenginleşmesine yaradığı ve kesinlikle yoksulların yararına işlemediği için farkların kalıcı olacağı şimdiden görülüyor. Bugüne dek görüldüğü kadarıyla hızlı ekonomik büyümenin etkileri yüzünden toplam ve 'ortalama' zenginlikteki hızlı artışla işsiz, ücretli ya da kayıt dışı işçi kitlelerinin yüzleştiği dayanılmaz yokluklardaki aynı hızlı artış birbiriyle yakından bağlantılıdır.

Bize uzak diyarlardan ulaşan (şayet ulaşıyorsa), mesafeden ötürü sesi az duyulan bu haber çoğumuza şaşırtıcı gelebilir. Ama tekrar diyorum ki sizi uyarmadıklarını söylemeyin. Burada sadece sahra altı Afrika'nın ya da Latin Amerika'nın büyüyen, dağınık, parasız, idaresiz ve hizmetsiz kent bileşkelerindeki adı çıkmış dünkü köylü kalabalıklarından bahsetmiyoruz. Birleşmiş Milletler, New York'u yeryüzündeki dokuzuncu eşitsiz şehir sayarken, ABD'nin Atlanta, New Orleans, Washington ve Miami gibi büyük ve gelişen şehirleri de Nairobi ya da Abican'daki şehirlerle benzer bir eşitsizlik seviyesinde. Sadece birkaç ülke, özellikle de Danimarka, Finlandiya, Hollanda ve Slovenya, şu ana kadar evrensel trendin dışında kalmayı başarmış görünüyor.

Genel kanıya göre burada söz konusu olan, eğitim, iş olanakları ve sosyal bağlantılara ulaşmaktaki ve dolayısıyla mülkiyet ve hayattan zevk almaktaki eşitsizliklerdir. Fakat Göran Therborn'un güncel çalışmasında belirtildiği gibi, bu hikayenin sonu henüz gelmedi. Hatta daha en çarpıcı ve önemli kısmına dahi gelinmedi. 'Maddi' eşitsizlikten ya da 'kaynak' eşitsizliğinden öte, onun deyişiyle 'yaşamsal eşitsizlik'[1] var.

1 Bkz. Göran Therborn, 'The killing fields of inequality', *Soundings*, (Yaz 2009), s. 20-32.

Farklı sınıflar ve farklı ülkelerde yaşam beklentisi ve yetişkinliğe ulaşmadan ölme ihtimali çarpıcı bir fark gösteriyor: "İngiliz ve erkek bir bankacı ya da sigorta çalışanının emekliliğinde bir Whitbread ya da Tesco (süpermarket zinciri) çalışanından yedi ya da sekiz yıl daha uzun yaşaması olasıdır." İngiltere'deki resmi istatistiklere göre en düşük gelir seviyesindeki insanların en yüksek gelir seviyesindekilere kıyasla emeklilik yaşına ulaşma ihtimalleri bile dört kat azdır. En fakir Glasgow (Calton) mahallesindeki yaşam beklentisi aynı şehrin en ayrıcalıklı bölgesindekine (Lenzie), hatta Londra'nın refah Kensington ya da Chelsea bölgelerindekine kıyasla 28 yıl daha kısadır. Therborn'un çıkarımına göre "sosyal statü hiyerarşisi, kelimenin gerçek anlamıyla ölümcüldür." Ona göre eşitsizliğin üçüncü bir türü ya da yönü daha var: 'varoluşsal' eşitsizlik, 'kişi olarak sizi vuran, belli kategorilerdeki insanların hareket özgürlüğünü kısıtlayan' bir eşitsizlik (Örneğin İngiltere'nin Viktoryen döneminde kadınların kamusal alanlara girmesi yasaklanmıştı, oysa günümüzde bu bazı ülkelerde hâlâ geçerlidir; ya da doğu yakasındaki Londralılar yüzyıl önce günümüzde Fransız *banliyösü*, Latin Amerika favelaları [gecekonduları] ya da Kuzey Amerika gettoları sakinleriyle aynı durumdaydılar). Varoluşsal eşitsizliğin kurbanları saygısız davranılmış, değersiz görülmüş ve bu anlamda önemli ölçüde insanlıktan çıkarılarak aşağılanmış kesimlerdendir. Amerika'daki siyahlar ve Kızılderililer (ya da siyaseten doğru ikiyüzlülerin deyişiyle 'yerel halklar'), yoksul göçmenler, 'aşağı tabakalar' ve her yerdeki damgalanmış etnik gruplar gibi. Yakın zamanda İtalyan devleti varoluşsal eşitsizliği yasalarına ekledi ve bunu giderme yönünde herhangi bir çabaya ceza getirdi. Yasa artık vatandaşlarından illegal göçmenleri gözetleyip rapor etmelerini talep ediyor ve bu gibi insanlara yardım edip barındıranları hapis cezasıyla tehdit ediyor.

Başka pek çok araştırmacıyla birlikte Therborn'un da insani eşitsizlikteki mevcut tartışmalı yükselişin nedenleri ve korkunç sonuçları hakkında pek şüphesi yok gibi:

> Yüz binlerce kişiyi işsiz bırakan ve milyarlarca poundu vergi ödeyenlerin cebinden çıkaran günümüz ekonomik krizlerinin nedeni, kapitalist sermayenin küresel dev bir kumarhaneye dönüşmesidir. Güneyde dünya krizi daha fazla yoksulluk, açlık ve ölüm getiriyor... En yoksul ve en zen-

gin arasında açılan sosyal mesafe toplumsal bağları zayıflatıyor, sonuçta bu, daha fazla kolektif sorun -suç ve şiddet gibi- demek; ulusal kimlikten iklim değişikliğine başka başka kolektif sorunlarımızı çözmeye daha az olanak bulabilmek demek.

Hikayenin sonu böyle de gelmiyor. Toplumsal huzursuzluklar, kentlerdeki çalkantılar, suç, şiddet, terör –bunlar kendimizin ve çocuklarımızın güvenliği adına kötüye işaret, yeterince dehşet verici manzaralar. Ancak bunlar adeta eski sosyal sorunlara eklenen yenilerinin, zaten derin olan eşitsizlikleri daha da derinleştiren gelişmelerin ateşlediği toplumsal huzursuzlukların çarpıcı ve yoğunlaşmış feveranları, dışa yansımaları. Artan eşitsizliğin arkasında bıraktığı bambaşka bir zarar daha var: ahlaki yozlaşma, etik körlük ve duyarsızlık, insani acılara ve insanın insana ettiği gündelik zulme alışma –azar azar ama insafsızca, hayatı anlamlı, birlikte yaşamayı mümkün ve zevkli kılan değerlerin, yavaş yavaş ve yeraltından fark edilmeksizin ve karşı çıkılmaksızın erozyona uğramasına alışma. Merhum Richard Rorty biz çağdaşlarına seslenirken neleri kaybettiğimizi gayet iyi biliyordu:

> Çocuklarımızı, masa başında oturup klavyelerin tuşlarına basan bizlerin tuvaletlerini temizleyerek ellerini kirletenlerden on kat, Üçüncü Dünya ülkelerindeki fabrikalarda klavyelerimizi üretenlerden yüz kat fazla ücretle çalışmamızı içlerine sindiremeyecekleri gibi yetiştirmeliyiz. İlk sanayileşen ülkelerin *henüz sanayileşmekte olanlara* kıyasla yüz kat *refah* içinde yaşadığı gerçeğini dert etmelerini sağlamalıyız. Çocuklarımız öncelikle kendi kaderleriyle başka çocukların kaderi arasındaki eşitsizliğin ne Tanrı'nın isteği ne de ekonomik yeterlilik için gerekli bir bedel olduğunu, bunun kaçınılabilir bir trajedi olduğunu öğrenmeliler. Birileri gırtlağına kadar doyarken kimsenin açlık çekmemesini sağlamak için dünyanın nasıl değiştirilebileceğini bir an evvel düşünmeye başlamalılar.[2]

Uyarılardan haberimiz olmadığını söylemekten vazgeçmenin ya da bu çanların gümbür gümbür kimin için çaldığını öğrenmenin zamanıdır.

---

2 Richard Rorty, *Philosophy and Social Hope* (Penguin, 1999), s. 203-204.

23
Eğitime düşman dünya

(Bölüm Bir)

Bu günlerde enine boyuna tartışılan 'eğitim krizi' pek yeni sayılmaz. Eğitim tarihinde, sözde denenmiş ve görünüşte güvenilir önermeler ve stratejiler gerçekte işe yaramaz hale geldiğinde sonradan akla gelen revizyon ve reformlara başvurulduğu çokça kritik dönem yaşanmıştır. Yine de bugünkü kriz geçmişteki krizlerden farklı görünüyor.

Günümüzdeki sorunlar uzun uygarlık tarihinin ta başında biçimlendiği için eğitim fikrinin tam kalbine ağır darbeler indiriyor. Bu fikrin *değişmezleri*, yani eğitimin geçmişteki tüm sorunlara karşı koymuş ve geçmiş krizlerden hasar görmeden çıkmış temel özellikleri, yolunda gidip gitmediği ya da yerine başka bir şey konulması gerekip gerekmediğinden şüphe edilmek bir yana daha önce hiç araştırılmamış ya da sorgulanmamış genel kabulleri, gündeme taşınıyor.

Akışkan modern dünyada, tıpkı insanlar arasındaki bağların sağlamlığı gibi, şeylerin sağlamlığını da bir tehdit gibi görme eğilimi var. Öncelikle her tür bağlılık yemini, her tür uzun soluklu (sonsuz olmak ne kelime) taahhüt, hareket serbestliğini kısıtlayan ve henüz bilinmese de kendiliğinden ortaya çıkacak (kaçınılmaz olarak) yeni fırsatla-

ra kapıları açmayı zorlaştıran mecburiyetler altına girilen bir gelecek demektir. Ömür boyu tek bir zorlu işe ya da ilişkiye bağlı kalma ihtimali düpedüz itici ve korkutucudur. En çok istenen şeylerin bile erkenden eskidiğini, parıltılarını çabucak kaybedip bir onur nişanından utanç kaynağına dönüştüklerini elbette biliyoruz. Renkli magazin dergilerinin editörleri günün nabzını tutmakta başarılıdır. 'Yapmanız gerekenler' ve 'almanız gerekenler' konusunda en yeni listeleri hazırlamanın yanı sıra okurlarına düzenli aralıklarla 'modası geçmiş' ve çöpe atılması gerekenlerin listesini verirler. Dünyamız daha çok Italo Calvino'nun 'görünmez kenti' Leonia'yı andırıyor. "Orada refah neyin üretildiği, satıldığı ve alındığına bakılarak değil, yenilerine yer açmak için nelerin çöpe atıldığına bakılarak ölçülür."[1] 'Kurtulma', 'sona erdirme', atma ve fırlatma mutluluğuna erişmek, akışkan modern dünyamızda gerçek bir ihtirastır.

Sonsuza dek sürebileceğini söylemek artık şeyler ya da ilişkiler için bir övgü sayılmıyor. Şeylerin ve ilişkilerin sadece belli bir süre için devam etmesi ve faydaları tükendiğinde –ki er ya da geç tükenmesi gerekir- dağıtılmaları, parçalanmaları ya da atılmaları bekleniyor. Dolayısıyla sahiplenmekten, özellikle de insanın kolaylıkla kurtulamayacağı uzun süreli sahiplenmeden kaçınılması gerekiyor. Bugünün tüketiciliği şeylerin biriktirilmesine değil, alınan anlık ve 'tek seferlik' zevke dayanıyor. O halde okulda, üniversitede geçen sürede edinilen 'bilgi paketi' neden bu genel geçer kuraldan muaf olsun? Bir değişim fırtınasında, anlık kullanıma uyduğunda ve anında hazır olmasıyla övünülen, birbiri ardına dükkanların raflarında süratle bir belirip bir yok olan yazılım programlarının vaat ettiği türde 'tek kullanımlık' olduğunda, bilgi daha cazip görünür.

Dolayısıyla eğitimin sonsuza dek korunması ve sahiplenilmesi gereken bir 'ürün' olabileceği fikri rahatsız edicidir. Artık okullarda kurumsallaşmış eğitim lehine konuşulmuyor. Eğitimin faydalarına inandırmak için eski devirlerde anneler babalar çocuklarına 'öğrendiğini kimse senden alamaz' derlerdi. Onların çocukları için bu teşvik edici bir sözdü belki ama ana babası böyle bir argümanla konuşmaya kalksa günümüz genci dehşete kapılabilir. Günümüzde, üzerlerinde 'bir sonraki emre kadar' ibaresi olmadıkça sorumluluklardan sakınılı-

1 Bkz. Italo Calvino, *Görünmez Kentler*, YKY.

yor. Sayıları giderek artan Amerikan şehirlerinde inşaat izinleri ancak yıkım izinleriyle birlikte verilirken, Amerikan generalleri (boş yere de olsa) ancak ikna edici bir 'çıkış senaryosu' hazırlanmışsa birliklerini cepheye sürüyor.

Eğitimin temel önermeleri karşısındaki ikinci sorun, çağdaş değişimin değişken ve esasen öngörülemez doğasından kaynaklanıyor ve bu da ilk sorunu biraz daha kuvvetlendiriyor. Bilgi her zaman için dünyayı aslına uygun biçimde temsil etmesi nedeniyle değer görmüştür. Peki ya dünya mevcut bilginin gerçekliğine sürekli kafa tutan bir yönde değişirse, 'en bilgili' insanları bile sürekli hayretlere düşürürse? Öğrenme ve öğretme kavramlarının eski kökleri üzerine klasik bir araştırma kaleme alan Werner Jaeger, eğitim fikrinin aslında ikiz bir varsayıma dayandığına inanıyordu: tüm insan deneyiminin yüzeysel çeşitliliği altında yatan dünyanın değişmez düzeni ve insan doğasını yöneten benzer daimi kanunlar. Birinci varsayım öğretmenlerden öğrencilere bilgi aktarımının gereğini ve faydalarını doğruluyordu. İkincisiyse öğretmenlere öğrencilerinin ya da gözetimlerindeki kişilerin takip ve taklit etmelerini istedikleri bir modelin ebedi değerinde ısrar edebilmeleri için gereken özgüveni aşılıyordu.

Bugünlerde yaşadığımız dünya tam aksine öğrenmeyi destekleyen ve *öğrenmeye elverişli bir düzenlemeden çok, unutmaya yarayan* bir makine gibi. Bölümler, davranışçıların eski tarz laboratuvar labirentlerindeki gibi kapalı ve girilmesi imkansız olabilir –ama daha dün denenmiş ve keşfedilmiş yolları değersizleştirirken tekerlekler üzerinde kayar vaziyette ve sürekli hareket halindedirler. Hafızası kuvvetli insanların vay haline: Dünün güvenilir izlerinin yerini düz beyaz duvarların aldığını ya da bugün bataklığa gömüldüklerini ve bir zamanlar güvenilir olan alışılmış davranışsal modellerin başarı yerine artık felakete yol açtığını görecekler. Böyle bir dünyada öğrenme, ilelebet anlaşılmaz nesneleri takip etmeye dayalıdır. İşi daha da kötüleştirmek istermişçesine bu nesneler ele geçirildikleri anda erimeye başlayacaktır ve doğru harekete karşılık verilen ödül her gün farklı bir yere taşındığından pekiştirmeler güvence verdikleri kadar yanıltıcı da olacaklardır. Bütünüyle zarara yol açmasalar da işe yaramadığı derhal kanıtlanacak alışkanlıkları ve dürtüleri bize aşılayabileceklerinden, tedbirli davranıp kaçınılacak tuzaklardır bunlar.

Ralph Waldo Emerson'un dediği gibi, ince buz üzerinde kayarsanız kurtuluşunuz çabuk olur. Kurtuluş arayanlara herhangi bir noktanın dayanıklılığını ölçme riskinden kaçınmak için hızlı hareket etmeleri önerilecektir. Güven temin edecek ve uzun dönemli bir güvende sabitlenecek kadar uzun bir süre hiçbir formun şeklini koruyamadığı akışkan modernliğin uçucu dünyasında yürümek oturmaktan iyidir, koşmak yürümekten iyidir ve sörf yapmak koşmaktan da iyidir. Sörfçünün hafifliği ve canlılığı sörf yapmanın lehinedir; ayrıca sörfçüler dalgaların onlara uyup uymadığı konusunda çok seçici değilse ve her zaman önceki tercihlerini bir kenara koymaya hazırsa yardımcıdır da.

Bunlann hepsi eğitim ve öğrenimin kendi tarihleri boyunca arkasında durdukları değerlere ters düşüyor. Hepsinden öte, o değerler durağan, durağan kalması beklenen ve o güne dek olduğundan daha da durağanlaştırılmaya niyet edilmiş bir dünya için hazırlanmıştı. Böyle bir dünyada hafıza bir yatırımdı ve ne kadar geriye uzanabiliyorsa, ne kadar uzun sürebiliyorsa değeri o kadar fazlaydı. Bugün böyle sağlam bir hafızanın pek çok durumda potansiyel olarak acizleştirici, çok daha fazla durumda yanıltıcı ve genellikle yararsız olduğu düşünülüyor.

İnsan internetteki hizmet programlarının ve elektronik ağların ani ve çarpıcı süratlerinin hangi ölçüde, çözmeyi vaat ettikleri atık depolama, atık boşaltma ve atık değerlendirme sorunlarından kaynaklandığını merak ediyor. Ezberleme işinin faydalı üründen çok çöp yaratması ve neyin ne olduğuna (sözde faydalı ürünlerin hangisinin yakında gözden düşeceğine ve sözde faydasız olanlardan hangisinin birden talep göreceğine) önceden karar verebilecek güvenilir bir yol olmaması nedeniyle, beyinlerden (depolanmış bilginin davranışların kontrolünü gizlice ele geçirebileceği ve muhtemelen geçireceği bir yer olarak) belli bir güvenlik mesafesinde tutulan bütün bilgiyi bir yerlerde depolama imkanı güncel ve çekici bir meseleydi...

(devam edecek)

24
Üstüne düşman dünya

(Bölüm İki)

Hızlı ve dengesiz değişimlerle dolu değişken dünyamızda, yerleşik alışkanlıklar, sağlam bilişsel çerçeveler ve sabit değer tercihleri gibi geleneksel eğitimin esas hedefleri birer handikaba dönüşür. En azından, bağlılığın, çözülmez bağların ve uzun dönemli taahhütlerin lanetlendiği (her tür meta için bütün piyasalarda olduğu gibi) bilgi piyasası tarafından bu şekilde değerlendirilmişlerdir. Atlatılması gereken engeller olarak görülür ve ona göre muamele görürler. Davranışçıların tasarladığı sabit değişmez labirentten, Pavlov'un biçimlendirdiği tek tip ve monoton rutinden çıkıp her an her şeyin olabileceği ama hiçbir şeyin ilk ve son olarak yapılmadığı, başarılı bir adım atmanın şansa kaldığı ve aynı adımlarla başka bir başarının hiçbir şekilde garanti edilemediği bir açık pazara vardık. Ve tüm sonuçlarıyla unutulmaması ve takdir edilmesi gereken şudur: Günümüzde piyasa ve *mappa mundi et vitae* [dünyanın yaşam haritası] birbirinin üstüne biniyor.

Dany-Robert Dufour'un gözlemine bakılırsa, kapitalizm dünyayı sadece üzerindeki her nesnenin meta olduğu (su hakları, gen hakları, yaşayan canlı türleri, bebekler, insan organları gibi) bir mecraya dönüşmeye zorlamakla kalmayıp ayrıca bir zamanlar bireyin sorumlulu-

ğuna bırakılmış eskinin kişisel meselelerini (öznelliği, cinselliği hatırlayın) şimdi delik deşik edip ticari (kârlı) kullanıma açacak biçimde sınırları genişletmeyi düşlüyor. Ve dolayısıyla her birimiz çoğu zaman ve o anda neyle uğraşıyorsak uğraşalım Konrad Lorenz'in laboratuvarında çelişkili ve karmaşık sinyallere maruz kalan diken balıklarının kaderini paylaşıyoruz. Çelişkili davranış modellerini birbirinden ayıran sınırlardan emin olamayan erkek diken balığı birden tuhaf tavırlar sergilemeye başlar. Aynı tuhaflıklar insanlarda kadın ve erkekte de yaygındır. Sinyaller ne kadar karmaşıksa tepkiler de o kadar karmaşıklaşma eğilimindedir.

Buradaki çıkmaz, ne kadar dahiyane, ayrıntılı ve eksiksiz olsa da sadece eğitim stratejilerinde bir reformla bunlar için yapılacak, şayet yapılabiliyorsa, pek fazla bir şey olmamasıdır. Ne diken balığının yaygın rastlanan halinin ne de Don Juan'ın cazip yaşam stratejisinin (çabuk bitirmek ve baştan başlamak) suçu eğitimcilerin üstüne atılabilir. Hatalarından ve ihmallerinden ötürü sadece onlar suçlanamaz. Okul binalarının *dışındaki* dünya, örneğin Jaeger'in tarif ettiği türden klasik okulların bir zamanlar öğrencilerini hazırladıkları dünyadan oldukça farklılaşmıştır.

Bu yeni dünyada insanların, özel meselelere toplumsal çözümler bulmak yerine toplum kaynaklı sorunlara kendilerine özel çözümler bulmaları bekleniyor. Modern tarihin 'katı' aşamasında, tekrar edeyim, insan davranışlarının düzenlenmesi olabildiğince davranışçı labirent modeline öykünerek yorumlanıyor ya da bu modele zorlanıyor, böyle olması bekleniyor ve isteniyordu. Bu modelde doğru ve yanlış yollar arasındaki fark keskin ve değişmez sınırlarla birbirinden ayrılır. Böylece doğru yolu şaşıran ya da yoldan çıkanlar sürekli ve derhal cezalandırılırken, yolu itaatle, sadakatle takip edenler ödüllendirilir. Büyük Fordist fabrikalar ve zorunlu askerlikle kurulmuş ordular, yani katı modern panoptik iktidarın iki uzun kolu, bu etki tepkinin harfiyen rutinleşmesi eğiliminin en belirgin örnekleriydi. 'Tahakküm' kırılmaz kurallar koyabilme hakkına, bunların uygulandığını kontrol etme, kurallara uymaya mecbur olanları sürekli gözetim altında tutma ve sapkınları hizaya getirme ya da bunları adam etme çabası başarısızlığa uğrarsa hepsinden topluca kurtulma hakkına dayanıyordu. Bu tahakküm modeli yönetenlerin ve yönetilenlerin sürekli karşılıklı varlık göster-

melerini, birbirlerine karşılıklı sorumlu olmalarını gerektiriyordu. Herkesi kapsayan [panoptik] her durumda, hareketlerin akışını belirleyecek, güncel ya da gelecekteki her tür karşı basınca bağışık halde monotonluk içinde sürdüğünden emin olacak bir Pavlov bulunuyordu. *Panopticon'un tasarımcıları ve yöneticileri düzenin kalıcılığını*, koşullanın ve tercihlerin tekrarlanabilirliğini sağlama aldığından, bu hapishane kurallarını iyice içine sindirdi ve katılaşmış, kronikleşmiş ve dolayısıyla değişmeden takip edilen alışkanlıklara dönüştürdü. 'Katı' modernite devrinde, herkes için geçerli, sertlikle yönetilen ve sıkı kontrol edilen, daimi düzene çok yaklaşılmıştı.

Bizim 'akışkan' modernlik evremizdeyse bu gibi geleneksel idari fonksiyonlara talep anında kesiliyor. Tahakküm, rahatsız edici bir kontrol ve gözetim korkusundan çok, yöneticilerin devreden çıkma ya da devreye girmeyi reddetmesi korkusu üzerinden daha az çaba, zaman ve para harcanarak sağlanıp sağlama alınabiliyor. Yöneticilerin devreden çıkma tehlikesi, bir şey ispatlama yükünü, yaşanılabilir bir düzen oluşturmayı ve sürdürmeyi, tahakküm edilene, ötekine devrediyor. Artık, patronların gözüne girmenin yolunu bulmak, onları verecekleri 'hizmeti' ve birey olarak kendilerini tasarım bir 'ürün' gibi satın almaya ikna etmek –aynen başka malların üreticilerinin ve satıcılarının olası müşterileri satışa sundukları ürünleri arzulamaya kışkırttığı gibi- tahakküm altındakilere kalmış. 'Bir rutine uymak' artık bu amaca ulaşmaya yetmeyecektir. Luc Boltanski ve Eve Chiapello'nun da fark ettiği gibi, *'fare labirenti' türü istihdamın yerini alan yeni düzenlemede* başarı yakalamak isteyen herhangi birinin neşesini ve iletişim kurabilmek gibi yeteneklerini, açık fikirliliğini ve merakını sergilemesi –kendi kişiliğini, kendi benliğini takımın niteliğini artıracak eşsiz ve yeri doldurulmaz bir değer olarak satışa sunması- gerekiyor.[1] Performansının ikna edici olduğuna ve müşterisi tarafından beğenileceğine -ve alıcıların arzularının, zevklerinin ve iştahlarının değişmesi durumunda beğenilmeye devam edileceğine- emin olmak için 'kendini denetlemek', kendi kendinin gözlemcisi olmak artık mevcut ve müstakbel çalışanların kendilerine kalmış. Çalışanlarının kişiliklerindeki keskin ya da kaba yönleri törpülemek ya da öne çıkarmak, daha olmadı mizaçları-

1 Luc Boltanski ve Eve Chiapello, *The New Spirit of Capitalism* (Verso, 2005).

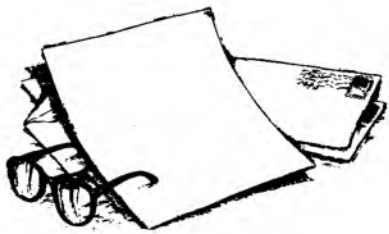
nı bastırmak, davranışlarını aynılaştırıp eylemlerini sert bir rutine hapsetmek, böylece onları satın alınabilir birer meta haline getirmek artık patronların işi değil.

Başarının reçetesi 'kendi gibi olmak' ve 'başka kimseye benzememek'. Benzerlik değil farklılık daha iyi satıyor. Artık işi daha önce yapanların ya da işe henüz başvuranların zaten sahip olduğu 'iş için gereken' bilgi ve yeteneklere sahip olmak yetmiyor; bu daha çok bir dezavantaj gibi görülebiliyor. Bunun yerine 'başkasınınkinden farklı' sıra dışı fikirler, kimsenin daha önce önermediği istisnai projeler ve hepsinden önemlisi, insanın yalnız başına kendi yolunda yürümesi için, örümcek hislerine sahip olmak gerekiyor.

Akışkan modern zamanların kadın ve erkeklerinin gıpta ettiği bilgi (daha çok ilham) çeşidi işte budur. Sadece tek -zaten 'tek' yol olduğu için yeterince kalabalık - bir yoldan yürüten öğretmenler yerine, onlara nasıl yürüneceğini gösteren danışmanlar istiyorlar. Hayallerindeki danışmanların ve hizmetleri karşılığında her tür bedeli ödemeye hazır oldukları kişilerin, çıkarılmayı bekleyen cevherlerin saklı durduğu sanılan karakterlerinin ve kişiliklerinin derinlerine inmelerine yardım etmesini (edeceğini) umuyorlar. Danışmanlar muhtemelen müşterilerini cehaletle değil, tembellik ve ihmalkarlıkla suçlayacaktır. Geleneksel eğitmenlerin vermek istedikleri ve öğrencilerine iletmekte başarılı oldukları, *savoir*, 'ne nedir?' türü bilgi yerine, *savoir être* ya da *vivre*, 'nasıl yapmalı?' türü bir bilgi sunacaklardır.

'Yaşam boyu eğitim' ekolünün şimdiki hali kısmen profesyonel bilgiyi 'en ileri tekniğe' güncellemeye odaklanır. Ancak popülerliğini aynı ölçüde, belki daha fazla, kişilik cevherinin asla tükenmediği ve başka rehberlerin ulaşamayacağı ya da maalesef gözden kaçırdığı, o güne dek atıl duran hatta keşfedilmemiş cevher yataklarına nasıl ulaşılacağını bilen ruhani hocaların hâlâ bulunabildiğine duyulan inanca borçludur. Yeterince çaba gösterilirse bu ruhani hocalara ulaşılabileceğine inanılır. Hiç şüphesiz, hizmetlerinin karşılığını ödemeye yetecek avuç dolusu parayı elde bulundurmak şartıyla.

(devam edecek)

25 Eğitime düşman dünya

(Bölüm Üç)

Modern erkeklerin ve kadınların yaşadığı dünya üstünde bilginin muzaffer yürüyüşü iki cephede sürüyordu.

Birincisinde, dünyanın yeni ve o güne dek keşfedilmemiş kısımları ve yönleri istila ediliyor, fethediliyor ve haritaya ekleniyordu. Birinci cephedeki ilerlemeler sayesinde kurulan imparatorluk dünyayı temsil edecek bilgiden oluşuyordu. Temsil anında, dünyanın temsil edilen kısmının 'anlaşılır kılındığı', insanlar için fethedilip sahiplenildiği varsayılıyordu.

İkincisi eğitim cephesiydi. Eğitim kanonunu genişleterek, eğitilenlerin algı ve hafıza kapasitelerini esneterek ilerliyordu.

Her iki cephede de ilerlemenin 'bitiş çizgisi' -savaşın sonu- en baştan hayal edilebiliyordu. Tüm boş noktalar doldurulacak, tam bir *mappa mundi* [dünya haritası] çizilecek ve böylece ihtiyaç duyulan miktarda eğitim aktarım kanalının sağlanmasıyla yeryüzünde özgürce hareket etmek için gerekli ve yeterli tüm bilgi insan türünün hizmetine sunulacaktı. Ancak, şöyle bir sorun vardı; savaş ilerleyip zafer kazanılan cephelerin sayısı arttıkça 'bitiş çizgisi' de geri çekilmeye başlanmıştı.

Artık savaşın başlangıç noktasında olduğu kadar kazanılmaz göründüğüne inanmaya meyilliyiz, hem de her iki cephede de. Öncelikle, her yeni fethedilmiş bölgeyi haritalandırmaya kalkışmak boş noktaların sayısını ve büyüklüğünü azaltacağına sanki daha çok artırıyor ve dolayısıyla bir *compleat mappa mundi* çizmek artık pek mümkün görünmüyor. Ve ayrıca, 'orada bir yerdeki' dünya, bir zamanlar bir tasvir edimi içinde hapsolması ve sabitlenmesi umulan dünya, artık her tür kayıt şeklinden çabucak ve hızla kaçıyor. Gerçekçilik oyununda, oynayan insanların kazanıp paylaşmayı umdukları bir hediye ve ödül olmaktan çok, o da bir oyuncu (ve hiç şüphesiz açıkgöz, kurnaz ve düzenbaz bir oyuncu). Paul Virilio kısa ama etkili yazısında günümüz dünyasının artık hiçbir istikrarı kalmadığına değiniyor; dünya sürekli değişiyor, yalpalıyor, kayıyor.

Ancak, bilginin bölüşümüne dair ikinci cepheden, eğitim cephesinden daha da ufuk açıcı haberler geliyor. Virilio'ya bir kez daha kulak vererek diyebiliriz ki bilinmeyen, konum değiştirmiştir: Gizemli ve yabani, uçsuz bucaksız bir dünyadan çıkıp hayalin bulutsu galaksilerine yönelmiştir. Kendi bütünlüğü içinde o galaksiyi araştırmak isteyecek kaşife ender rastlanır ve bunu yapabileceklerin sayısıysa zaten çok daha azdır. Bilim adamları, sanatçılar, filozoflar aynı şekilde kendilerini bu galaksinin keşfi konusunda yeni bir ittifak içinde bulurlar – sıradan insanların tadına varmayı asla düşünemeyeceği türden bir ittifak. Bu özel galaksi, ancak ve ancak, asimile edilemeyendir. Bundan böyle bilgi dünyayı anlatmaktan çıkmış, bilginin kendisi temel 'bilinmeyen' konumuna gelmiştir. Uçsuz bucaksız, gizemli ve yabani hissedilen bilgidir. Dünyayı bilmeye dair asil bir yol olmaktan çıkıp o bilginin önündeki en büyük engel haline dönüştürmüştür kendisini. Bugünün sıradan erkek ve kadınları, ilgi çekmek için yarışan o ciltler dolusu bilgiyi, sadece birkaç bilim müptelasını ve Nobel Ödülü için çekişen bir avuç insanı ilgilendiren geriye pek azı kalmış 'evrenin gizemlerine' kıyasla çok daha hayret verici, münasebetsiz ve korkutucu bulmaktadır.

Bilinmeyen her şey korkutucudur ama farklı tepkilere yol açarlar. Evren haritasındaki boş noktalar maceraperestin merakını uyandırır, onu eyleme teşvik eder ve ona bir niyet, cesaret ve güven bahşeder. Bu boş noktalar enteresan, macera dolu bir hayat vaat eder: Hayatı zehir eden sıkıntılardan giderek kurtulan daha iyi bir geleceğe

alamettirler. Fakat içine girilmez ve içinden çıkılmaz bilgi yığını söz konusu olduğunda durum farklıdır: O bilgi kullanılabilir ve ulaşılabilir halde, olduğu gibi elimizin altındadır, ama alay edercesine bizi çileden çıkararak içine girme, hazmetme ve sindirme yönündeki serüvenci gayretlerimizden kaçar.

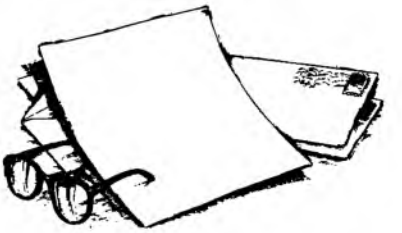
Birikmiş bilgi yığını düzensizlik ve kaosun çağdaş simgesi haline gelmiştir. Bu yığının içinde, gizemli kozmik kara delikler gibi, bütün geleneksel düzenleme aygıtları –güncellik, önem sıralaması, faydasızlığı belirleyen gereksinimler ve değeri belirleyen otoriteler- aşamalı olarak gömülmüş, yutulmuş ve çözünmüştür. Yığın, içindekileri tek tip ve renksiz gösterir. Bu yığında her bilgi kırıntısının aynı yoğunlukta aktığı söylenebilir. Kendi yargılarının uzmanlığını iddia etme hakları reddedilen ama çelişkili uzman iddiaları arasında ambale olan insanların, sapla samanı birbirinden ayırmalarına yarayacak bırakın işe yarar olmayı hiçbir açık yol kalmadığı söylenebilir. Bu yığında tüketim ve kişisel kullanıma uygun şekillendirilen bilgi parselleri ancak nicelikleriyle değerlendirilebilir; niteliklerini yığının içindeki diğer parsellerle kıyaslama şansı yoktur. Bir parça bilgi diğerini dengeler. Televizyondaki bilgi yarışmaları beşeri bilginin yeni halini gayet güzel yansıtıyor. Konu başlığına ve 'kendine özgü yoğunluğuna' (bilginin yoğunluğu nasıl ölçülebilir ki?) bakılmaksızın her doğru cevap yarışmacıya aynı puanı getiriyor.

Çeşit türde bilgiyi önem sıralamasına göre dizmek ve bu süreçte bazılarına diğerlerinden fazla önem atfetmek belki de en kafa karıştırıcı işlerden, alınması en zor kararlardan biridir. İzlenecek tek temel kural, geçici güncelliktir. Fakat konunun güncelliği bir sonraki anda değişir ve özümsenmiş bilgi kırıntıları öğrenildikleri anda önemini yitirir. Pazardaki diğer metalar gibi, bir anlık, ayaküstü ve tek kullanımlıktırlar.

Bir sonuca varma zamanı...

Eğitim geçmişte şekilden şekle girdi ve kendine yeni hedefler belirleyerek, yeni stratejiler tasarlayarak değişen koşullara uyum sağlayabileceğini gösterdi. Ama tekrar ediyorum, günümüzdeki değişim geçmiş değişimlere benzemiyor. İnsanlık tarihinin hiçbir dönüm noktasında eğitimciler şimdikiyle kıyaslanabilecek şiddette bir zorlukla yüzleşmedi. Açıkçası, böyle bir durumla daha önce hiç karşılaşmamış-

tık. Bilgiye doymuş bir dünyada yaşama sanatını yine de öğrenmemiz gerekiyor. Ve dolayısıyla akıllara durgunluk verecek kadar zor olsa da, böyle bir hayata insanları hazırlama sanatını da...

26

Geçmiş ve gelecek yılbaşıların hayaletleri

Yılbaşı mı? Yeni yıl arifesinde, yeni yılın ilk gününde ve özellikle bu ikisini ayıran sihirli anda, yeni biten yılın (hafızalar tazedir) ve yeni başlayan (başlamasını umduğumuz) yılın hiçbir geceye benzemeyen o gecesinde neyi kutluyoruz? Düşünüldüğünde kafa karıştırıcı bir soru: Öncelikle bu iki kış günü, yani 31 Aralık ve 1 Ocak fazlasıyla birbirine benziyor, birbirlerinden ayırt etmek güç. İkisi de 24 saat ya da 1.440 dakika ve birbirini takip eden iki başka günden tek bir farkları yok. Gecelerin kısalmaya ve günlerin tekrar uzamaya başladığı yılın en kısa günü gibi özel bir güne bile denk gelmiyorlar.

Bu özel günde özellikle kutlanacak ne var sahiden? Görünüşe bakılırsa, başarma ihtiyacı duyduğumuz bir şeyi başarma duygusundan, herhangi başka bir gün yerine o güne mahsus rastgele icat ettiğimiz bir duygudan başka bir şey yok. Bir defteri kapatıp belki de tamamen farklı yeni bir defter açma duygusu. Eski dertleri ve tasaları, geçmiş ve dolayısıyla artık ilgilenilmeyecek kadar kuntlaşmış ve sadece gömülmeye ya da unutulmaya yakışır dertleri, tasaları bir kenara bırakma duygusu. Ve aynı zamanda (arzu ettiğimiz gibi ve umduğumuz gibi, yeterince çabalarsak) geçmiş zamanlara benzemeyen, yeni bir zamana, farklı bir zamana –halen yumuşak, esnek, yoğrulabilir ve

isteklerimiz doğrultusunda bir geleceğe, henüz hiçbir şeyin kaybedilmediği, hâlâ her şeyin kazanılabileceği bir zamana geçme duygusu. Belki de bildiğimiz tasalardan, çektiğimiz dertlerden azade bir zamana. Özetle, 'tamamen farklı bir şeyin' başlangıcı. 'Eski yılın' son saniyesini 'yenisinin' ilk saniyesinden ayıran o sihirli anda, *yenilgilerimize bir son verme* ve en baştan istenmeyen ağırlıkları, kesin olarak arkamızda bırakmamızı sağlayacak biçimde *yeniden başlama ihtimalini* kutluyoruz. Geçmişi (artık yapılacak bir şey kalmamış olan) tümüyle ve gerçekten *geçmişte* bırakma ve geleceği tümüyle ve gerçek bir *gelecek* (her şeyin mümkün olduğu) yapabilme ihtimalini...

Yeni yılda *umutlarımızı kutluyoruz*. Ve 'meta-umuda', 'tüm umutların anasına' -nihayet bu defa, geçmişteki denemelerden ve çilelerden farklı olarak umutlarımızın hüsrana uğrayıp yıkılmayacağı ve onları yerine getirme azmimizin, geçmişteki umutlarımız ve azmimiz gibi erkenden bitip tükenmeyeceği umuduna- diğer her umudumuzdan daha fazla değer veriyoruz. Yeni yıl *umutların dirilişini* ifade eden yıllık bir şenliktir. Yeniden doğuşun, henüz hiç yıkılmamış *umudun* gelişini karşılamak için dans edip şarkı söyler, kadeh kaldırırız. Yeni bir umudu, inançsızlığa ve ucuzlatılmaya bağışık bir umudu, yakaladığımızı umarız.

İngiltere'de insanlar küçük yaştan, düzenli olarak ve yıllar boyu 'yeni yıl kararları' almaya alıştırılır. Burada İngiltere'de yaşayan pek çoğumuz hayatımızın büyük bir kısmında, bazen sonuna kadar her yıl bu kararları almakta ısrar ederiz. Çoğunluğu kötü ve huzursuz şeyleri sona erdirmek ve yerine daha iyi ve cazip bir şeyler koymak yönünde olsa da her konuda karar alınabilir: sigarayı bırakma ya da düzenli spor yapma, özel bir ilişkiyi yoluna koyma ya da sona erdirme, parayı israf etmek yerine biriktirme, aradıklarında telefonu çabucak kapatmak yerine ana babamızı daha sık ziyarete gitme, işimize daha fazla özen gösterme ve daha fazla çalışma, durmadan ertelemek yerine mutfaktaki kabarmış tavanı boyama, eşimize, dostlarımıza ya da çocuklarımıza karşı daha nazik, anlayışlı ve şefkatli olma gibi isteklerimize dair olabilir bu kararlar. Yeni yıl kararları *daha iyi bir insan olmak* yönündedir; başkaları için ve kendimiz için daha iyi olmak: daha fazla saygı görmek (ve saygıyı hak etmek) yönünde.

Kendi kendine arzu edilen/niyet edilen/planlanan/söz verilen bir işi tamamına erdirmek için bu kararları yerine getirecek kadar uzun

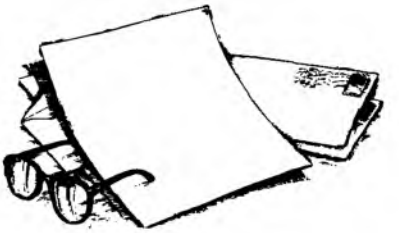
süre inat etmek ya da ocak ayının ilk günlerinden biraz daha fazla süre karakterde bir gelişme gösterebilmek güzel olurdu. Ne yazık ki genellikle iyi niyetlerimiz irademizin gücüyle eşdeğerde değildir. *Yıllık* kararlar alma âdetini sürekli tekrarlamak (her gün sağlam kararlar alıp onları her gün uygulamaya çalışmak yerine) işe yaramaz. Yeni yıl kararımı yerine getirmeyi başaramazsam her şey bitmiş demek değildir, bu leke silinebilir. Başka bir yeni yıl, başka bir şans, çizgiyi çekip baştan başlamak için başka bir vesile olacaktır. Güç toplamak, bir sonraki girişimin başarısını sağlama alacak yaşama gücünü bulmak için hâlâ yeterince zaman vardır. Yeni bir başlangıç yeni zorluklar demektir, ama zorluklar, onları dobra dobra göğüsleyecek bir sonraki vesile, yani başka bir yeni yıl günü gelene kadar bekleyebilir (görmezden gelinebilir ya da rafa kaldırılabilir). Ama vicdanlarımızı bu şekilde rahatlatmaya alışmanın hem iyi hem kötü tarafları olduğunu yazmadan geçmeyelim. Kabarmış tavan belki taze bir kat boya için bir sonraki seneyi bekleyebilir, anne babalar çocuklarını kendilerine yeterince ilgi göstermedikleri için muhtemelen bir kez daha affedecektir, hatta bir yıl daha sigara içmek bizi illa ki öldürmeyecektir. Lakin kararlı davranmamız için avaz avaz bağıran ve daha fazla bekleyemeyecek bazı şeyler de vardır. Ertelenmesi halinde zincirleme tehlikeler doğuracak bazı davranışlar vardır. Bir an önce düzeltilmediği takdirde boyumuzu aşıp içinden çıkılmaz bir hale gelecek vazifeler vardır.

Bence ne demek istediğimi biliyorsunuz. Kendi kaderimiz tehlikedeyken üstüne üstlük başka canlıların (toplu vurdumduymazlığımızın, şişmiş özgüvenimizin ve yeterince gelişmemiş sorumluluk duygumuzun masum 'dolaylı kurbanları') kaderinin de ister istemez bize bağlı olduğu bir yüzyılın ilk on yılını devirmek üzereyken bunu *bilmemek* gerçekten imkansız. İnsanlık her geçen yıl derin bir uçurumun kıyısına doğru milim milim biraz daha yaklaşıyor. Yaklaşık 250 milyon yıl önce gerçekleştiğinde canlı türlerinin yüzde doksan beşini ortadan kaldıran ve geriye kalanların geleceğini sonraki birkaç bin yılda ince bir pamuk ipliğine bağlayan, gezegenin bir önceki aşırı ısınmasındaki kadar büyük, dehşet verici bir katastrofi bu.

Şimdi yaklaşmasını seyrettiğimiz ama durdurmak için ya da en azından biraz yavaşlatmak için hiçbir şey yapmadığımız faciadan farklı olarak eskisi gökyüzüne trilyonlarca ton karbondioksit savurup yeryü-

zünün sıcaklığını beş derece artıran bir volkanik patlamayla tetiklenmişti. Ardından karbondioksitten 25 kat güçlü bir gaz olan metan, okyanus diplerini kaplayan hareketli bileşiklerden büyük miktarlarda açığa çıkmıştı. Ve metanın atmosfere karışmasıyla sıcaklık beş derece daha artmıştı... Zincirleme bir reaksiyon: Bir kez başladıktan ve kritik bir seviyeye ulaştıktan sonra zapt edilemezdi. Ancak önümüzdeki yıllarda biz (şayet suçu üstlenecek böyle bir 'biz' kalırsa yani) böyle bir facianın yeniden sahnelenmesi halinde suçu doğanın aşırılıklarına, biz insanların tüm hünerlerimize ve marifetlerimize rağmen önünü alamadığımız bu beklenmedik olaylara atamayacağız. Oynanan dramın bir sonraki eseri, yaşadığımız dünyayı *bizim kendi* felakete ve sonuçta intihara götüren yöntemlerimizle kullanıp istismar etmemiz neticesinde ortaya çıkacak. Bizler böyle bir neticenin 'beklenmediğini' söyleyerek özür dileme (şayet geriye özür dileyecek böyle bir 'biz' kalırsa) fırsatını bile bulamayacağız. Günümüzde hiç kimse nasıl bir geleceğin şekillendiğini bilmediğini söyleyemez. Ya da neden böyle şekillendiğini... Ya da eğer felaketin önüne geçmek için bir nebze şansımızı denemek istiyorsak kendisinin ve insanlığın geri kalanının ne yapması *gerektiğini* ve hepimizin derhal neleri yapmaktan vazgeçmek *zorunda* olduğumuzu bilmediğini... Herkes ne yönde kararlar alınması gerektiğini biliyor. Ve herkes bu kararları alıp her güçlüğe katlanarak uygulamak için -kararımıza sadık kalmak için rahatımız ne ölçüde kaçarsa kaçsın, neyi feda etmemiz gerekirse gereksin- son noktaya gelindiğini biliyor.

Bunlar benim, sizler için, çocuklarımız için ve onların çocukları için Yeni Yıl dileklerim. Ve elbette kendim için...

27
Öngörülemeyeni öngörmek

Birkaç hafta önce bir salı günü konferans için Roma'ya gidiyordum. Hava durumunu ve yolculukta nasıl giyinmem gerekeceğini öğrenmek istedim. Bir önceki cuma hava durumuna baktım. Roma'da şiddetli yağmur yağacağını ve sıcaklığın 15 dereceye kadar yükseleceğini söylüyordu. Her ihtimale karşı hava tahminlerini pazartesi günü tekrar kontrol ettim. Aynı gün için son derece farklı bir tablo çıkarılmıştı: gökyüzü bulutsuz, sıcaklık 12 derecenin altında... Roma'da salı günü havanın nasıl olduğunu şahsen kontrol edemedim çünkü havaalanı personelini hazırlıksız yakalayan bir kar fırtınası yüzünden uçuşum iptal edildi...

1960'ların başlarından Edward Lorenz yaklaşan hava değişimlerinin daha kesin tahmin edilmesine olanak veren bir program sunuyordu. Meslektaşlarının hepsini hayranlık ve gıpta içinde bırakarak, her etkeni hesaba katıp kapsamlı ve neredeyse dört dörtlük bir hava durumu şablonu çıkarıyordu. Ancak bir gün laboratuvarında çalışırken şaşkınlıklar içinde fark etti ki başlangıçtaki değişkenlerden sadece birini

hafifçe değiştirmek (rakamlar üzerinde binde bir oranında oynamak) aynı programın çok (hatta çılgınca farklı denilebilir) farklı tahminlerde bulunmasına neden oluyordu. En keskin ölçümlerde bile bazen atlanacak ve dolayısıyla hesaba katılmayacak bir oranda bir değişkendeki küçük, göz ardı edilebilir bir anlık değişim sonuçta bütün sistemi baştan aşağı etkileyebiliyordu. En küçük bir fark bile zamanın akışıyla gerçekten devasa, facia boyutlarına ulaşabiliyordu. Lorenz'in deyişiyle Pekin'de kanatlarını çırpan bir kelebek, aylar sonra ve binlerce kilometre ötede Meksika Körfezi'ndeki kasırgaların oluşumunu ve rotasını belirleyebiliyordu.

Minik değişimlerin sonuçlarının böyle katlanarak büyüme kapasitesine günümüzde 'kelebek etkisi' deniliyor. Kelebek etkisi kuralı açıkça diyor ki karşılıklı olarak birbirinden bağımsız değişkenleriyle karmaşık sistemlerin davranışı, özetle söylemek gerekirse, *öngörülemez* ve ebediyen böyle kalacaktır. Cehaletimizden, dikkatsizliğimizden ya da kalın kafalılığımızdan ötürü sadece *bizim açımızdan* öngörülemez değildirler. Sistemin kendi doğasından ötürü bu böyledir. Yaşadığımız dünya tasavvur edilebilecek en karmaşık sistemlerden biri olduğundan, *geleceği de büyük bir bilinmezdir* ve ne yaparsak yapalım bilinmezliğini sürdürecektir. Öngörüler tahminden öteye geçemez ve bu tahminlere güvenmek büyük risk almak demektir. Gelecek öngörülemez, çünkü en basit ifadesiyle *belirlenmemiştir.* Her an için gelecekteki olayların akışını değiştirebilecek birden fazla yol açılmaktadır...

Yine de... Bu aşılmaz engele kafa tutmak ve gelecekten kendi suretinin öncül kopyasını çıkarmaya uğraşmak, henüz sadece askıda beklerken (aslında doğmamışken) kendisini peşinen ortaya sermeye zorlamak –kısaca henüz var olmayan bir modelin resmini yapmak- tarihin ta en başından beri insanlığın ısrarla yaptığı ve başarmayı umduğu bir şeydir. Meteorolojiden bin yıl önce, modern bilim örneğini takiben, öngörülebilsinler diye, doğanın, tarihin ve insanlığın kaderinin dönüm noktalarını belirleyen kesin kanunları bulmak gibi ciddi bir işe girişilmişti. Böylece geleceğin neye benzeyeceği bilinebilecekti ve gelecek kendisini başka bir şimdiye çevirmeden *önce, şimdiden* bilinebilecekti. *Aeromancy* [hava koşullarına göre geleceği görme, hava falı], *alectoromancy* [kuş falı, harflerin üzerine konulan mısırları bir kuşun yemesiyle bakılan fal], *aleuromancy* [un falı], *alphitomancy* [arpa falı,

arpayı yiyenler içinde hazımsızlık çeken suçlu, çekmeyen masumdur], *anthropomancy* [insan bağırsaklarından, iç organlardan yararlanılarak bakılan bir fal], *anthroposcopy* [dış görünüşe bakarak karakter analizi], *arithmancy* [isimler ve sayılarla bakılan fal], astro-tanı [astrolojiye göre hastalıklara tanı koymak], *astrognosy* [sadece sabit yıldızlara göre bakılan fal], astroloji, *astromancy* [astrolojinin bir türü], *austromancy* [rüzgar ve bulut falı], *axinomancy* [balta falı]... Bunlar geleceği görmek için kullanılan antik yöntemlerden bazılarının adları ve sadece 'A' harfiyle başlayanları (Alfabede daha çok harf var!). Bunların her biri geçmiş zaman bilgeleri tarafından fazlasıyla ve ciddi ciddi güvenilerek uygulanıyor; falcıların ve kahinlerin gözle görünen özgüvenlerine ve sözde yeteneklerine hayranlık besleyen pek çok kişi bunlara yürekten inanıyordu. Günümüzde bunlara duyulan güven sarsılmış ve genel olarak bir kenara atılmışlardır. Meteorolojinin de bir gün aynı saflarda yer alıp almayacağını insan merak ediyor...

Bugüne değin, değişkenlikleriyle nam salmış iklimlerin aşırılıklarına alıştık. Bu genel, neredeyse gündelik sıkıntıdan ötürü normalde bir trajedi yaratmıyoruz. Ancak, geleceği görmek tabir edilen riskli işin daha ciddi, rahatsızlık ve endişe verici tarafları var: Geçen yüzyılın en belirleyici olayları babalarımızı ve büyükbabalarımızı gafil avladı. Acımasız otoriter ve diktatör rejimlerin, bırakın 'yeni ve gelişmiş' totaliter türevlerini öngörmeyi, bunların ilk çarpıcı yükselişlerini ve yayılışlarını öngörmeyi bile kimse başaramadı. Yirmi otuz yıl geçtikten sonra, Berlin Duvarı'nın yıkılmasından az önce, 'Sovyetoloji bilimi' –şimdi mevta olmuş ve memnuniyetle mezara konmuş, fakat sonra kalıcı olarak ve müsrifçe fonlara boğulmuş, sayısız araştırma enstitüsü ile desteklenip binlerce meşhur akademisyen tarafından göklere çıkarılmış- hâlâ, sözde 'korporatizm' biçiminde kapitalist ve sosyalist sistemler arasındaki aşamalı ama gevşemeyen 'geçişmeyi' öngören aydınlar ile bu ikisi arasındaki zıtlaşmanın işlerin alevlenmesine ve MAD (*mutually assured destruction*, [karşılıklı yıkım teorisi]) tarzı müthiş bir patlamaya (muhtemelen nükleer) yol açacağını öngören bilim adamları arasında bölünüyordu. Hiçbir saygın Sovyetoloji buluşmasında uzmanlar Sovyet sisteminin kendi anlamsızlığının ağırlığı altında *patlayacağını* ciddi anlamda öne sürmediler –tıpkı tüketici ve kredi bazlı ekonomideki depremin, aniliğinin, derinliğinin, yayılımının ve alışkanlıkla uygu-

lanan iyileştirici önlemlere direncinin dünya çapında kongrelere katılan hiçbir iktisatçı tarafından beklenmediği gibi... Her iki durumda da doğru tahminlerin sayısı, çok sayıda rastgele tahmin içinden olasılık kanunlarına uyularak çıkarılan doğru cevapların oranının çok altında kalmıştır. Bugün bile, yaşananların kazandırdığı akla rağmen, kanat çırpmasıyla bu yıkıcı olayların sorumlusu olan, yarattığı sonuçlarla her tür tahmine kafa tutan ölümcül 'kelebeği' hâlâ çaresizce arıyoruz.

Vaclav Havel, -yılmaz muhalif ve özgürlük savaşçısı, savaşların sonunda Çek Cumhuriyeti'nin başkanı, sadece geleceği görmek için değil, geleceğin insani bir yönde ilerleyeceğini de görmek için hayatını tarih cephesine vakfetmiş bir adam- geleceğin nasıl değişeceğini görmek için insanların hangi şarkıları söylediğine dikkat etmek gerektiğini söylemişti. Dediğine göre işin cilveli tarafı insanların değil iki sene, bir sonraki sene bile hangi şarkıyı söylüyor olacağının bilinmemesiydi... 'Tarih' adı verilen karmaşık sistemde, insan davranışı şu ana dek değişkenler içinde en değişken olanı ve öngörülebilenler arasında en öngörülemez olanıdır.

Biz insanların kelime dağarcığında 'hayır' diye küçük bir kelime var. İçinde yaşadığımız dünyanın önümüze koyduğu 'meselelerin aslını' ve 'vaziyetleri' sorgulamamıza, yalanlamamıza ya da reddetmemize yarıyor. Gramerimizde gelecek zaman var. Hali hazırda var olandan farklı bir vaziyet -son derece farklı 'olguları' olan bir 'mesele'- hayal edip canlandırmamıza yarıyor. Bu silahları kuşanmış olarak belirlenmişliğimizin eksik kalmasına ve dolayısıyla özgürlüğe mecburuz, ama aynı zamanda sürekli yanlış tercih yapma riskine maruz kalarak ve bitmeyen bir belirsizlik içinde yaşayarak tercih yapmaya mahkumuz. Anın güvenilmezliği ve geleceğin belirsizliği yaşam boyu yolculuğumuzun sürekli yoldaşları. Bir zamanlar 'kahin' ya da 'elçi' dediğimiz ama artık 'uzman' demeyi tercih ettiğimiz, sadece kuşların görebildiği bir açıdan yükseklerde gezinerek –meleklerin yokluğunda- bize bir sonraki dönemeçte gördüklerini, yere çakılı bizlerin gözüne görünmeyen o gelecekte neler olacağını söyleyebilen birinin telefon numarasına ya da internet adresine sahip olmayı istememiz gayet normal. Fakat tekrar etmek gerekirse hiçbir kuş geleceği göremez, çünkü en keskin ve uygun bakış açısına sahip göz için bile görecek bir şey yoktur. 'Gelecek' 'olabilecek, ama kesin olarak bilinemeyen ve bu yönde

hiçbir şey yapılamayan' manasında bulunmuş bir kısaltma ifadedir ancak. Ancak bizler, müzmin seçiciler, ironiktir ki o gelecekteki olayların gerçekleşmesini sağlarız. Bir yandan seçme özgürlüğümüz sayesinde güvenilir cevaplara ulaşmayı imkansızlaştırırken geleceğin neye benzeyeceği konusunda sorular sormayı sürdüren yine insan doğasıdır.

Büyük İtalyan, Antonio Gramsci geleceği 'öngörmenin' tek yolunun güç birliği yapmak ve gelecek olayların arzu ettiklerimize uyum sağlaması için güç toplamak ve istenmeyen senaryolardan uzak durmak olduğunu öne sürüyordu. İstediğimiz sonuca bizi bu çabaların ulaştıracağının da garantisi yok. Belirsizliğe karşı verilen savaş asla her yönüyle kazanılamaz. Ama bize *çatışmaları* kazanma şansı veren tek strateji bu. Mükemmel değilse de uygulanabilir tek çözüm: Pazarlık şansı yok!

28
Hesaplanamayanı hesaplamak

Risk konusunda çağdaş keşiflerin öncüsü, bu konuda halen en önde gelen ve yetkin teorisyen Ulrich Beck şöyle diyor: Risk, modernliğin başından beri, "olasılığın semantik ufku dahilinde bilgiyi bilmeme ile harmanlamıştır."[1] Bilim tarihi, olasılık hesabının çıkış tarihini, yani öngörülemeyeni kontrol altına almaya dair ilk girişimin tarihini 1651 olarak veriyor -Pierre Fermat ve Blaise Pascal arasındaki mektuplaşmalarda şekillenmiştir. Beck'e göre, 'kontrol edilebilirlik konusundaki kibirli tavır' o günden beri risk kategorisi vasıtasıyla etkisini artırabiliyor.

Bugün ulaştığımız akışkan sonucun penceresinden, erken modernitenin zorla akışkanlaştıran ama katılaşma saplantılı evresine (ve tecrübenin verdiği avantajla) bakıldığında risk kategorisinin modern bilincin iki ayağını birleştirme yönünde bir çaba olduğunu söyleyebiliriz: bir yanda dünyaya dair olasılıkların ve rastlantısallıkların bilinci, öte yanda 'yapabiliriz' tarzı bir özgüven (Beck buna 'kibir' demeyi tercih ediyor). Aslında, 'risk' kategorisi, birinci ayağın kızılıp korkulduğu halde ısrarcı ve her yerde süren varlığına rağmen, ikinci ayağı kurtarma girişimiydi. 'Risk' kategorisi (ve ardından gelen 'riskleri ölçme'

1 Ulrich Beck, *Weltrisikogesellshaft* (Suhrkamp, 2007). Burada Ciaran Cronin'in *World at Risk* (Polity, 2009) s. 4-6 çevirisinden alıntı yapılmıştır.

projesi), doğal dünya ve insanların buna yaptığı ilave ve değişiklikler, koşulsuz düzene ve dolayısıyla tam ve güvenilir biçimde öngörülebilmeye yetmeyeceği halde, pratik ve teknolojik yönünü esnetirken bir yandan bilgiyi toplamanın ve depolamanın yine de insanları kesinlik durumuna ya da en azından yüksek ihtimalle doğru kehanette bulunmaya -ve böylece 'kontrolü elden bırakmamaya'- götüreceğini vaat ediyordu. 'Risk' kategorisi tehlikeye karşı tam bir güvenlik vaat etmiyordu: *ama tehlike olasılığını ve bunun olası büyüklüğünü ölçme* kabiliyetini –ve böylece dolaylı olarak, tasarlanan girişimlerin en yüksek etkide ve başarıda kullanılması için kaynakların en iyi şekilde dağılımını ölçme ve uygulama imkanını- vaat ediyordu.

Üstü kapalı da olsa, 'risk'in anlamı aksiyom olarak 'ikinci derece iyi' bir evren varsaymak zorundaydı: 'yapılandırılmış' ('yapılandırma': aksi halde rastgele gerçekleşecek olasılıkların manipüle edilmesi, eğilip bükülmesi ve böylece farklılaştırılması) ya da başka bir deyişle kurallara gereğince uygun bir çevre –içindeki olayların *meydana gelişi* değilse bile hiç değilse meydana geliş *olasılığının* önceden belirlenebildiği ve incelenebildiği, bilinir hale getirilebildiği ve değerlendirilebildiği bir evren. Ancak 'risk hesaplama' işi kusursuz ve şaşmaz bir kesinlikten ve dolayısıyla geleceği önceden belirleme beklentisinden ne kadar erken vazgeçse de, mevcut, akışkan modern bilincimiz etrafında dolanan, değişmez ve düzeltilemez belirsizliklerin insanın zihnine saplanmış ürkütücü önsezilerinden kurtarılmış topraklardan 'olasılığın semantik ufkunu' (ve böylece risk hesaplama beklentisinin gerçekleşebilirliğini) ayıran bağlantısız kategoriyel uçuruma kıyasla, o mesafe kısa ve önemsiz görünecektir.

On yıl kadar önce John Gray'in dediği gibi, "egemen devletlerin hükümetleri piyasaların ilerde nasıl hareket edeceğini bilmiyor... 1990'ların ulus devletleri kör uçuşta." Gray geleceğin bizi büyük fark yaratacak bir duruma taşımasını beklemiyor; aynen geçmişteki gibi "beklenmedik olaylar, felaketler, barış ve uygarlık adına rastlantısal düşüşler"[2] bekleyebiliriz. Bunların hepsinin peşinen umulmadık, beklenmedik ve hesaplanamaz olduğunu, çoğunlukla bunlardan faydalananları, kurbanları kadar bilinçsiz ve hazırlıksız yakalayıp şaşkınlığa düşürmediğini ilave edeyim.

2 John Gray, *Gray's Anatomy: Selected Writings* (Allen Lane, 2009), s. 223, 236.

Modern düşüncede 'risk ufkunun' merkeziyetinin keşfi ve ilanı sayesinde, kanatlarını sadece günün sonunda gece çökmeden önce çırpan Minerva'nın Baykuşu'nun ezeli huyu aynen sürdürülmüşe benziyor. Ya da hatta Martin Heidegger'in deyişiyle nesnelerin 'aydınlıkta saklanmaktan' (anlaşılması güç *zuhanden* koşuluna saplanmış, belirtilmeyecek kadar belirgin –ya da Jose Saramago'nun 1982 yılından *Memorial do convento*'sundaki tanımını kullanarak, "çok yaygın oldukları ve neredeyse hiç gayret gerektirmedikleri için görmezden gelinebilen") çıkıp *vorhanden*'ın göz kamaştıran görünürlüğüne geçmeye meyletmesine benzetmek de mümkün. İflas bayrağını çekmeden önce, ya elde var bir görünenlerden koparak ya da bunların alışılmış kullanıcılarının beklentilerini (genelde ancak yarı bilinçli ya da üstü örtülü) boşa çıkararak, şimdi 'yüzleşilecek' ve 'çözülecek' 'problemlerin' görünürlüğüne de... Başka bir deyişle, şeyler yok olmaları sayesinde ya da benzersiz ve bu yüzden şaşırtıcı değişimleri sayesinde 'bilince boğulur' ve bilinir hale gelirler. Aslında, şu anda modern tarihimizde 'risk' terimi bir zombi (Beck'in kendi deyişiyle) kavrama dönüşmüş halde eski yararlarını yitirmişken ve sadece (Jacques Derrida'nın önerdiği üzere) *sous rature*, 'söküme alınarak' kullanılabilirken, 'risk', 'risk hesaplama' ve 'risk alma' gibi kategorilerin oynadığı dehşet verici rollerin ancak zekayla bilincine varıyoruz. Başka bir deyişle, *Risikogesellschaft* –risk toplumu- kavramını *Unsicherheitglobalschaft* –belirsizlik dünyası- kavramıyla değiştirmek gerektiğinde...

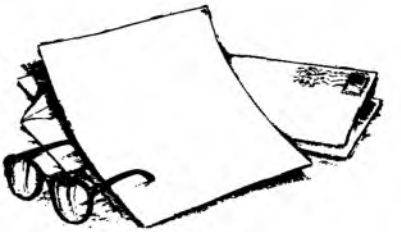
Bugünkü tehlikelerimiz 'risk' kategorisinin kapsamına almaya ve aydınlatmaya çalıştığı tehlikelerden farklıdır çünkü saldırıya geçtikleri ana kadar *isimsizdirler, tahmin edilemez ve hesaplanamazlar.* Ve bizim tehlikelerimizin ortaya çıktığı düzen artık *Gesellschaft* ya da toplum tarafından çerçevelenmez –*Gesellschaft* kavramı geleneksel çağrışımlarının aksine bölgesel bir ulus devletin nüfusuyla değil *gezegenin nüfusu* ile tüm insanlıkla birleştirilmedikçe.

En önemli iktidarın (yani, son sözü söyleyecek değilse de en azından temsilcilerin tercihlerine açık seçenekler üzerinde muazzam bir etkisi olan iktidar) hacmi büyüyor ve çoktan küreselleşmiş durumda; ancak her nasılsa siyaset eskisi kadar yerel. Bu yüzden, devlet içindeki siyasi manevraların çerçevesi daralmaya devam ederken, günümüzün amaca en iyi hizmet eden iktidarı mevcut siya-

si kurumların erişebileceğinden uzak bir yerde duruyor. Gezegenimiz üzerindeki ilişkiler, artık geçici ittifaklarla ya da mevcut siyasi kurumların giderek güçsüzleşmesinden ötürü siyasi kontrol tarafından sınırlandırılmayan uyuşmaz güçlerin birleşmesiyle örseleniyor. İkincisi, yani uyuşmaz güçler böylece isteklerini şiddetle kısıtlamaya ve 'ortadan kaybolmaya', 'dış kaynakları kullanmaya' ya da geleneksel biçimde ulus devletlerin idaresine emanet edilen sayıları giderek artan bir dizi işlevi siyaset dışı aracılara 'ihale etmeye' zorlanıyor. Siyasi alan (kurumsallaşmış geleneksel anlamında) kendiliğinden zayıflıyor. Ulusal siyasetin birbiriyle bağlantılı parçaları kaybediliyor. Vatandaşların kurumsal siyasete ilgileri erozyona uğruyor ve insanlar bunun yerine yaygın bir eğilimle 'serbest yüzen' ve elektronik ortamda deneyebilecekleri yarım/tam gelişmemiş/başlangıç aşamasındaki siyaseti koyma arzusunda. Bu siyaset türü çabukluğuyla ayırt ediliyor fakat aynı zamanda kurumsallaşmaya karşı plansız, kısa vadeci, tekil meselelere hapsolmuş, kırılgan ve fazlasıyla dirençli ya da hatta bağışık olmasıyla biliniyor (bu niteliklerin hepsi birbirlerini karşılıklı besleyici ve güçlendirici olmanın yanı sıra karşılıklı bağımlı olmakla da biliniyor).

Günümüzde belirsizliğin kökleri küresel alana yayıldığından, iktidar ve siyaset arasında kaybedilmiş dengeyi yeniden kurmak ancak küresel düzeyde ve sadece yürütme ve yargı kurumlarının desteklediği küresel yasama (ne yazık ki henüz var olmayan) tarafından gerçekleştirilebilir. Bu zorlu iş, şimdiye dek neredeyse bütünüyle 'olumsuz' yaşanmış bir küreselleşmeyi (yani, sermaye, finans, ticaret, enformasyon, suç, uyuşturucu ve silah trafiği gibi, kurumsallaşmış siyasete özünde düşman güçlerin küreselleşmesi) henüz gerçekten başlamamış olan 'olumlu' karşılığı ile (mesela siyasi temsilin, yasama ve yargının küreselleşmesi) tamamlama gereksinimi diye tercüme edilebilir.

İnsanlar arası dayanışmanın derinliğiyle insanın kendini idare etmekte kullandığı araçların sığlığı arasında açılan boşlukta beliren tehlikeler, ideal risk tipiyle tam bir tezat içinde, ne tahmin edilebilir ve ölçülebilir dolayısıyla ne de yönetilebilirler. Tehlikeleri yönetilebilir hale getirmek halen askıda bekleyen bir iştir; yüzyılımızın tarihi bu işin üstesinden gelinmesiyle gücünün ve anlamının doruğuna çıkacaktır.

29
Çığırından çıkan fobiler

Fobi ('... korkusu'), korku ve dehşete yakın bir durumdur ama içinde ayrıca gelişmiş bazı özel duyulara, belli görüntülere, seslere, kokulara, tatlara odaklanmış tiksinti ya da aşırı duyarlılık, aşırı bir hassasiyet barındırır. Böylece dolaylı olarak bazı insanlar, hayvanlar, maddeler ya da koşullar bu tatsız, itici, kötü ve tiksindirici duyusal etkilerin sorumlusu sayılır. Fobiye neden olanla temas etmenin, istenmeyen fobik etkilerin taşıyıcılarının ve/veya fobileri harekete geçiren varlıkların veya maddelerin bizim açımızdan marazi sonuçları olabilir. Belki de korktuğumuz tam da budur ve bu yüzden görsel, işitsel, özellikle de dokunsal temas kurmamaya çalışırız. Fobiler bizi mesafeyi korumaya ve aşılmaz duvarlar, sık dikenli teller örmeye ya da üzerinden aşılmaz hendekler kazmaya, bizi sorun yaratan şeylerin yaşama alanımıza sızmasına, süzülmesine engel olması umulan her şeyi yapmaya iter.

Kısacası, korkmuş hissettiğimizde bir fobi geliştiririz. Suçlu olduğuna inandığımız belli bazı şeylere korkumuzu odaklar ve bunları kendimizden uzak tutmak için savunma tedbirleri alırız. Buraya kadarı anlaşılır. O şeylerin yapıldığında bize endişe ettiğimiz zararları verip vermeyeceğiyse pek belli değil. Daha da anlaşılmaz olansa çektiğimiz ıstırapla bunlar arasındaki neden sonuç ilişkisi. Şikayetimiz hepten ge-

rekçesiz olabilir, çünkü aslen anksiyetemiz başka bir nedene dayanıyordur. Sözde sebeplerden uzak durmak, duyduğumuz korkuyu uzaklaştırmak bir yana yatıştırmaya bile kafi gelmeyecektir. Paradoksal bir biçimde, bizi korkunun işkencelerinden ancak bu korkuların en baş ve sürekli nedeni gibi görünen eylemlerimiz kurtaracaktır.

Bir şeyin gerçekleşme olasılığı mevcut kaygılarımızın malum belirsizliği ve anlaşılmazlığıyla paralel artar. Aslında hayatımızdaki her şey normal görünüyor olabilir: Banka hesabımda yeterince para vardır, son projemi bol keseden methederken patronum yüzüme dostça gülümsüyordur, eşim bana sevgi ve bağlılık gösteriyor, bana dokunmaktan ve benim ona dokunmamdan hoşlanıyordur, çocuklarım okuldan eve iyi notlarla geliyordur. O halde niye endişeleniyorum? Neden günler aydınlık değil de karanlık görünüyor? Rahatsızlığımın nedeni ne? Geceleri neden huzur içinde uyuyamıyorum ve içimde kötü hislerle uyanıyorum? Neden öylesine yoluma devam edip gülümseyemiyorum?

Düşünürsek, 'neden' diye sormak o kadar da anlaşılmaz gelmiyor. İşimi kaybetmediğim sürece banka hesabım sağlam durur ama gazeteleri her açtığımda yeni kesintiler ve yeni işten çıkarmalar hakkında haberler okurum ve dolayısıyla kendimi güvende hissetmem. Bu mutlu durumun ne kadar süreceğini bilemem. Yarın devam edebileceğim bir işim olup olmayacağını bilemem. Patronum son projemi övgülere boğdu ama bir başarı kaç zaman akıllarda kalır ve bu başarının kaymağını daha ne kadar yiyebilirim? Bir başka şirket birleşmesine ya da şirketin rasyonelleşmeye gitmesine ya da dış kaynak kullanımı ve ihaleye sıra geldiğinde, fazla gecikmeden hatırlanması gereken bu başarım akla gelir mi? Ben ve eşim birlikteliğimizden karşılıklı hoşnut görünüyoruz, ama ya eşim artık bu kadar yeter demeye, birlikteliğimizden alınabilecek hazzın yeterince tadını çıkardığımıza ve kendi yollarımıza devam etme zamanı geldiğine karar verirse? Çocuklar bugüne kadar beladan uzak durmayı başardılar, ama kötü bir arkadaşın eline, uyuşturucu satıcılarının tuzağına ya da tacizcilerin kucağına düşmekten daha ne kadar korunabilirler? Bunların hepsi yeterince ürkütücü ama keşke endişeler listesi bu kadarla kalsaydı... Doğrusu, bu listenin asla sonu gelmez –nasıl gelsin?

Çağdaş küresel oyunun güçlü analistlerinden İtalyan diplomat Roberto Toscano'nun dediği gibi, "Mevcut krizin büyüklüğünden şüp-

he yok. Bu krizin ayırıcı özelliği ekonomik çöküş, geniş çaplı siyasal istikrarsızlık, demokratik sistemlerin gerekliliğine dair yeni sorular, terör, toplumsal kimliklerdeki radikalleşmenin sıklıkla şiddete yol açması, dünyanın varlığını sürdürmesine yönelik kaygılandırıcı tehlikeler gibi ölümcül bir birleşimdir." Ayrıca, bütün bunlardan daha az etkili olmadığını düşünebileceğimiz bir diğer etken daha var. İtalyan sosyolog Ilvo Diamanti kısa bir süre önce bu etkenden bahsetmişti: "İtalyanların hissettiği korkunun gerçeklikle pek ilgisi yok. Bu korkuyu televizyon kanalları işliyor." Gerçekten de son seçimlerden önce İtalya'da kayıtlara geçen suç oranı düştüğü halde, Berlusconi ailesinin sahibi ve idarecisi olduğu TV kanalları gün be gün her köşe başında ve her yatak altında işlenen suçların dehşetini abartmaya çabalıyordu. İtalya'da bu yaşandı. Sadece İtalya'da olsa iyi...

Dünyamızda bulunmayan ya da eksik bulunan pek çok şey var, ama belanın gelmesini beklemek için sağlam nedenlere sahip olmak bunlardan biri değil. Her birimizin şu veya bu boyutta *fobofobi* (yakın zamanda Harmon Leon tarafından bulunmuş bir sözcük) -yani fobi fobisi, korku korkusu- içinde kıvranmamız son derece normal. Korkmaktan korkmak, kapanlar ve tuzaklarla dolu akışkan modern, hızlı, sisli ve dağınık, bilinmez dünyanın biz sakinlerini endişelere boğuyor.

Korkma ve çok geçerli bir nedenden ötürü korkma korkusu, -hâlâ anlaşılması güç, kesinlik kazanmamış, yeri yurdu belirsiz ama Gorgon görünümlü yüzünü, saklandığı karanlık ininden bir kere çıkardıktan sonra baştan aşağı dehşet dolu çehresini ve şeytani gücünü göstermeye kararlı bir kötülükten korkma- çağımıza özgü en yaygın ve sinir bozucu fobidir. Bu fobinin sertliği kendimizi talihsizlik anında bir başımıza terk edilmiş bulmamızdan gelir. Bu ihtimale karşı en yaygın ve en çok aranıp uygulanan tedbir ilacı aynı fobinin başka, bize benzer potansiyel kurbanlarının dostluğundan medet ummaktır: el ele tutuşmak ve gitmelerine izin vermemek, *teması kesmemek, teması sürdürmek ve asla temassız kalmamak* -çoğumuzun, çoğu zaman, başka pek çok sayısız rutin işimizden çok daha fazla gayret ve enerji harcadığımız bir uğraş.

'Teması kesme yoksa ölürsün' devrinin gelip çattığını ilan eden 1999 yılı yapımı *Blair Cadısı* filmini hatırlıyor musunuz? Üç genç kahramanı önce aciz bırakıp sonra perişan eden ürpertici hikayede ilerleyen

şiddet, gençlerin cep telefonu pillerinin bitip internet bağlantısından uzak bir yerlerde kaybolmalarına indirgenmişti -izleyicinin görebildiği kadarıyla. Bu tarz bir korkuyu hayal etmemiz hiç zor değil, çünkü pek çoğumuz şu veya bu zamanda, neyse ki daha seyreltilmiş ve hafif bir haliyle bile olsa, korkunun acı, keskin ürpertisini hissetmişizdir. Örneğin cep telefonumuzu evde unutmuş, pilini şarj etmeyi ihmal etmiş, kaybetmiş ya da çaldırmış olduğumuzda (insanlar cep telefonsuz dolaşmanın sokakta pantolonsuz yürüyormuş gibi hissettirdiğini söylüyorlarmış: çıplak ve savunmasız ve iki misli *rezillik* içinde –utançtan yerin dibine girerek ve bunun için yapacak hiçbir şeyleri olmadan).

Sanırım söz konusu öncelik *temasta olma* hali değil, insanın ihtiyaç belirdiğinde ya da canı istediğinde derhal *temasa geçebileceğinden* her daim emin olması. Bir dostunuzla yüz yüze görüşürken hoyratça, iç bunaltıcı bir şekilde çalan ya da titreşen cep telefonunuzu açmaya direndiğiniz olur mu? Facebook'ta sesli ya da yazılı mesaja açık tutulan arkadaş listesinin uzunluğu bu adreslerin gerçek sahipleriyle gerçekten muhabbet etmekten daha tatmin edici hissettirmiyor mu? Son mekanizmalardan 'Twitter'ın en cazip ve baştan çıkarıcı yönü varlığınızın çok sayıda -anlamlı bir sohbet için kapasitenizin, hevesinizin çok üstündeki sayılarda- insan tarafından bilinmesi ve hissedilmesi değil mi?

Dışlanma, çıkarılma, yalnız bırakılma, insanın kendini terk edilmiş, sürülmüş ya da kara listeye alınmış ya da geride kalarak, denize düşerek başka şekillerde baştan savılmış hissetmesi; giriş izni alamamak, görmezden gelinmek, bekletilmek ve davetsiz hissettirilmek: Bunlar, artı-değerlerin ve fazlalıkların kitlesel üretimiyle nam salmış dünyamızda en yaygın görülen kabuslar.

3.0 Ara dönem

1920'lerin sonları ya da 1930'ların başları gibi bir zamanda Antonio Gramsci, Turi di Bari'de hapishanede geçirdiği uzun tutukluluk döneminde tuttuğu defterlerden birine şöyle yazmıştı: "Kriz özellikle eskinin ölmesi ve yeninin doğamaması olgusundan kaynaklanır. Bu ara dönemde çeşit türlü hastalıklı belirti ortaya çıkar."[1]

'Ara dönem' [interregnum/fetret] terimi asıl olarak bir kraliyet hükümdarının ölümüyle halefinin tahta çıkışı arasında geçen zaman boşluğunu belirtmek için kullanılıyordu. Bu aralıklar geçmiş nesillerin hükümet, yasa ve toplum düzenlerinin başka zamanlarda sıkıcı, monoton sürekliliği içinde yaşanan (ve mutat beklenen) temel olaylardı. Eski Roma Hukuku *justitium*'un bildirilmesiyle *interregnum*'u beraber kullanarak, terimin (ve göndergesinin) bu manasına bir resmiyet kattı. Muhtemelen yeni hükümdarın yeni ve farklı kanunlar getireceği beklentisiyle, ölen imparatorun egemenliğinde bağlayıcı olan kanunların askıya alındığı (geçici olduğu itiraf edilerek) bir geçiş dönemiydi bu (Giorgio Agamben'in bizlere 2003 yılındaki çalışması *Lo stato di ecce-*

1 *Quaderni del carcere* içinde. Burada Antonio Gramsci'nin *Selections from the Prison Notebooks*'tan [*Hapishane Defterleri*, Belge Yay.] alıntı yapılmıştır. Ed. ve çev. Quintin Hoare ve Geoffrey Nowell-Smith (Lawrence and Wishart, 1971), s. 276.

zione içinde hatırlattığı üzere). Ancak, Gramsci 'ara dönem' kavramını yeni bir anlama oturtur. Bu anlam sosyopolitik-yasal düzenin daha geniş bir parçasını kucaklarken altında yatan sosyokültürel gerçeklikleri de aynı anda daha derinden karşılar. Daha doğrusu, (Lenin'in unutulmaz 'devrimci durum' tanımını, yönetenler artık eskisi gibi yönetemezlerken, yönetilenlerin de artık eskisi gibi yönetilmek istemedikleri bir koşul olarak örnek almak gerekirse) Gramsci 'ara dönem' kavramını, kalıtsal ya da seçilmiş iktidarın *rutin* dönüşümündeki geçiş döneminin zamana bağlı olmasından koparmış, onun yerine kavramı *olağandışı* durumlara yerleştirmiştir: toplumsal düzenin mevcut yasal çerçevesinin hakimiyeti kaybettiği ve serpilen toplumsal hayatı artık doğru yolda tutamadığı ve eskisinin işe yaramaz hale gelmesinden sorumlu yeni koşullara göre yapılandırılan yeni bir çerçevenin halen tasarım aşamasında olduğu, henüz tümüyle toparlanmadığı ya da yürürlüğe konup hayata geçirilecek kadar sağlamlaşmadığı bir zamana.

Keith Tester'in[2] yakın zamanda yaptığı bir tespiti takip ederek denilebilir ki gezegenin mevcut hali sürekli yeni bir ara döneme işaret ediyor. Aslında, tam da Gramsci'nin iddia ettiği gibi 'eski ölüyor.' Yakın ortaklık, alanların iç içe geçmesi ya da kaynaşması (gerçekte sanal bir birlik), ulus ve devlet, işleyen yegane kurum olarak bölgesel ulus devlet *politikalarıyla -yakın zamana kadar dünyevi egemenlik* dağılımının ve onun vakur kurumunun esası sayılan ve uygulanan düzen- sanki sonsuza dek birbirine bağlı kalacak iktidar üzerine kurulu eski düzen artık ölüyor. Egemenlik artık ne bölge/devlet/ulus üçlüsü arasındaki birlik ve beraberliğe dayalı ne de bunların herhangi bir öğesine. En fazla gevşek ve kısmi bir bağ söz konusu ki o kısımlar da hacim, içerik ve önem bakımından bir hayli küçültülmüş halde. Egemenlik hiçbir yerde tam değil; aynı zamanda açıkça ya da el altından her yerde, sürekli yeni hak arayanlar ve rakiplerle yüzleştiğinden rekabet ve aşınma halinde. Öte yandan, iktidar ve siyasetin sözde bozulmaz evliliği, aynen bir boşanma görünümünde ayrılmanın son noktasına gelmiş.

Bugünlerde egemenlik, tabiri caizse, yetersiz tanımlı ve tartışmalı, delik deşik ve savunmasız, demirlenmemiş ve serbest yüzer hal-

2 Bkz. Keith Tester, "Pleasure, reality, the novel and pathology", *Journal of Anthropological Psychology*, sayı 21 (2009), s. 23-26.

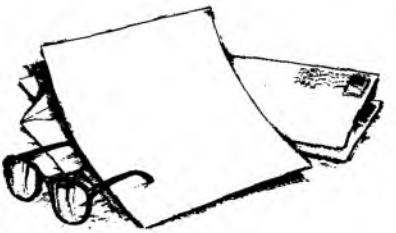
dedir. Egemenliğin atanma kriterlerine şiddetle itiraz edilirken, atanması ve uygulanmasındaki prensiplerin olağan düzeni de sıklıkla değiştiriliyor (yani bu prensipler geriye dönük bir atama kararı sonrasına eklemleniyor ya da hali hazırda olmuş bitmiş bir durumdan çıkarılıyor). Ulus devletler kendilerini, gerçek, hevesli ya da uydurma ama hep hırçın bir rekabet içinde olan yarı egemen halklarla, çatışmaya dayalı, kavgacı ve saldırgan bir beraberlik içinde buluyor. Yarı egemen halklar şimdiye dek, bağlayıcı *cuius regio, eius potestas, lex et religio* (hükmeden gücü elinde tutar, yasayı yapar ve dini seçer) ilkesinin uygulanmasından başarıyla yakayı sıyırmış ve genelde kendi hedeflerini açıkça önemsememiş ya da sinsice yiyip bitirmiş varlıklardır. Egemenlik için çekişenlerin sayısı giderek artmış, bunlar tek tek değilse de çeşitli kombinasyonlar halinde, vasat bir ulus devletin iktidarı elinde tutup bırakmama alışkanlıklarından da çoktan geçmişlerdir (John Gray'e göre, çokuluslu finans, endüstri ve ticaret şirketleri artık "dünyadaki üretimin üçte birini ve ticaretin üçte ikisini" ellerinde tutuyor).[3] Egemenlik –hem yasaları ilan etme hem de durdurma ve isteğe göre uygulamada ayrıcalık yapma hakkı, alınan kararları bağlayıcı ve etkin kılma gücü- herhangi bir bölge ve herhangi bir hayat duruşu açısından, çoklu merkezler arasında parçalanmış, dağıtılmış ve dağılmıştır. Bu nedenle, fazlasıyla sorgulanmaya ve tartışmaya açıktır. Çokuluslu şirketler, dahil olmaktan ya da müdahaleden korunabilir, kolaylıkla birbirleri aleyhine oynayabilir ve içlerinden herhangi birinin idaresinden kaçabilirler. Hiçbir karar alıcı kuruluş ne tam egemenlik sağlayabilir (yani sınırlandırılmamış, bölünmez, paylaşılmayan) ne de bunu makul ve etkin bir şekilde uygulayabileceğini iddia edebilir.

Gezegenimiz bugünlerde gerçekten bir ara dönemde gibi görünüyor. Küreselleşme öncesi zamanlardan miras kalmış, halen ayakta duran siyasi kuruluşlar dünyevi dayanışmaların yeni gerçekliğiyle başa çıkmakta apaçık yetersiz kalıyor. İktidar sahibi ama açıkça ve kendini bilerek siyaset dışı duran kuvvetlerin durmaksızın artan güçlerine uyum gösterebilecek kadar güçlü siyasi araçlarsa çoğunlukla yokluklarıyla göze çarpıyor. Yerleşik siyasi kurumların kontrolünden sistemli biçimde kaçan ve bütünüyle küresel olarak tanınan kuvvetlerin (sermaye ve finans, emtia piyasası, enformasyon, suç mafyaları,

3 Gray, *Gray's Anatomy*, s. 231.

uyuşturucu trafiği, terör ve silah ticareti gibi) hepsi birbirinin aynı. Başka açılardan ne kadar çeşitlilik gösterirlerse göstersinler hepsi azimle, kurnazlıkla ve dirayetle –hiçbir etkili (ne zorlu, ne geçirimsiz ne de geçilmez) engelle karşılaşmadan- bölgesel olarak dayatılan kısıtlamaları, sıkı kontrol edilen devletlerarası sınırları ve yerel (devlet destekli) kanunnameleri yok sayıyor ya da düpedüz ihlal ediyorlar.

'Ara dönemin' sonunu getirecek, insanların bir arada yaşamasına yönelik yeni, evrensel (ve bu, tarihte ilk defa *küresel* anlamında olmalı), saygı duyulan ve uyulan ilkeler nereden çıkarılabilir? Bu ilkeleri tasarlaması ve yürürlüğe koyması muhtemel kuruluşlar nereden bulunabilir? Büyük ihtimalle bu çıkmazlar kendi içlerinde, yaratıcı enerjisinin ve pragmatik kabiliyetlerinin büyük kısmını makul bir cevap arayışına vakfederek, yaşadığımız çağın bizzat yüzleşmek zorunda kalacağı en büyük mücadeleyi barındırırlar. Aslında bunun bir 'meta-mücadele' olduğu söylenebilir, çünkü onunla yüzleşilmeden küçük ya da büyük başka hiçbir mücadelenin kazanılması düşünülemez. Yaklaşan ya da başımıza çoktan dert olmuş sayısız tehlikelerden, risklerden ve krizlerden hangisini düşünürsek düşünelim, çözüm arayışı ancak kendimizi -birleşik, paylaşılan, bölünmez- tehlikeye atarak önemsemeyebileceğimiz bir gerçek üzerinde dönüyor: Küresel sorunların üstesinden ancak küresel çözümlerle -şayet varsa- gelinebilir.

21 İnsanüstü kuvvet: Neden ve ne için?

Sürekli belirsizlik halimiz, akışkan *modern* düzenimizdeki sıradan insanlara gece gündüz işkence eden güvensizliğe dair o derin ama bulanık ve dağınık farkındalığın ya da şüphenin bütün nedenlerini bileceğine güvenilir bir *kuvvete* -herhangi tür bir kuvvet- yaygın ve derin bir özlem yaratıyor. Böyle bir kuvvetin o nedenlere vakıf olarak mağdurlara o işkencelerle nasıl savaşacaklarını, bunları nasıl zayıflatıp ortadan kaldırabileceklerini öğretmesi arzulanır. Ya da daha iyi ihtimalle, bilgi, yetenek ve kaynak yetersizliğiyle lanetlenmiş sıradan insanlar bu işi ancak tek başlarına halledebileceklerini düşünürken, bu işlerin bizzat üstesinden gelecek kadar kudretli olabilir. Özetle, görünmez olanın içini görebilen, kaçamak olan ve kalleşçe saklanan her neyse onunla dolaysız yüzleşebilen sağlam ve güvenilir bir kuvvete -dolayısıyla üstüne gidilemeyecek kadar korkulu zorlukların üstüne gitmeye kadir ve başka türlü yenilmez olan hasmı yenebilecek bir kuvvete- özlem vardır. Bu beklentileri karşılamak için düşlenen ve aranılan kuvvetin bir anlamda 'insanüstü' olması gerekir. Yani bildik, genel, çaresiz insan zaaflarından bağımsız ve tüm azmi ve yüklendikleri karşısında dirençle savaşabilecek, bunların hakkından gelip hepsini bastırabilecek kadar becerikli olması gerekir.

Böyle bir kuvvet geçmişte sık sık görüldüğü üzere 'yaşayan bir ilah' olabilir ancak. Bizim zamanımızda, bunun ilahi statü iddiasında olmadan, gizli bir işaret aldığını ve önemsiz insanların algılayamayacağı, kötü güçlerden gelecek bir saldırıyı gördüğünü ve kurtuluşa giden yolda geleceğin kurbanlarını yönetip onlara başka bir tarzda rehberlik etmek yazgısına sahip olduğunu iddia eden bir kişi olması daha muhtemeldir. Cennetten çıkma bir misyona ve doğrudan kadir-i mutlaka (başkalarının ulaşamayacağı gizli belgelere ulaşabilir olmak gibi) bağlı bir telefon hattına dayanarak ve örnek, görülmemiş masumiyette ve doğası gereği yalandan hoşlanmayan bir karakter olmak nedeniyle herkesin ona güvenmesini kendisine hak gören tek bir kişi de olabilir bu. Ya da bir kilise ya da parti gibi, sırasıyla Tanrı ve Tarih tarafından atanmış kapsamlı bir vekalet gücü iddiasındaki kolektif bir bütün olabilir. Her ne olursa olsun bu tarz bir hayali ve kendiliğinden insanüstü kuvvetin, akılsızları akılsızlıklarından, güçsüzleri güçsüzlüklerinden kurtarabileceğini iddia etmesi gerekir: Tanrı ya da Tarih tarafından ve Tanrı korkusu ya da tarihe itaat içindeki cemaat, millet, sınıf ya da ırk tarafından seçilmiş kişinin her şeye yetecek gücüyle, insana dair tekil ya da çoğul zaafları ortadan kaldırmak için...

Tanrı ya da Tarih... İnsanüstü bir vazifeye uygun, insanüstü görülen ve varsayılan iki kuvvet. İster ittifak içinde olsunlar ister sürekli itilafta olsunlar, dini ve siyasi birimler çıkar sağlayacakları aynı kaynakların (yani, insanın cehaletten ve/veya yetersizlikten gelen korkularının) kontrolü peşindedirler. Piyasadaki alternatif markalar gibi kendi ürünlerine talebi artırmak maksadıyla işbirliği yapar ya da potansiyel müşterilerinin ortak ihtiyaçlarını karşılamak için rakiplerinin cesaret edebileceği düşünülenden daha etkin hizmetler sunarak aynı olası müşterilerin lehine birbirleriyle çekişirler. İstenildiği gibi boyun eğdirmek için gereken zorlayıcılığı açıkça göstermek (geçmişin hükümdarları ya da fatihleri tarafından tecrübe edildiği üzere) makul ve mantıklı bir seçenek olmadığından, serbest piyasadaki çeşitli fikirler arasında yürütülen maneviyat savaşında, günümüz *fatihlerinin* kazanılacak ve markaya 'dönüştürülecek' hedef 'müşterilerin' uysallığı, saflığı, çekingenliği ya da korkaklığına bel bağladığı genelde büyük çabalarla gizlenir.

Zorlayıcı iktidarı açıkça kullanmanın günümüzde şiddetle sınırlanmasına ve pragmatik karmaşıklığının giderek artmasına ek olarak,

açıkça ortaya koyulmaktan da vazgeçilmesinin ve onun yerine tartışmalara ve gerekçelendirmeye girişilmesinin avantajlı ve tercih edilir sayılan bir başka nedeni vardır: açık tehditlerin korkutma gücü oldukça hızlı kaybolur. Esaret koşullarında ve alçaltıcı bir düşüklükte yaşayan halklar (ister yabancı işgalciler ister yerel otoriteler ya da ticari çıkarlar yüzünden olsun) gaspçıların gücü ve üstünlüğü ne kadar baskın olsa da düşünce ayrılıklarını dile getirerek ve/veya işbirliği yapmayı inatla reddederek, er ya da geç cesaretlerini toplayıp gaspçılara direnmeye karar vereceklerdir. Bu halklar fatihleri öyle zora sokacaklardır ki, işgal edilmiş ama gerçekte henüz fethedilmemiş topraklara sıkı sıkıya sarılarak sefaletlerini sürdürmektense bir an evvel geri çekilmek tartışmasız daha cazip görünecektir. Fatihler ve yerli zorbalar gerçek niyetlerini itiraf etmek yerine, benzer biçimde kendilerini hayırsever diye tanıtmayı, savaş ganimeti toplamaya ve haraç kesmeye değil hediye (özgürlük, refah umudu, medeniyet hazineleri) dağıtmaya geldiklerini söylemeyi tercih ederler. Neticede dini ve siyasi kuruluşlar en çok da Roberto Toscano ve Ramin Jahanbegloo'nun -beş yüz yıl kadar önce Étienne de la Boétie tarafından yazılmış bir makaleden ilham alarak- 'gönüllü esaret' adını vermeyi önerdikleri bir durumu aşılamak ve geliştirmek niyetindedir.[1] La Boétie, cezalandırılma korkusuna ek olarak, köleleştirilmiş halkların özgürlüklerinin asli kısımlarından kitle olarak vazgeçmeleri fenomeninin, ancak insani bir içsel dürtüyle izah edilebileceğini düşünüyordu. Ancak iktidar destekli rutinin (hatta baskıcı ve kısıtlayıcı bir rutinin) sunabileceği türden manevi bir huzur ve barış için, akışkan modern dünyanın da çifte belası olan olasılık ve belirsizliğin hüküm süreceği kesin bir özgürlük yerine, insanların birlikte yaşamasını sağlayan düzen, *herhangi bir düzen* (hatta özgürlükten hiç nasibini almamış bir düzen bile) tercih ediliyordu.

Siyasi ve dini iktidar arayışındaki birimler aynı alanda faaliyet gösterirken, aynı alıcıyı hedefleyip aynı ihtiyaçlara hizmet etmeyi vaat ederken, karşılıklı teknik ve strateji alışverişinde bulunmaları ve sadece ufak tefek ayarlamalarla birbirlerinin yöntem ve argümanlarını kullanmaları hiç de şaşırtıcı sayılmaz. Dini köktencilik, siyasetin alanı ve özelliği (hatta belki de tanımlayıcı özelliği) olduğuna inanılan mevcut

1 Roberto Toscano ve Ramin Jahanbegloo, *Beyond Violence: Principles for an Open Century* (Har-Anand, 2009), s. 78.

toplumsal meselelerden fazlasıyla sebeplenirken siyasi (ve görünüşte seküler) köktencilik de çoğunlukla iyi ile kötü arasındaki temel zıtlaşmaya dayalı geleneksel dini söylemi kullanır. Ne kadar minik, zararsız ve marjinal olursa olsun aykırılık ve sapkınlık sayılabilecek her tür belirtiyi ve hatta gerçek (ve tek) doktrine karşı önemsiz bir kayıtsızlığı ya da ilgisizliği ortaya çıkarmak, aforoz etmek ve kökünü kazımak için tektanrıcı temayülü uygular. Günümüzde 'dinin siyasallaşması' üzerine pek çok laf dönüyor. Ancak aslında zamanımızın siyasi kelime dağarcığında üstü kapalı ve ikiyüzlü bir söylemle sulandırılarak kullanıldığı halde, paralel eğilime, yani 'siyasetin dinselleşmesine' pek dikkat edilmiyor -ki son Amerikan yönetimi tarafından bol bol ve arsızca kullanılmıştır. Anlaşma ve uzlaşma ihtiyacındaki çıkar çatışmaları (siyasetin ekmeği), iyi ve kötü arasındaki temel hesaplaşmalar olarak sunulur. Her tür müzakere bu tavırla içinden çıkılmaz hale gelir. Bana göre iki eğilim de Siyam ikizleri gibi birbirinden ayrılamaz ve ayrıca her ikisi de bir zamanlar kendi içinde barınan şeytanları ikizine yansıtmaya meyillidir.

Merhum filozof Leszek Kolakowski din fenomenini insanın yetersizliğinin bir belirtisi ve ifadesi olarak yorumluyordu. İnsanların toplumsal birlikteliğinden, taşıyamayacakları ya da önünü alamayacakları sorunlar doğar, belki de ikisi birden. Bu tarz sorunlarla yüzleşen insan mantığı bocalamayı ve tökezlemeyi göze alır. İnsan, mantığının katı çerçevesine uydurmak için dünya üzerinde gördüğü mantıksızlıkları kıvırmayı başaramayınca, bunları insan ilişkileri alanından çıkarıp insan aklının ve etkinliğinin erişemeyeceği kabul edilmiş alemlere nakleder (İnsan aklı ve kapasitesiyle ölçülemezlik Tanrı'nın tanımıdır ve İlahi kavramı insanların sahip olmayı asla ummadıkları ama sahip olmaya can attıkları birtakım niteliklerden oluşur).

Yeri gelmişken söyleyeyim Kolakowski ilahiyatçıların dine faydadan çok zarar verdiklerini söylemekte haklıdır. Tanrı'nın varlığına 'mantıklı kanıt' getirmek için başa döndükleri her seferinde bunu yapmaya devam ederler. İnsanlığın, mantığa hizmet etmesi ve mantığı yüceltmesi için akademisyenleri ve diplomalı danışmanları vardır. İnsan Tanrı'ya mucizelerinden ötürü ihtiyaç duyar, mantık yasalarına uysun diye değil. Rutini, kaçınılmaz olanı, önceden belli olanı koruma ve sağlamlaştırma kabiliyeti için değil, anormali, sıra dışını, kavranıla-

maz olanı başarma gücü için (insanların yapmayı düşleyip başarmayı imkansız buldukları bir beceri olarak bunlardan kurtulmak ya da göz ardı etmek ona mahsustur); saydamlığı ve öngörülebilirliği için değil, esrarengizliği ve anlaşılmazlığı için; olayların akışını ters yüz edebildiği için; insanların yapmaya mecbur olduğu ve çoğunun çoğu zaman yapmaya teslim olduğu gibi, şeylerin inatçı ve boyun eğmez düzenine körü körüne boyun eğmek yerine onları bir kenara atabilme gücünden ötürü ihtiyaç duyarlar. Özetle, insanların hesap verecekleri, her şeye kadir bir Tanrı'ya (ya da onun tam yetkiyle atanmış dünyevi temsilcilerine) ve eyleme geçmek için insan algısı ve potansiyeli tarafından erişilemeyecek bütün bu harika, görünüşte hissiz, dilsiz ve kör kuvvetlerin umutla ehlileştirilip evcilleştirilmesine ihtiyacı vardır.

İnsanüstü güç statüsüne ulaşmak isteyen her iki çağdaş talibin –siyasete dönmüş din ve dine dönmüş siyaset- gelecekleri, insanlığın belirsizliğinin, akışkan modern dünyanın her iki temsilinin, yani *kolektif* belirsizliğin (ehlileştirilmesi mümkün olmayan doğal dünyaya topluca ait ve bağımlı insan türünün güçlerini ve güvenliğini ilgilendiren) ve *bireysel* belirsizliğin (kendilerini tek başlarına, topluca ya da teker teker ehlileştirmeleri mümkün olmayan bir habitatın içinde ve ona bağımlı bulduklarında kişilerin, onların toplumsal duruşlarının, kimliklerinin güvenliğini ilgilendiren) gerçeklikleriyle sürekli ağırlaşan bir koşulun geleceğiyle iç içe geçmiştir. Evrende terk edilmişliğimiz ve nihai yalnızlığımız, başa çıkamayacağımız bir felaketle karşılaştığımızda başvuracağımız yetkili bir mahkemenin olmayışı, çoğu insanın katlanamayacağı kadar korkutucudur. Böyle bakıldığında Tanrının ancak insanlıkla birlikte ölebileceği söylenebilir. Asla bundan bir saniye önce değil.

32 Beyler, evlerinize mi dönüyorsunuz?

Şu anki ekonomik krizden dolayı kaç kişinin işinden olacağını kimse bilemez. Dünyanın her yerinde ekonomi geriliyor; ekonomik faaliyet ve zenginlik üretimi istatistikleri hızla düşüyor ya da düşmek üzere ve devlet yardımına güvenen işsizlerin sayısı önceki kuşakların hiç görmediği bir hızda artıyor. Son Amerikan istatistiklerine (bkz. 7 Kasım 2009 tarihli *New York Times*) göre neredeyse her beş Amerikalıdan biri boş yere iş arıyor ya da başarısız girişimlerle sonuçlanan bir yılın ardından aramaktan vazgeçmiş (Şu anda işsizlik oranı yüzde 17,5 civarında ama yükselmeye devam ediyor. David Leonhardt'ın değerlendirmesine göre işsizlik oranı "son yıllarda görülen en yüksek seviyesinde", hatta 1930'ların Büyük Bunalımı sırasında görülmüş oranlardan çok daha yüksek: "Şu anda 16 milyondan fazla insan işsiz ve 2007 yılından bu yana 7 milyondan fazla kişi işini kaybetmiş bulunuyor"). İşsizlik oranı dünya genelinde yükselmeye devam ediyor...

Ulus devletlerin bu dalgayı engellemek için yapabileceği pek az, hatta çok çok az şey var, çünkü küresel bağımlılıklar ve ulusal ekonomilerin birbiriyle iç içe geçmiş olması ulus devletlerin yerel sorunların derinlerine inmelerine engel oluyor. En dışarıda görünen ekonomileri bile etkisine alan borç yıkımının hızı, küresel bağımlılığımızın çok-

tan ne kadar ağırlaştığını canlı biçimde gözler önüne serdi. Düşünün: ABD'deki ani kredi sıkıntısı pek çok Amerikalı'nın tüketimi birden kesmesine neden oldu (hiç değilse bir süre). Bu da Amerika'nın ithalatında keskin bir düşüş demekti. Endüstriyel üretimi ve tüketim malları ihracatı hızla büyüyen bir ülke olarak Çin bu yüzden en büyük pazarlarından birini kaybetti. Sonuçta Çin'deki depolar satılmamış ürünlerle dolup taşmaya başladı ve çok sayıda şirket ya iflas etti ya da üretime ara vermek zorunda kaldı. Ve hepsinden öte ileriye yönelik büyüme projelerini bilinmez bir süre için askıya almak zorunda kaldılar. Şu ana kadar en başta olan, Japonya ve Almanya'da üretilen yatırım teknolojisinin büyük bir bölümünü karşılayan Çin'in büyümesiydi. Böylece ürün ve hizmetlerine talebin çekilmesi sonucu bu iki endüstri devinin de başı derde girmiş oldu.

Sonuçta, dünya çapında tüketimi daha da küçülten bir gerçeklik olarak 'işsizler' ordusu dünya genelinde büyüyor ve bu da işsizlerin sayısının gittikçe daha hızlı artmasına neden oluyor. Tam bir kısır döngü; hiç kimsenin nasıl durduracağını ya da yavaşlatacağını bilemediği kendi kendini yürüten bir etki tepki zinciri. Dünya genelinde hükümetler tarafından alınan önlemler şu ana kadar iyi kötü sonuçlar doğurdu ya da iş imkanları açısından hiçbir etki yaratmadı. Emin olabileceğimiz tek şey, görünebilir gelecekte (ve yine kim bilir ne kadar daha?) daha az iş imkanı bulunacağı ve daha fazla insanın bu işlere talip olacağı.

Tüm bu iç karatıcı gözlemler artık haberden sayılmıyor. Fakat ortaya çıkan ve hâlâ tam anlamıyla anlaşılmamış bu ekonomik koşulların günlük yaşantımızın birtakım önemli yönleri, mesela aile içindeki görevlerin biçimi ve paylaşımı üzerindeki muhtemel sonuçlarını derinlemesine düşünmeye yeni yeni başlıyoruz. Bu sonuçların ağır ve ileriye yönelik olacağını ancak tahmin edebiliriz –ama acaba ilişkilerimizin ve gündelik karşılıklı ilişki kalıplarımızın yanı sıra bu ilişkileri algılayış ve yaşayış tarzımızı nasıl değiştirebilirler?

Şöyle bir örnek ele alalım: Çalışanların büyük çoğunluğunu geleneksel olarak ve yakın zamana kadar erkeklerin oluşturduğu ekonomi sahalarında (özellikle ağır endüstride) emeğin geniş çapta yön değiştirebileceğinin (pek çok nedenle) pek çok işareti var. Baskın olarak kadının emek gücüyle anılan sektörler bir şekilde bunalımdan daha az etkilenmiş olabilir (hizmet sektörü ve mağazalar gibi). Eğer işler

gerçekten böyle gelişiyorsa eve ekmek getiren sıfatıyla erkeğin ve babanın rolü bir başka ağır darbe alacaktır ve bilinen iş bölümü, tipik ailenin tüm yaşam modeli başka bir potada eriyecektir...

Pek çok nedenle ve genelde tercihten çok mecburiyetten, ev dışında ve maaşlı bir işte çalışmanın uzunca bir zamandır özellikle ve baskın olarak erkeklere mahsus olmadığı bir gerçek. Çok sayıda ailede karı kocanın ikisi birden hane dışında çalışıyor. Ama şimdiye dek çoğu durumda kocanın geliri aile bütçesinin daha büyük bir kısmını sağlıyordu. Ve kadının özgürleşmesi adına tüm çarpıcı ilerlemelere rağmen, eşi iş için dışarıdayken evde oturup ev işleriyle ilgilenmek karılarına kıyasla kocalar için daha sevimsiz bir manzara ve daha zor katlanılır bir durumdu. Her ikisinin kariyerlerinin çakışması ve kolay uyum sağlanamaması koşulundaysa öncelik çoklukla (hep isteyerek olmasa da karşılıklı rıza ile ve nadiren hoşnutluk içinde) kocanın işinin gereğine göre belirleniyordu. Aileye yeni bir bebek katıldığında 'doğal' tepki yine, aynen bir önceki durumdaki gibi, annelerin işini bırakması ve tüm zamanını ve enerjisini çocukların bakımına ayırmasıydı.

Bu üstü kapalı kabul edilmiş 'aile hayatı mantığının' yeni 'ekonomi mantığı' ile çatışacağı (yine de emin olamayız) ve değişmesi, yeniden düşünülmesi ve gözden geçirilmesi yönünde hem güçlü baskılara hem de zorlu mücadelelere maruz kalacağı söylenebilir. Eşit işe eşit ücret, kişisel kazanç ve daha genelinde kamusal alana dahil olma ve tümüyle eşit olmasa da ağırlıkla ve önemli ölçüde kamusal alanda varlık gösterme gibi sözde ebediyen çözülmüş kadın sorunlarının tümünün yeniden değerlendirilmesi gerekebilir ve bunlar sıcak, hatta sert tartışma konuları haline gelebilir.

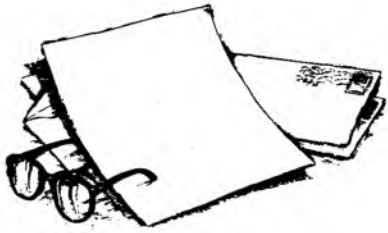
Ekonomik bunalımların bilinci ve gerçekliği kafamıza dank etmeden önce de bunun çoktandır yaşandığını gösteren bazı işaretler vardı. ABD'de Megan Basham'ın *Beside Every Successful Man: A Woman's Guide to Having It All* başlıklı kitabı üzerine geniş çaplı toplumsal tartışmalar dönüyor. Yazar bu kitapta, karı kocanın kariyerlerini ayrı ayrı sürdürdükleri ve aile bütçesine ayrı ayrı para getirdikleri duruma kıyasla, kariyerini geliştirmesi için kocaya yardım edilmesinin her iki eş için de, bütününde aile için de daha kârlı olduğunu savunuyor. Bütünüyle finansal terimlerle ifade etmek gerekirse istatistikler de Basham'ın önermesini destekliyor. Eşleri evde oturan erkekler tek

başına yaşayan erkeklere kıyasla ortalama yüzde 31 daha fazla kazanıyor, ama eşlerin ikisinin de tam zamanlı çalışması durumunda bu avantaj sadece yüzde 3,4 fazla ile sınırlı kalıyor. Bu ortalama rakamlara Basham kendi kişisel deneyimini de ekliyor. Kocası Brian'a televizyondaki pozisyonuna gelmesinde sadece moral destek sağlamak ya da işinden kaynaklanan gerilim ve buhranların bir kısmını paylaşıp üstlenmek için 'yanında olarak' değil, aynı zamanda metin yazarı ve temsilcisi olarak (elbette ücretsiz) somut biçimde yardım etmiş. Katılımından ötürü gurur duyuyor ve Brian'ın etkileyici kazancının ortak başarıları –bir kocanın ve *karının*- olduğunu düşünüyor. O sadece kocasının 'arkasındaki' kuvvet olmakla kalmamış. Kitabının başlığında da belirtildiği gibi onun *yanında* durup çalışmış (Ve kendisinin de dediği gibi yalnız değil: Sonuçta Barack Obama'yı Chicago siyasi sahnesine çıkaran Michelle Obama idi.)

Megan Basham'ın duyguları işte böyle. Ancak okurlarının hepsi onun duygularını pek doğru bulmuyor. Şiddetli eleştirilerine maruz kaldığı kitle, Basham'ı kendini kandırmakla ve kadınları ahlaksızca yanlış yöne sevk etmekle, kadınların gerçek özgürlüğe giden yolunu tıkamakla ya da kadınları henüz bitmemiş bir savaşta geri adım atmaya teşvik etmekle suçladı. Basham'ın 'yanında durmak' diye yorumladığı durumu, onu eleştirenler 'gölgede kalmaya mahkum olmak' gibi görüyor; ayrımcılık, kişisel onurun reddedilmesi ve bir aşağılama sayıyorlar.

Bir yanda eleştiriler, diğer yandaysa bir dereceye kadar istenilen, hatta belki hiç de arzulanıp hoş karşılanmayan karılar. Basham kitabını yayımladıktan kısa bir süre sonra Amerikan sağından 'Gerçek Kadınların Manifestosu' geldi. Buna göre erkekler ve kadınlar birbirlerinin tamamlayıcısı olarak ve farklı biçimlerde Tanrı'ya hizmet etmek için yaratılmıştı. Erkekler işgücüydü, kadınlar eve aitti. Manifestoya göre bu iki yerin karıştırılması şeylerin düzeninin bozulmasına yol açardı, çünkü bu ilahi bir düzendi, üzerinde durulmasına gerek olmayan ve sonsuza dek bozulmayacak bir düzen.

Tartışma geride kalamadı. Aksine daha da şiddetleniyor. Ancak şimdi tartışmaya şu ana kadar söz almamış başka bir katılımcı giriyor: ekonomik bunalım sonrası dengesizce artan işsizlik. Ve yeni gelen tartışmacı hiç ezilip büzülmeden son noktayı koyabilir. En azından tartışmanın şu anki bölümünde son sözü o söyleyebilir. Hazırlıklı olun.

22
Krizden kaçış

La Repubblica okurlarından David Bernardi, borç krizinin ardından kendimizi içinde bulduğumuz korkutucu koşullardan kurtulmak için ne yapabileceğimizi ve bunun muhtemel yıkıcı sonuçlarından nasıl korunabileceğimizi sormuş. Başka bir deyişle, her birimizin nasıl davranması gerektiğini ve nasıl hayatta kalabileceğini -şayet başarırsak başkalarının bizi nasıl örnek alabileceğini- sormuş.

Bunlar bugün çoğumuzun kendi kendine sorduğu sorular. Her şeyden önce ciddi darbeler yiyen sadece bankacılık sistemi ve borsa değil. Yıllar yılı her gün bize peşinden koşmaya değer olduğu söylenen yaşam stratejilerine, davranış tarzlarına, hatta başarı standartlarına ve mutluluk idealine karşı güvenimiz sarsılmış halde, çünkü bunların her biri saygınlıklarını ve cazibelerini birdenbire büyük oranda kaybettiler. İdollerimiz, kutsal altın putların akışkan modern türevleri, ekonomimiz içinde güven duygusuyla birlikte eriyip gittiler. Melbourne La Trobe Üniversitesi'nden Mark Furlong'un belirttiği gibi: "Hepsi heba oldu... İşin içindeki, en iyi, en parlak ve en akıllı denilen adamlar, göz göre göre her şeyi feci yanlış yaptılar."[1]

1 Bkz. Mark Furlong, 'Crying to be heard', *Overland*, sayı 194 (22 Mart 2009).

Geriye bakıldığında, şimdi borç krizi öncesinde kalan geçmiş yıllarda gösterişli, kolay, 'hemen al sonra öde' tarzı bir hayat yaşandığı görülüyor. 'İçerideki akıllı adamlara' katılmak için gerekenleri yaptığımız ve onların izinden gittiğimiz müddetçe bugün kabaran borçlara dair her tür endişeyi bastıracak yeterli zenginliğin yaratılacağı ve yayılacağı inancıyla yaşanıyordu. Şimdi geride kalan o yıllarda yüksek dağlara tırmanmak ve nefes kesen manzaralara ulaşmak, dünün yüksek dağlarını bugünün alçak tepelerine ve dünün tepelerini bugünün iniş çıkışlı ovalarına döndürmek sonsuza dek mümkünmüş gibi görünüyordu. Genç ve parlak, inanılmaz başarılı ama şimdi iflas etmiş bir finans yöneticisinin milyonlarca internet kullanıcısına açıkladığı gibi: "Aslında hiç kimse kaybetmedi –bu yarış uzun zamandır zor geçiyordu. Ve sonra, gümm!"

Sefahat artık sona erdi. Hesaplaşma günleri (ayları? yılları?) geldi çattı. Sersemlikten sonra ayılma günleri. Belki de (umarız) ebediyen süreceği sanılan şeyler üzerine düşünme, her şeye baştan başlama günleri. Aynı zamanda Serge Latouche'un uzun *décroissance*[2] (bkz. *Farewell to Growth* kitabı) günlerine delalet ya da alamet olan, tehdit edici ya da umut verici (bizim tercihlerimize bağlı!) günler.[3] Bu kitap, kemer sıkmanın ne anlama geldiğini, sefahatten önceki yıllara dönerek, daha az kozmetiğin ve deterjanın (David Bernardi bu hatırlatmayı yapıyor), yollarda daha az arabanın bulunduğu, fakat aynı zamanda daha az çöp ve atık, daha az dışlanma ve farklılık ama sessizlik ve bol enerji barındıran yılları tasvir eder. Belki de havanın daha az kirlendiği, daha az bina ve daha fazla yeşilin olduğu zamanlar gelecektir (yazarın varsayımına göre)... Kim bilir? Bunun gerçekleşeceğinden kim emin olabilir? Geçmişe dönmenin bir yolu var mı (sadece Hollywood filmlerinde özlemle izlenmekle kalmayıp gerçek hayatta da düşülecek yollar)? Yoksa bir Arap atasözünde söylendiği gibi insan atalarına değil kendi zamanına mı çeker?

Riskli kehanet oyunlarını ya da tahminde bulunmayı bir kenara bırakırsak, esas mesele sefahatten sonra manzara neye benzerse benzesin bizim bu duruma nasıl ayak uydurabileceğimizdir. Eskilerin unuttuğu ve gençlere tümüyle yabancı bir dünyada gün be gün nasıl yaşayacağız?

2 Minimum üretim ve tüketimin savunulduğu 'büyüme' karşıtı akım -yn.
3 Serge Latouche, *Farewell to Growth* (Polity, 2009).

Bu zorluğun olası inandırıcı yanıtlarını bulmaya çalışan en keskin gözlemcilerden bazıları, mesela Lisa Appignanesi, akıl sağlığı sorunlarının görülme ve yayılmasında hızlı bir artış olacağını öngörüyor. Dünya genelinde "kalp krizinden sonra 'depresyonun' çok yakında ikinci önemli hastalık haline geleceğini ve gelişmiş ülkelerde bir numaraya yükseleceğini" savunuyor. *Depresyon mu?* Hayallerin yitirilmesi ve güzel düşlerin yok olmasına verilen tepki, çevresindeki dünyadan 'insana hayır kalmadığı' ve hep birlikte ister istemez gümbürtüye gittiğimiz, bu çöküşe direnmek ya da hiç değilse gidişatı değiştirmek için elimizden hiçbir şeyin gelmediği duygusu. Newcastle Üniversitesi'nden Glenn Albrecht bir süre önce madencilik endüstrisinin tasfiye edilmesinin içeridekiler, yani özellikle madenci ailelerinden oluşan gruplar üzerindeki psikososyal etkilerini araştırmış ve "kişinin yaşadığı çevrenin ciddi anlamda parçalandığını fark etmesinin ardından gelen mutsuzluğu" tanımlamış.[4] Küresel terörün Dünya Ticaret Merkezi'ne düzenlediği saldırının ardından, geride kalan ticaret kalelerini yerle bir eden kredi depreminin de benzer etkileri olmuş olabilir. Üstelik sadece içeridekiler üzerinde değil.

Mevcut kriz karşısında olası bir reaksiyon daha var. Mark Furlong buna "kişinin militerleşmesi" diyor. Ezeli alışkanlıkları olduğu üzere, felaketi bir kâra dönüştürerek ondan azami fayda sağlamak isteyen ticari alanların da aklını çelecek türden bir olasılık bu. İlaç endüstrisi, 'yeni nesil' 'akıllı ilaçlarını' satmak için kriz sonrası depresyonuyla bu yeni ortaya çıkan 'bakir toprakları' işgal etmek, fethetmek ve sömürmek için, en iyi ihtimalle talebi artırmak için yeni illüzyonlar ekerek, biçerek ve geliştirerek şimdiden tam kapasite çalışıyor. Düzenli kullananları 'iyiden de iyi' hale getirmeyi vaat eden, kullananların hafızalarını, ruh hallerini, cinsel performanslarını ve enerji seviyelerini iyileştirip bu sayede kuvvetlenme ve başkaları üzerinde hakimiyet kurma imkanı sunan muhteşem ilaçları şimdiden duyuyoruz. Belki de dünya gerçekten kötülerin kucağına düşüyor –ama ilaç endüstrisindeki yeniliklerin yardımıyla bırakın dünyanın kucağına düşeceği kötülerden biri ben olayım...

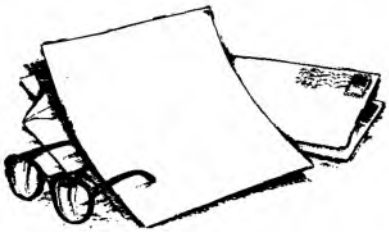
Fakat hâlâ bir ihtimal daha var. Var olan sorunun köklerinin derinine inmeyi denemek (Furlong'un dediği gibi) "ve alıştıklarımızın tam

4 Furlong, 'Crying to be heard' içinde.

tersini yapmak" gibi bir seçenek var: "Düşünce tarzımızı merkezine 'bireyin' yerleşeceği biçimde düzenleyen modeli, ilişki ve ortama ayrıcalık tanıyan etik ve estetik bir pratik çerçevesinde düzenleyen başka bir alternatife dönüştürmek."

Şüphesiz bu zorlu bir iş (hatta zorlama ya da gösterişçi bir beklenti de denmesi mümkün); uzun soluklu, karmaşık ve sancılı bir özeleştiri ve yeniden intibak dönemini gerektiriyor. Bizler tepeden tırnağa 'bireyselleşmiş' bir toplumda doğup büyüdük. O toplumda bireysel bağımsızlık, özgüven ve benmerkezcilik asla ispat gerektirmeyen (ya da buna olanak verilmeyen) –ve tartışılmalarına pek izin verilmeyen- aksiyomlardı. İnsanın dünya görüşünün değişmesi ve insanın toplum içindeki yerini, rolünü kavraması ve hem de bu toplumda yaşamanın doğru yolunu bulup tercih etmesi öyle çabuk ve kolay olmaz. Buna rağmen bu değişim mecburi ve gerçekten kaçınılmaz görünüyor.

Hükümetlerin banka yöneticilerine olağanüstü 'acil önlemler' adı altında bol keseden yağdırdıklarına bakmayın (genelde televizyon seyircisi hesaba katılarak), gerçekte uzun süredir devam eden ve belki de kronikleşmiş hastalıkların hızlı tedavisi yoktur. Üstelik hastalar istekle ve kendilerini vererek, gayretle ve fedakarca işbirliği göstermezlerse hastalığı tedavi etme şansı çok düşüktür. Bu sosyokültürel hastalık bağlamında hepimiz birer hastayız. Bu yüzden hepimizin işbirliği göstermesi gerekiyor. Her ne kadar makul ve mantıklı görünse de Serge Latouche'un 'küçülme' önerisinin önceden kararlaştırılabileceğine inanmıyorum. Bu öneri ancak alternatif senaryolardan biri olabilir. Bu alternatifin tarih sahnesinde oynanıp oynanmayacağı, tarihin aktörleri ve nihayetinde bilinçsiz senaryo yazarları olarak bizlerin ne yapacağına bağlı.

34
Krizin sonu var mı?

Ekonomik kriz bitti mi? Bitmediyse daha ne kadar sürecek? Bu gibi sorular zengin ya da yoksul ülkelerde her gün kadın erkek, genç yaşlı insanlar tarafından sorulup duruyor. Sahici cevapları boş yere bekliyorlar. Elbette ekonomistlerin (onlar bilmeyecek de kim bilecek?), hükümetlerin ve muhalefetlerin ve her tür resmî ya da sivil kahinlerin verecek cevabı bol. İşin kötüsü durgunluğun sonunun geldiğini ya da en azından son nefesini vermek üzere olduğunu sevinerek söylemekten başlayıp sonra lafı iç karartıcı uyarılarla henüz tünelin sonunun görünmediğine vardırıyorlar.

9 Eylül 2009 tarihli *Guardian* gazetesinde karşımıza "ekonomistlerin gerilemenin durduğunu bildirdiği" haberi çıkıyor. Konuya değinen birkaç kişi arasında Karen Ward'ın (HSBC Bankası İngiltere temsilcisi) açıklamasına göre "bizi ekonomik gerilemeye götüren şeyler şimdi bizi yeniden ileriye taşıyacak –yeniden olumlu tüketici harcamaları görebileceğiz." Bunun için sevinmeli mi yoksa üzülmeli miyiz? En baştan bütün bu 'gerileme' hadisesine neden olan 'olumlu tüketici harcamaları' ve durmadan el değiştiren nakit (çoğunlukla henüz kazanılmamış) para *değil miydi*? 'Geriye dönmek' *yine aynı ya da daha beter* 'gerilemelerin' alameti olmayacak mı? Ekonominin çöküşü 'olumlu harcamanın' tam *da doruk noktasında ve genel anlamda (hemen hemen genel anlamda)* ekonomik refahın ve böylesi 'sağlıklı bir ekonominin' ölçüsü sayılan GSMH'de benzeri görülmemiş bir yükseliş yaşandığında gerçekleşmedi mi? "Felaketten bir yıl sonra, Wall Street'teki Küçük Değişiklikler" başlığından içeriği gayet iyi anlaşılan makalesinde (*New York Times*, 12 Eylül 2009) Alex Berenson, "Wall Street ayakta. Lehman Brothers'ın iflasından bir yıl sonra finans piyasasında ne kadar çok şeyin değil, ne kadar az şeyin değiştiği bizi şaşırtıyor," diyor.

Olayın şoku (bazı araştırmacılar, bir parça aceleyle buna 'acı uyanış' diyor) hafızalarda tazeliğini koruduğu müddetçe, tahminlerin gerçekleşme ihtimalinin, bunların aksinin ispatlanma ihtimalinden daha yüksek olmadığını ve güveni enayilikten ayıran çizginin ne kadar ince olduğunu acı acı anlıyoruz. Üstelik ileride o çizginin nereye çekilmesi *gerektiği konusunda hiçbir fikrimiz yok.*

İhtiyatlı olmamız gayet normal. Buna her türlü hakkımız var. Yakın *zamana* kadar gazetelerde ve belki de içlerinde en çok *New York Times*'ta ısrarla tekrarlanıp durduğu gibi 'tüketiciler harcamaya isteksiz.' Ve bu genel anlamda kötü, korkutucu bir haber olarak algılanıyor. Özellikle de zengin ülkelerde yaşama ayrıcalığına sahip bizler için. Şimdi o ayrıcalığın bedelini ödememiz bekleniyor. Ne kadar yükselirseniz o kadar kötü düşersiniz. Örneğin, ABD'de borç krizinden önce tüketici harcamaları tüm ekonomik faaliyetin yüzde 70'ini kapsıyordu (hatırlarsak bu miktar el değiştiren para ile ölçülüyor). El değiştiren bu paranın yüzde 70'i tüketicilerin elinden satıcıların eline aktarıldığı sırada nispeten dikkatli ve göz ardı edilebilir oranda birtakım tüketicilerin, paralarını (kazandıkları ya da kazanmayı umdukları) harcamak istememesi 'eko-

nominin durumu' diye derhal istatistiklere yansıdı. Böylece son nöbeti atlatma ihtimalini iyice azaltacak bir başka panik nöbeti ortaya çıktı.

Tüketim mallarını satanların hayıflandığı nokta, tüketicilerin arzu edilen 'güdüsel alışveriş' alışkanlığını kaybetmesi. Piyasa teorisyenleri ve pratisyenleri en çok bu alışkanlığa güvenirdi. Bir zamanlar düşünen, anlayan ve potansiyel olarak her şeyi bilen tüketicilerin bir araya toplanması için tasarlanmış tapınaklar oldukları söylenen alışveriş merkezleri birbiri ardına *rastlantısal* alışverişi, 'güdüsel alışverişi' teşvik etmek ve kışkırtmak için yeni baştan düzenlendiler. Diyelim yanmış çaydanlığının yerine yenisini ya da bir ampul almak için oraya giden insanlar, coşkuyla kendilerinden geçerek birden aptallaşacak ve daha önce hiç görmedikleri ve hiç ihtiyaç duymadıkları bir şeyin cazibesine kapılarak kendilerini o şeye sahip olma arzusuna karşı koyamaz halde bulacaklardı... Fakat Macy's mağazalar zinciri satış elemanlarından Pat Bennett'ın (tüketicileri baştan çıkarmakla suçlananlardan herhangi biri) da geçenlerde şikayet ettiği gibi, "bugünlerde insanlar daha çok 'iç çamaşırına ihtiyacım var' diye geliyor, ihtiyacını alıp gidiyor. 'Şu tişörtün tarzını çok beğendim. Alayım bari!' diyen kimse kalmamış."

Müşterilerinin, bir ihtiyacı ya da uzun zamandır ısıtılıp iyice pişmiş bir arzuyu gidermek gibi yerleşik eski alışkanlıklarını, geçici bir hevesle, anlık bir kararla güdüsel olarak satın alma alışkanlığıyla değiştirmek, tüketime dayalı ekonominin gerçekten de en büyük marifetlerinden biriydi ve süratle büyümesinin motoru olmuştu. Bu alışkanlığın ortadan kalkması bu tarz bir ekonomi için felaketin dik âlâsıdır. Bir ihtiyaca karşılık, ihtiyaçtan ötürü satın almanın belli sınırları vardır. Bir arzudan ötürü satın almak isteklerin uzun, meşakkatli ve maliyetli bir talim ve terbiyeden geçmesini gerektirir. Oysa hiçbir sınır tanımadığından, geçici bir hevesle satın almaya ne teşvik gerekir ne de detaylı ve tuhaf ısıtıp pişirme oyunları. Müşterilerin bu eğilimlerine dayanabilen bir tüketici ekonomi de hiçbir sınır tanımaz.

Ya da herhalde böyle görünür: sınırsız ve sonsuza dek yenilenebilen tüketici kredileri, sürekli şişen borsa endeksleri ve ev fiyatlarında durdurulamaz ve geriye döndürülemez bir değer artışı içinde sahte bir dünyada yaşadığımız müddetçe. Yani mevcut kazançlarımızın karşılayabileceğinden daha zengin hissettiğimiz ve bu muhteşem duygu-

nun sonsuza dek süreceğini sandığımız müddetçe. İpotekli kredilerimizi hâlâ, elbette, ucu açık geleceklerde ödemeye devam edebildiğimiz, ama resmî bir biçimde 'aynı mutluluktan biraz daha' edinmeye söz verdiğimiz (ve buna kuvvetle inandığımız) müddetçe. Hesaplaşma anından uzak durduğumuz, 'hemen al, sonra öde' yaşam stratejisini neredeyse hiç düşünmeden gamsızca sürdürebildiğimiz ve hesaplaşma anını, böyle düşüncesiz bir strateji içinde saklı riskleri ciddi ciddi hesaplamakla yüzleşeceğimiz ya da buna mecbur kalacağımız zamanı geciktirebildiğimiz müddetçe. İşte o 'sonra öde' denildiğinde kastedilen gün geldi çattı.

O günün gelişi hepimizde şok etkisi yaratmış olmalı. Şoklar travmalara neden olur ve travmalar onları yaratan birincil nedenlerden çok daha uzun sürer. Ancak travmaların derinliği ve süresi etkilenen herkes için aynı değildir. Bugünlerde hepimiz geçmişin düşüncesiz hareketlerini tekrar etmekten kaçınıyoruz. Kazanmadığımız paraları harcamak ve kontrolümüz dışında görülemez bir kaderin tutsağı olmak istemiyoruz, ama bu nahoş kaderin getirdiği istenmeyen sınırlamaların tüketim şölenimizi (ya da sefahatimizi) ne kadar zaman daha etkileyeceğine bağlı olarak, fikirler değişir.

Mesela İngiltere'de Londralılar orta sanayi bölgelerinde yaşayanlara kıyasla 'ekonominin düzelmekte olduğuna' ve sonraki yıl içinde iyileşeceğine inanmaya üç kat daha fazla meyilli. Bu fark pek şaşırtıcı sayılmaz, çünkü Londra bankalarından ülkenin iç bölgelerindeki fabrikalara ekonomik durgunluğun geçişi bir zaman almıştır. Devletin müsrifçe sübvanse ettiği banka hisselerinden ve zenginlere hizmet eden düzenin kârından faydalananların hanelerine kıyasla işsiz fabrika işçilerinin hanelerinden durgunluğu söküp atmak da belki daha uzun zaman gerektirmez ama hiç değilse aynı sürenin geçmesi gerekir. Bu İngiltere'ye özgü bir tuhaflık değil. 7 Eylül 2009 tarihli *New York Times*'ta şöyle yazıyor:

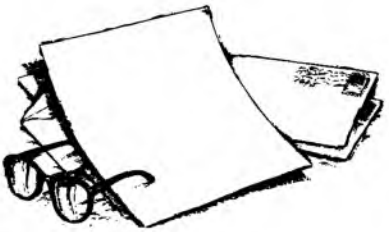
> Büyük Durgunluğun milyonlarca gizli kazazedesi artık iş aramaktan vazgeçtikleri için [resmî işsizlik oranında] hesaba katılmıyorlar. Fakat bu yılgın Amerikalılar'ın iş istemedikleri anlamına gelmiyor. Pek çok işsizle yapılan görüşmelerden hepsinin iş aradığı fakat bulamadıkları için artık kötümserliğin içlerine işlediği anlaşılıyor...

Eski ve yeni kuşakların duyguları arasında bir başka derin boşluk daha var. 65 yaşın üzerindeki insanların dörtte biri ekonominin bir sonraki yıl düzeleceğine inanıyor. 30 yaş ve altındakilerinse sadece yirmide biri büyükleriyle aynı fikirde. Yine şaşılacak bir şey yok. 65 yaş üstü insanların hemen hepsi emek piyasasının dışında. Oysaki içleri karanlık hislerle dolu piyasanın içindeki talihsizler, yeni bir iflas dalgasının, maaş indirimlerinin ve kitlesel işsizliğin ardından kendi bölgelerine bir darbenin daha inmesini bekliyor hâlâ. Bu gençler halen, toplumsal dışlanmanın ve uzun süreli işsizliğin getirdiği moral bozukluğunun, maddi zorlukların, iş bulma kurumlan önündeki uzun kuyrukların, talihin bir anda düzelebileceğine dair boş umutların ve tekrar işsizler kervanına katılmanın yarattığı utançlarla ve yoksunluklarla kirletilmiş bir gelecekle yüz yüzeler. Hüsrana uğramış beklentilerimiz ve yıkılan umutlarımızla, hangimiz feleğin çarkının bir an için bizim lehimize görünen (kendi içinde pek mümkün görünmese de) bir dönüşünün kötü bir noktada durmayacağını iddia edebilir? 5 Eylül 2009 gibi yakın bir tarihte *New York Times*'ta belirtildiğine göre "Ağustos ayındaki 216.000 iş kaybı ile ABD'deki işsizlik oranının yüzde 9,7'ye yükselmesi, şirketlerin ekonomik iyileşme işaretlerine rağmen kararlı biçimde henüz iş alımına başlamadıklarını gösteriyor." Şirketler ucu azıcık yanmış parmaklarıyla, çalışanlarının yanıp kül olmuş geçim kaynaklarını işaret ediyor...

Gençler arasında daha da genç olanlar ayrıca hayatlarında ilk defa emek piyasalarının zorlu gerçeklikleriyle yüzleşiyor. Yükselen refah diyarında (yavaş ya da hızlı ama görünüşte ebediyen) geçirdikleri nispeten bulutsuz gençliklerindeki hiçbir şey onlara bu piyasaların bu denli içinde barınması güç ve kaypak olabileceğini göstermemişti; yeni yeni keşfediyorlar. Sadece iki üç yaş büyük arkadaşları bu piyasayı şimdi, hâlâ kullanıcı dostu olarak, toplayacakları ve seçecekleri ballı fırsatlarla dolu bir emek piyasası olarak hatırlıyor; şimdi karşılarında duran haliyle değil –tekliflere gelince eli sıkı ve reddetmekte cömert, kendi istediği ticari koşulları dayatabilen, merhameti kıt ve kötülüğü bol, insanlık trajedileri yaratmaktaki ölümcül sakinliği ve aşırılıklarının insanların yaşamlarına getirdiği zararla nam salmış.

Bu mektup bir 'kariyer raporu' gibi oldu –tıpkı bugünlerde çoğumuzun düzenlemeye çalıştığı avantajlarımızın ya da dezavantajlarımı-

zın değerlendirmesi gibi. Oyunun kartlan hâlâ karıştırılıyor; bir sonraki oyun için dağıtılan ellerin ne kadar zayıf ya da güçlü olacağını kimse bilemiyor. Hâlâ çok şaşırmamız, beklenmedik bir el çekmemiz mümkün. Şayet bu yaşananlardan, bir sonraki alışveriş kaçamağının ötesine geçecek, bu tarz bir yaşantının bize ve çocuklarımıza yeniden musallat olmasını önleyecek, daha derinlere işleyecek bir ders çıkarmayı başarabilirsek.

35

Kim demiş kurallara göre yaşamak zorundasınız diye?

Bu soru www.locationindependent.com sitesinin başlığında büyük ve kalın harflerle yazılmış. Sorunun hemen sağındaysa cevabı verilmiş:

> Kurallara göre yaşamaktan usandınız mı? Gerçekten çok çalışmanız, büyük borçlara girip bir ev alabilmek için çok para kazanmanız gerektiğini söyleyen kurallar. Emekli olduğunuzda elinizde kalacak avuç kadar evin borcunu ödemek ve nihayet hayatın tadını çıkarmaya başlamak için bugün daha çok çalışmanız mı gerek? Kulağa hiç hoş gelmiyor. Siz de aynı fikirdeyseniz işte şu anda doğru adrestesiniz.

Bu sözleri okuduğumda Avrupa'nın kolonyal günlerinden kalma eski bir meşhur fıkra geldi aklıma: İngiliz'in biri kafasında safari şapkasıyla tam da kolonyal bir Avrupalı'ya yakışır kıyafetlerle bozkırda boş boş geziniyormuş. Derken bir ağacın gölgesinde tatlı tatlı horuldayan yerli halktan birine rastlamış. İngiliz onu oralara sürükleyen aydınlanmacı misyonun verdiği heyecanla kendini kaybetmiş. Uyuklayan adamı dürtükleyip bağırmış: "Niye boş boş oturuyorsun, seni aylak, seni işe yaramaz tembel herif?" Şaşkınlık içinde gözlerini ovuşturan adam cevap vermiş, "Başka ne yapabilirim ki, efendim?" "Gündüz uyunmaz, kalkıp çalışman gerek!" Daha da şaşıran adam, "Ne için?" demiş. "Para kazanmak için!" Adamın şaşkınlığı iyice artmış. "Ne için kazanacağım parayı?" diye sormuş. İngiliz cevap vermiş, "Biraz rahat etmek, huzur bulmak, hayatın tadını çıkarmak için!" Bu defa yerli adam kırgın ve kızgın bir sesle, "İyi de," demiş, "sen gelene kadar ben zaten öyle yapıyordum!"

Peki, şimdi dönüp dolaşıp aynı noktaya geldik mi? 'location-independent' internet sitesini yürüten Lea ve Jonathan Woodward gayet eğitimli ve yetenekli Avrupalı profesyonel bir çift. Lafı ağızlarında döndürmeden açık açık, insanların ancak, angaryaların sonu geldiğinde nihayet 'hayattan zevk almaya başlamak' için ömür boyu çok çalışmasının yanlışlığını dile getirirken, modernitenin öncülerinin, misyonerlerinin ve icracılarının, kınayıp yerdiği ve yok etmeye çalıştığı doğal, sezgisel, modernlik öncesi bir aklı mı benimsemiş oluyorlar? Onlar için, tıpkı yukarıdaki fıkrada bahsi geçen yerli adam gibi, böyle bir önerinin aptallığı öylesine bellidir ki ne lafı uzatmaya ne de afaki kanıtlara lüzum vardır. Tıpkı o 'yerli' gibi onlar için de çalışmayı eğlencenin önüne koymanın ve bu yüzden yaşanması olası anlık doygunlukları dolaylı biçimde ertelemenin -fıkrada sözü geçen kolonyal Avrupalı'nın ve çağdaşlarının inanarak uydukları kutsal kural- ata et ite ot vermekten daha akıllıca olmadığı ve artık işe yaramadığı gün gibi ortadadır.

Woodward'lara göre böyle bir özgüven edinmek, bir ya da iki nesil öncesinde mekruh bir sapkınlık sayılan fikirleri böylesi bir güvenle dile getirmek için, büyük bir 'kültürel devrim' gerekiyor; sadece bilgi toplumlarının dünya görüşünde değil, doğup büyüdükleri, öğrendikleri ve yaşadıkları dünyada da. Açık konuşmak gerekirse, yaşam felsefeleri yönetenlerin hiçbirinin yıkmayı düşünmeyeceği günümüz gerçeklerine ve sağlam maddi temellere dayanıyor.

Eski/yeni yaşam felsefesinin temelleri şu ana dek gerçekten sarsılmaz görünüyordu. Dünyanın modernitenin 'akışkan' safhasına giden yolda nasıl derinden ve geri dönülmezcesine değiştiği, 'katı' safhanın sonundan beri yaşadığımız büyük ekonomik felaket karşısında devletlerin verdiği korkak tepkilerle belirginleşmişti. Bakanlar ve kanun koyucular, piyasayı *kurtarmak* için, neredeyse güdüsel olarak, finansal hizmetler endüstrisini ayakta tutan avantalarla, primlerle, borsa 'vurgunları' ve hak edilmemiş kıdem tazminatlarıyla ilgilenmeye koyuldular. İşte bu devletin piyasa kontrolünden çekilmesinin ardındaki güçlü nedensel ve operasyonel kuvvettir. "Dereyi görünce paçaları sıvamayı düşünürüz" diyenlerin, ortaya çıkan sonuçların sorumluluğunu üstlenmemek için kopuk parçalara ayrılan icraatların, borca ve ödünç zamana dayalı bir hayatın, 'hemen al sonra öde' modeli hayat felsefesinin baş destekçisi ve uygulayıcısıdır. Başka bir deyişle, bu birbirine benzer iktidar destekli alışkanlıklara bakılarak söz konusu ekonomik depremin nedenlerinin ta en başına kadar izi sürülebilir (öyle de gerekir).

Devlet, sorunun kaynaklarına ulaşmayı ve bunları engellemeyi denemek yerine müdahale ederek, meşruiyetlerini ve gerekliliklerini kamu önünde gizlemeden onaylayarak ve korunup güçlendirilmelerinin 'ulus çıkarına' olduğuna hükmederek suçluları tezahüratlarla destekledi. 13 Eylül 2009 tarihli *New York Times*'tan muhabirlerin verdiği bilgiye göre, "Araba kredisi alırsanız ya da kredi kartı borcunuz birikirse iyi bir ihtimalle devlet hem sizin hem de bankanızın borcunu üstlenebiliyor." Ama "Sayın Obama ve ekonomi kurmayları, devlete ait şirketlerin idaresini hiç ciddiye almadıkları gibi, bazı şirketleri batmaktan kurtaran tek şey devletin parasıyken bile kontrolü ele almaktan büyük çabalarla kaçındılar." Hükümetler tefecilerin 'tura gelirse ben kazanırım, yazı gelirse sen kaybedersin' taktiğinin ayıbını örtbas etmeye kalkıştılar –kayıtsızlık kusurunu ve tehlikeli ölçüde düşüncesiz davranışları sağduyu alametlerine ve yüce vatanperverlik zihniyetine olamasa da ulusal çıkara dönüştürerek. Ve hükümet bu etkiyi yaratmayı, tefecilerin az önce andığımız taktiğindeki prensibe bir de devlet bazında katkıda bulunarak başardı: "Tura gelirse sen kazanırsın, yazı gelirse destek alırsın."

Woodward'ların çağrısında, bir işyerinin bir mekanda durması ya da seyyar olmasından, bir iş hanı içinde olması ya da mesela Tayland, Güney Afrika ve Karayip Adaları gibi bir dizi ayrıcalıklı diyarı geziyor olmasından çok daha fazlası söz konusu. "Bu koşuşturmanın istikrarsızlığına ve başkaları için çalışmaya doymuş" olmaktan başka bir şey demek istiyorlar (dediklerine göre bu fikri bulmalarına, bu yaşam tarzını geliştirip 'mekandan kurtuluş anlayışını' yaratmalarına sebep olan kendi yaşantıları). Asıl önem taşıyanın "kendiniz için doğru olanı seçme özgürlüğü" olduğunu itiraf ediyorlar. *Sizin* için –'*başka* insanlar için' değil ya da mekanın ve dünyanın o başkalarıyla nasıl paylaşılması gerektiği adına. Ancak bu ilkeyi yaşam tarzlarının doğruluğunu ve değerini ölçen bir mihenk taşına çevirirken Woodward'lar (büyük ihtimalle öfkeyle karşı çıkacakları bir suçlamadır) isyan ettikleri insanlarla, Lehman Brothers'ın müdürleri ya da yönetim kurulu üyeleri gibi patronlarla ve onların çok sayıda taklitçisiyle, *New York Times*'tan Alex Berenson'un deyişiyle "sekiz haneli maaşların sahibi" sayısız kişiyle aynı ağzı kullanıyorlar.

En verimli bahçeleri ve baş kaleleri bir zamanlar uzun (sonsuz gibi gelen) mesailerde paylaştıkları ofisleri ve fabrika binaları olan bu insanların istisnasız hepsi 'dayanışma düzeni' üzerinde üstünlüğü sağlamış 'egoizm düzeni' lehine düşünüyor. O günlerin siyasi iktidarının açık ya da örtülü desteği ve teşvikiyle, çalışanların dayanışmasına yarayan kurumları imha eden çokuluslu şirketlerin yönetim kurulu üyeleri ve müdürleriydi. Toplu sözleşmeleri iptal ettiler, çalışanların haklarını savunmalarına yarayan birlikleri meydanlardan atarak onları silahsız bıraktılar, çalışma saatlerini yeniden düzenlediler ('esnettiler'), aynı anda personel dönüşümünü yoğunlaştırırken iş sözleşmelerini kuşa çevirdiler, sözleşmelerin yenilenmesini sürekli ve yakından denetlenen kişisel performansa bağladılar; yani uzun lafın kısası, kolektif savunmanın mantığını vuracak ve idari ayrıcalıklar için kıran kırana kişisel rekabeti kışkırtacak mümkün olan her şeyi yaptılar.

Ancak, çalışanların dayanışmasını –insanların büyük çoğunluğu için 'kendisi için doğru olanı seçme özgürlüğünün' tek güvenilir vasıtası- kesin olarak ortadan kaldırma yolundaki son adım 'sabit işyerini', yani paylaşılan ofis ya da fabrika binasını da ortadan kaldırmayı gerektiriyordu. Lea ve Jonathan Woodward bu adımı attı. Sahip ol-

dukları yetenek ve ehliyetle bunu yapmayı göze alabilirlerdi. Ancak Tayland, Güney Afrika ya da Karayipler'deki pek çok kişi şu veya bu düzen içinde tutsaklıklarından bir kurtuluş bulma arayışında aynı konumda olmayacaktır. Böyle bir konumda olmayan pek çokları için Woodward'ların yeni konsepti/yaşam tarzı/zihniyeti kayıplarının kesinliğini perçinleyecektir, çünkü bireysel özgürlüklerinin toplu savunusundaki kuvvetlere pek fazla katılım olmayacak ve onların yokluğunu hissedenler bir zamanlar ezilenleri ve geride kalanları çaresizliklerinden kurtarma görevini üstlenmiş 'bilgi sınıfları' olacaktır.

Peki, Woodward'ların kazancı nedir? Bunu göreceğiz: Sosyal içerikli sorunlara gerçekten bir etki yaratabilecek bireysel çözümler üretilebilir mi? 'location-independent' sitesine eklenmiş son bir haber var: "Lea ve Jonathan çiftinin bebeği oldu (hiç beklenmedik & planlanmamış!) –kızımız kendisine yakışır bir günde 4 Temmuz'da dünyaya geldi. 2009 sonlarına doğru seyahatlerini bebek arabasıyla sürdürmeyi planlıyorlar." Onlara yeni gerçeklikleriyle başa çıkmakta bol şans dilemeliyiz. Önümüzdeki yıllarda yüzleşmek zorunda kalacakları daha başka yeni gerçeklikler (dedikleri gibi 'hiç beklenmedik & planlanmamış!') olacak. İşte o zaman bu gerçekliklerle başa çıkmakta ve zorlukların üstesinden gelmekte yardım isteyebilecekleri birbirlerinden başka kimseleri olmayacak.

36 Barack Obama fenomeni

Amerika'daki son başkanlık seçimlerinden birkaç ay önce Giuliano Battiston benimle yaptığı bir röportajda şu soruyu sormuştu:

> Seçim kampanyaları esnasında Barack Obama asla bir etnik kimlik ayrıcalığına sığınmadı (onun yerine kendisini 'melez' bir insan olarak niteledi) ve kimliğin kültürel denilen versiyonunu benimseyip kimlik kartına dayalı siyasete asla yeltenmedi, öyle ki bazı gözlemciler onu ilk 'kimlik ötesi' Amerikan başkanı diye tanımladılar. Bu seçim Amerikan siyasi sisteminin *demos* ve *ethnos* arasındaki bağı kesinlikle kırdığının ve Amerika'nın daha bilinçli bir post-etnik topluma doğru evrildiğinin işareti olarak yorumlanabilir mi?

Ben de şu cevabı verdim:

"Müsaade ederseniz meseleyi başka bir şekilde ifade edeyim... Obama iktidarı kazanmaya çalışırken, 'mağdur ve mazlum' ve bu nedenle aşağı ilan edilmiş kitleler –ve kendisinin etnik/ırksal mirası nedeniyle üzerine yapışan bu kitlelere özgü kalıplaşmış yetersizlikler, rezillikler ve kepazelikler- adına hareket *etmemeye* özen gösterdi. İktidara ne 'mağdur ve mazlumların' isyan dalgasıyla yükseldi ne de onların sözcüsü, tam yetkilisi ve intikamcısı sıfatıyla atandığı bir sosyal/siyasal hareketle. Onun ilerlemesi ve yükselmesiyle kanıtlanmaya çalışılan -büyük ihtimalle başarıldı da- toplumsal bir damganın seçilmiş bazı bireylerden silinip atılabileceğiydi. Başka bir deyişle ezilmiş ve ayrımcılığa maruz kalmış sınıflardan bazı *bireylerin* toplumsal, *sınıfsal* olarak daha aşağı olmaktan baskın nitelikler taşıyabileceği ve bu niteliklerin sınıfsal damga engelini taşımayan rakiplerinin övündüğü başka niteliklerle eşit ya da onların da üstünde olabileceğiydi. Böyle bir fenomenin aşağı sınıf varsayımını geçersiz kılması şart değil. Varsayımın aksi yönde doğrulanması gibi düşünülebilir (ve pek çokları tarafından düşünülmüştür de): Bir Baron Münchhausen edasıyla, kendi bireysel yeteneği ve gücüyle, aidiyeti *sayesinde* değil ama ona *rağmen*, bataktan kendi ayakları üzerinde yükselmiş bir birey vardır burada. Belli bir kesime ait ortak kusurlara aldırmadan bir istisna yapmaya hazır olanların hoşgörüsü ve cömertliğiyle değilse de 'kendi halkının' fazlasıyla küçümsenmiş meziyetlerini aynı şekilde ispatlayan bir birey -söz konusu bireyin bu kusurları, ortadan kaldırmak için cesaretle ve başarılı bir biçimde savaşması koşuluyla. Aslında bu şekilde, bahsi geçen şeylerin düzeni altında yatan anlayışın şaşmazlığı ve bunların yerindeliği dolaylı olarak yeniden tespit ediliyor: *Bazı* bireylerin inatla deneyerek başarması, 'başaramayan' büyük çoğunluğun miskinlikleri ve/veya kanlarına işlemiş aptallıkları yüzünden kendi sefaletlerinde boğulacaklarının göstergesi ve ispatı sayılıyor. (Amerika'da 'aşırı sağ' kesimin Obama'nın seçilmesini memnuniyetle karşılayıp kutladığı yönünde pek çok şaşırtıcı haber çıkıyor. Gerçi az önceki değerlendirmeler ışığında çok da şaşırtıcı sayılmaz.)

"Şüphesiz Obama'nın gösterdiği başarı, bu kategori içinde aynı yolda yürümek isteyip de ayrımcılığa maruz kalmış hırslı ve yetenekli bireyleri yüreklendirecektir. Ayrıca başaranların toplumsal ve siyasi kabul görmesine gösterilen direnci hafifletmekle kalmayıp itirazla-

rı da bastıracaktır. Ancak bu, onların ilerlemesinin 'bu kategoridekileri' önceki toplumsal konumlarından çıkarıp her bir üyesine daha geniş yaşam olanakları sunacağı anlamına gelmiyor. Margaret Thatcher'ın uzun süren yarı diktatörce iktidarı kadınlara sosyal eşitlik sağlamamıştı. Sadece *bazı* kadınların, erkekleri kendi maço oyunları içinde alt edebileceğini ispatlamıştı. On dokuzuncu yüzyılda gettolardan çıkmayı ve Alman olarak kabul edilmeyi başaran (ya da buna inanmaya çalışan) Yahudiler'in çoğu arkada bıraktıkları kan kardeşlerini yasal ve toplumsal ayrımcılıktan koruyup sefaletten kurtaracak çok az şey yapabildiler. Sesi en fazla duyulan ve işine sadık ideologların ve yirminci yüzyılda ortaya çıkan milliyetçiliklerin en radikal türlerini tatbik edenlerin çoğu, *'etnik azınlıklardan' gelen yeni topluluklardan ya da 'uyruk* değiştirmiş' yabancılardan çıkmıştı (Hitler ve Stalin dahil). Bir Yahudi olan Benjamin Disraeli İngiliz İmparatorluğu'na güç ve kuvvet kazandırdı. 'Asimile' edilmişlerin genel sloganı 'senin yapabildiğin her şeyi ben daha iyi yaparım' olmuştur -*onların* kültürünü zenginleştirmek ve *onların* 'milli çıkarlarını' korumakta Papa'dan daha Katolik, Almanlar'dan daha Alman, Lehler'den daha Leh, Ruslar'dan daha Rus olma vaadi ve kararlılığı (ki çoğu durumda bu tutumları iki yüzlülüklerinin ve hainliklerinin kanıtı sayılarak aleyhlerine kullanılmıştır). Bu gibi durumlarda, kendi belirledikleri kriterlere göre, asimilasyon çabalarının başarısını ya da başarısızlığını yargılama hakkı tartışmasız o hedef toprakların yerleşik halkına bahşedilmiştir. Asimile edilmişlerin pek çoğu için yerleşik halktan 'daha iyi yapmaya' kararlı oldukları şeylerden biri de 'kökenlerinin' gerçek ya da farazi kaynakları karşısında 'yerli halkın' hissedip dışa vurduğundan daha aşağılayıcı ve eleştirel olmaktı.

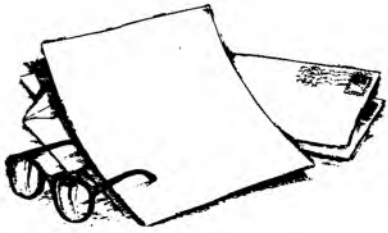
"Açıkçası, benzerliklerle mantık yürütmek, tıpkı istatistiksel eğilimlerin bilgisiyle mantık yürütmek gibi, insanı düşündürüyor ama özel bir durumda neler olacağını tahmin edebilmeye yetmiyor. Bir çoğunluk istediği kadar bir 'eğilimden' ya da 'kuraldan' bahsedilmesini mümkün kılacak büyüklükte olsun, istisnalara her zaman fazlasıyla yer var. Lütfen sorunuza verdiğim cevabı tahminlerde bulunmaktan kaçınmak ve aceleci sonuçlara varmaktan çekinmek gerektiği yönünde bir çağrı olarak yorumlayın."

*Geçen bir yılın ardından, Obama'nın başkanlığının ilk safhasın*da yaşananlara bakıldığında, bu 'kaçınılan tahminlerle' ve vakitsiz so-

nuçlarla yüzleşilebiliyor. Naomi Klein erken sonuca varmakla ilgili bir değerlendirme yapmış:

> Seçkin olmayan zenciler ve Latinler ciddi kayıplara uğruyor. Beyazlara kıyasla çok daha büyük oranlarla evlerini ve işlerini kaybediyorlar. Şu ana dek Obama bu giderek derinleşen uçurumu kapatmaya yönelik politikaları benimsemeye özellikle gönülsüzdü. Azınlıklar bu yüzden yaşayabilecekleri en berbat dünyayla, günlük sıkıntıları hafifleten politikaların yardımları olmaksızın tam kapasiteli ırkçı bir geri tepmenin sancısıyla, baş başa kalabilirler.[1]

1 Naomi Klein, "Obama's big silence", *Guardian Weekend*, 12 Eylül 2009.

37
Küreselleşmiş kentte kültür

Kentler ve özellikle de Londra gibi mega kentler küreselleşmenin yarattığı sorunların boca edildiği çöplükler. Aynı zamanda bu sorunlarla yaşama sanatının denendiği, sınandığı ve (umarız, umarız...) geliştirildiği laboratuvarlar. Küreselleşmenin en belirleyici etkileri (her şeyden öte iktidarın siyasetten ayrılması ve bir zamanlar siyasi otoritelerin üstlendiği işlevlerin yanlara, piyasalara atılması ve aşağılara bireysel yaşam politikaları sahasına atılması) bugüne dek doğrudan araştırıldı ve ayrıntılı tanımlandı. Bu mektupta bu yüzden küreselleşme sürecinin, kültür araştırmaları ve teorisinde paradigmatik değişimle bağlantısında nadiren dikkate alınan bir yönünü, yani küresel göçün değişen modellerini ele alacağım.

Modern çağda göç tarihinin üç farklı safhası vardı.

Birinci göç dalgasının mantığı üç safhadan oluşuyordu: egemenliğin *bölgeselliği*, kimliğin '*kökeni*' ve *tarım/yetiştiricilik* alanı (kısaltma amacıyla bunlardan BKY diye bahsedeceğim). 'Modernleşmiş' bir merkezden göç bu demekti (yani: yoğun bir düzen kurma ve ekonomik ilerleme alanı, sayıları giderek artan 'harcanmış insanlar' yaratan ve bu insanların ocaklarını söndüren iki temel endüstri). 60 milyon insanın (on dokuzuncu yüzyıl için muazzam bir rakam) 'boş topraklara' (yani: yerli nüfusu 'modern' hesaplardan düşülebilir topraklar; kelimenin tam anlamıyla hesapsız ve ne olduğu bilinmeyen, ya yok ya da konu dışı sayılan, hesaba katmaya gerek duyulmayan topraklara) kısmen ihraç edilmesi kısmen sürülmesi. Yerleşimciler, onları gönderenler ve göçmenlerin sayısını durmaksızın artıranlar, kitlesel katliamlardan ve salgın hastalıklardan sonra hâlâ hayatta kalan yerli halkı, 'beyaz adamın uygarlaştırma misyonunun' nesnesi ilan ettiler.

İkinci göç dalgası en doğru ifadeyle 'İmparatorun geriye göçü' diye tanımlanabilir. Kolonyal imparatorlukların dağılmasıyla 'kültürel ilerlemenin' çeşitli aşamalarındaki sömürge ülkelerden bir dizi yerli *insan sömürgeci hamilerinin peşinden metropollere akın ettiler*. Buralara vardıklarında ancak kentlerdeki geçmiş deneyimlerden onlara aktarılmış yaşam felsefelerine ve stratejik kalıplara göre kente katılabildiler: Bu geçmiş deneyim ulus yaratma devrinde, ulusal topluluk içinde 'asimile edilmek' üzere damgalanmış azınlıklarla baş edebilmek *için tasarlanıp, biçimlendirilmiş ve kullanılmıştı*. Kültürel farklılıklarını bastırıp yok etmeyi hedefleyen, azınlıkları namlunun, *Kulturkampf* propagandacısı misyonların (şimdilerde 'siyaseten doğruluk' adına 'entegrasyon amaçlı yurttaş eğitimi' denilen) önüne atan iktidar destekli bir süreçti bu. Ve bu hikaye henüz sona ermedi: Kanatlarını günün sonunda çırpmasıyla bilinen Minerva'nın Baykuşu gibi, kamu önünde niyetlerini dile getiren siyasetçilerin bildirilerinde tekrar tekrar yankılanıyor. Göçün birinci aşamasındaki gibi, 'imparatorun geriye göçündeki' dram da artık modası geçmiş BKY sendromu sınırları içinde yürümeye çalışıyor, az bir başarıyla da olsa.

Modern göçün üçüncü dalgası, şimdi tam gazla ve hâlâ artan bir ivmeyle, *diaspora* çağına neden oldu: Etnik, dini ve dilbilim yerleşim takımadaları, dünyayı baştan sona kat edip duruyor; emperyalist/ko-

lonyal dönemin açtığı ve üzerinde yürümeyi kolaylaştırdığı yolların farkında değilmişçesine, yaşam kaynaklarının küreselleşme etkisi altında dünya çapında yeniden dağıtılmasını takip eden bir mantık güdüyor. Her yayılmacı takımada dağılıp saçılma eğilimi içinde. Her biri pek çok ayrı ve ismen egemen bölge üzerine yayılıyor, yerel taleplerin bölgesel iddialarını, üstünlük ve egemenlik yönündeki mecburiyetlerini görmezden geliyor ve sonuçta 'çifte (ya da çoklu) milliyet' ya da çifte (ya da çoklu) bağlılık çıkmazında kilitlenme eğilimine giriyor. Günümüzde göç bir açıdan önceki iki aşamadan farklılık gösteriyor: herhangi bir yönün üstünlüğü olmaksızın (artık bu yönleri geçmişin emperyal/kolonyal bağlantıları belirlemiyor) göç iki taraflı (bugünlerde İngiltere dahil bütün ülkeler esas itibarıyla hem göç alıyor hem göç veriyor). Eski BKY sendromunu çürütmesiyle ve onun yerine BDA'yı yani *bölgeler üstü* olmayı, kimliğin temel aracı olan 'kökenlerin' yerini alan '*dayanak noktalarını*' ve bir *av* stratejisini getirmesiyle de farklılık gösteriyor.

Yeni göç, kimlik ve vatandaşlık, birey ve mekan, mahalle (ya da fiziksel yakınlık) ve aidiyet arasındaki bağlar üstüne koca bir soru işareti koyuyor. Değişen birlikte yaşam çerçevesinin duyarlı ve keskin gözlemcilerinden Jonathan Rutherford yaşadığı Londra sokağında oturanların farklı topluluklardan bir mahalle oluşturduğunu, bazılarının bağlarının ancak arka sokağa uzandığını bazılarınınsa dünya çapında olduğunu belirtiyor.[1] Sınırları geçirgen bir mahallede kimin oralı olduğunu kimin dışarıdan geldiğini söylemek zordur. Bu bölge dahilinde biz nereye aitiz? Her birimiz nereye yuva diyoruz ve geriye baktığımızda, geldiğimiz günleri hatırladığımızda ne gibi ortak hikayelerimiz var?

Diasporalar (nereye kadar ve hangi yönlerde genişliyorlar?) *arasındaki* bizler gibi, bir diaspora (nereye kadar ve hangi yönlere uzanıyor?) *içinde* yaşamak (pek çokları gibi) ilk olarak 'farklılıklarla yaşamayı başarmak' meselesini -ancak o fark ve benzemezlik artık sadece geçici rahatsızlıklar olarak görülmediğinde gündeme alınabilecek ve dolayısıyla geçmişin aksine acilen yeni hünerler ve beceriler geliştirmeyi, öğretip, öğrenmeyi gerektiren bir problemi ve görevi- gündeme getirdi. BDA'nın, kimliği bölgesel olarak tanıyan BKY oluşumunun ye-

1 Jonathan Rutherford, *After Identity* (Lawrence and Wishart, 2007), s. 59-60.

rini alma ya da onu tamamlama ortamında desteklenen 'insan hakları' düşüncesi bugün 'farklı kalabilme hakkı' diye tercüme ediliyor. Zaman zaman insan hakları fikrinin bu yeni yorumunda olsa olsa tortu halinde *hoşgörü* görülebiliyor; ama aslında ciddi anlamda *dayanışma* tortusunun birikmeye başlaması gerekiyor. Ve insan haklarının, grup dayanışmasını, vefasız ve yılgın, bir bağlanıp bir bağlantıyı kesen, kah birbirini arayan kah aramalara cevap vermeyen bireylerin etkileşimiyle canlı kalan ve durmaksızın şekil değiştiren ağırlıklı olarak sanal 'ağlar'dan başka bir biçimde ortaya koyup koyamayacağı da tartışmalı bir soru.

İnsan hakları düşüncesinin yeni yorumu hiyerarşileri tersine çeviriyor ve yükselen (ilerlemeci) 'kültürel evrim' hayalini darmaduman ediyor. Yaşam tarzları birlikte yüzüyor, birbiriyle karşılaşıyor, çarpışıyor, dövüşüyor, birbirini yakalıyor, eşit yoğunlukla birbiriyle kaynaşıyor ya da birbirinden ayrılıyor ve birbirini ayırıyor (George Simmel'in metaforuyla). Duyarsız ve sarsılmaz hiyerarşiler ve evrimsel çizgiler yerlerini iddiaların ve karşı iddiaların, tanınma taleplerinin ve bu taleplere itirazların savaş meydanlarına bıraktılar. En iyi ihtimalle, yerini alacakları (geçici olarak) düzenlerle aynı şekilde dayanıksız, çok başlı ve fazlasıyla yeniden tartışılabilir başka bir egemenlik hiyerarşisine yol açan savaşlara bıraktılar. Sağlam bir dayanak verilmesi halinde dünyayı yerinden oynatabileceğini söyleyen Arşimed'i taklit ederek diyebiliriz ki bize de sağlam bir kültür hiyerarşisi sunulduğu takdirde kimin kimi asimile edeceğini, kimin farklılığının ya da yapısal özelliğinin baltalanmaya mahkum olacağını ve zirveye kimin oturacağını söyleyebiliriz. Evet, elimizde böyle bir dayanak yok ve yakın zamanda olacak gibi de görünmüyor.

38
Lorna'nın sessizliğinin sesi

Jean-Pierre ve Luc Dardennes'in çektiği, filme adını veren kahramanı aktris Artya Dobroshi'nin oynadığı, *Le silence de Lorna* adlı filmin ilk sahnelerinden birinde Lorna artık alıştığı hayal kırıklığıyla posta kutusunu açar; uzun zamandır beklediği mektup yine gelmemiştir. Hikaye ilerlerken aslında yazmak isteyeceğim bir mektubu soluğumu tutarak izlediğimi fark ettim: akışkan modern dünyadan benim de içtenlikle yazmak isteyebileceğim ama iki yönetmenin ve senaryo yazarlarının sinematografik görüşünden ve hikayecilik yeteneklerinden yoksun olduğum için yazmayı başaramayacağım bir mektubu. Ne yazık ki benim arzum sonsuza dek karşılanamamaya mahkumdu. Yapabileceğim tek şey Jean-Pierre ve Luc Dardennes'in eserinin neden akışkan modern

dünyadan yazılmış en iyi mektuplardan -en azından benim okuma ya da üzerine düşünme şansı yakaladıklarım içinde en iyilerinden- biri olduğunu yorumlamaktı...

Film doğrudan beklenen mektupla değil, akışkan modern zamanlarımızda geçen pek çok eserdeki gibi (hem trajedi hem komedilerde) el değiştiren bir miktar parayla başlıyor (ve bitiyor). Film göçmen vizesiyle Belçika vatandaşlığına geçmeyi bekleyen Lorna'nın banka hesabına para yatırmasıyla başlıyor. Ve Lorna'nın tüm parasını çekip banka hesabını kapatması ve Belçika kimliği ve cep telefonundan kurtulmasıyla (yani: ilişki ağlarından, arayabileceği insanlardan, çılgın dalgalar arasındaki tek sığınağından) ve fiziksel ölümle sosyal ölüm arasında bir tercih yapmakla yüzleşmesiyle bitiyor. Bitiş jeneriğine geçilmeden birkaç dakika önce Lorna arkadaşları tarafından terk edilmiş, kendisine zulmedenlerden kaçmış, ıssızlığın ortasında ormanlık bir yerde terk edilmiş ahşap bir barakanın içinde bir masanın üzerinde gece uykusuna yatmış, sahip olduklarına ve kimliğine dair her tür göstergeden sıyrılmış halde görülüyor.

Lorna, Belçika vatandaşlığına geçiş için kendisiyle anlaşan eroinman Claudy ile evlenir. Böylece Claudy'nin eline madde bağımlılığını karşılayacak bir miktar para geçecektir. Mafya usulü pasaport ticaretinin başındaki adam Fabio, bu kurmaca evliliğin maksadını duyunca Claudy'nin bağımlılığını büyük bir avantaj olarak görür. Eroinmanların erken öldüğünü, hatta yeterince erken ölmeseler de aşırı dozdan gitmelerini hızlandırmanın (ister kendi hatalarıyla ister bir başkasının kurnazlığı ve kasıtlı kötülüğüyle) her zaman inandırıcı olduğunu söyler. Ölümün ardından artık tam bir Belçika vatandaşı olan dul eş de biraz daha para karşılığı vatandaşlık isteyen başka birine elini uzatabilir... Lorna ve sevgilisi Sokol (o da tabiri caizse son derece 'akışkan' statüde bir göçmendir) parayı bedenlerini ve kimliklerini satmak yerine küçük bir büfe açıp sandviç satmak için kullanmayı planlar ve sonunda kendilerini banka borcu içinde bulurlar.

Tüketicilerden oluşan bir toplumda –yani tüketmek için önce kendilerini satılır mallar olarak tüketim piyasasına sunmak zorunda kalan insanlardan oluşan bir toplumda- bütün bunlar kusursuzca hesaplanmış iş imkanları gibi görünmüş olmalı. Lorna ve Sokol'un dahil olma mücadelesi verdikleri –yerleşip kendilerini güvenceye almayı

düşledikleri- toplumun mantığına ve ruhuna mükemmel uyuyor. İkisinin edinilmiş yasal kimlikleri dahil kendilerinden hizmet satın almak isteyecek olası müşterilerinden bir farkları yoktur. Ancak, işin içine piyasa değeri bulunmayan etkenlerin de girdiği hesaba katılmadığından planlar kısa zamanda bozulup suya düşer: şefkat, acıma, koruma güdüsü ya da acı çekmekten hoşlanmamak ve başkasının acı çekmesinden nefret etmek gibi 'evlilik' sözleşmesinde yazmayan etkenler.

Bu etkenler sözleşmenin dışında kalabilirlerdi ama sonunda anlaşıldığı üzere birlikte yaşamaktan ve karşılıklı etkileşimden kaynaklanan nedenlerle uzun süre yok sayılamazlardı. İyi kalpli, dürüst, çalışkan bir insan olan Lorna ile karşılaşan Claudy, gerekirse kendi imkanlarıyla, içine düştüğü insanlık dışı durumdan çıkmaya ve ölümcül alışkanlığını bırakmaya hevesliydi. Claudy'nin yardım çağrısı ve onun hâlâ yakasını bırakmayan amansız belirtilerle ıstıraplar içinde başındaki rezil belayı savma mücadelesinin daha da üzücü tarafı, vahşice ve en sonunda başarıyla bu işin hem alt hem üst metninde devreye girer. Lorna insandır, Lorna umursar, Lorna yardım etmek ister –ne ile? Elbette sözleşme yükümlülükleriyle değil. Belki sonradan insanlığıyla mı? Bir başka insanın yüzünde gördüğü üzüntü ve keder yüzünden mi?

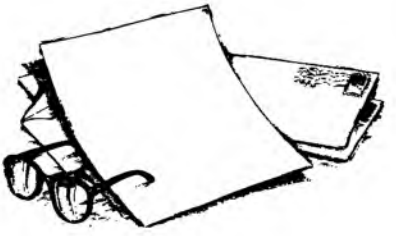
Mahkeme kararıyla beklenen mektup nihayet gelince ve Claudy, Lorna'yı kaybetme ihtimaliyle yüz yüze kalınca acılara karşı bildiği ve denediği tek ilaç için tekrar uyuşturucu satıcısını çağırır... Ancak Lorna torbacıyı dışarı atar kapıyı kilitler ve bu marazi arzunun geri gelmemesini garantilemek için anahtarı pencereden fırlatır atar. Ve sonra alternatif bir ilaç olarak soyunup Claudy'ye kendini sunar. İlaç işe yarar...

Sıra boşanma prosedürlerine gelir. Ardından Claudy'nin aşırı dozdan öldüğünü öğreniriz? İntihar mı? Kaza mı? Cinayet mi? Seyirciye söylenmez. Hatta Lorna da emin olamaz. Belki *o da* haberdar edilmemiştir ama vicdanı doğruyu bilir. Lorna, Claudy'ye bir meta gibi yaklaştığı için vicdanı bir türlü susmaz. Claudy'yi potansiyel kâr getirecek bir mal, bir yatırım aracı, fiyatını yükselterek ona sınıf atlatacak bir basamak olarak satın almıştır. Fakat artık verdiği zarar için pişmanlık duyup özür dilemek ve Claudy'nin çektiği acıları telafi etmek için çok geçtir...

Gerçekten de çok mu geçtir? Yeniden temiz bir vicdana kavuşmak isteyen ve bunun bedelini ödemeye hazır olanlar için geç sayılmaz. Bedeli ağırdır. Herkes ödemeye razı gelmez. Lorna o bedeli ödemeye razı gelir. Piyasadan çekilir. Claudy'den hamile kaldığını söyler ve Fabio ile Sokol'un dayattığı kürtaj tekliflerini tartışmasız reddeder. Hamile Lorna göçmen piyasasındaki değerini kaybeder ve 'müstakbel' kocası parasını geri ister. Hayallerini süsleyen sandviç büfesi için gereken peşin para gitmiştir. Fabio, Lorna'yı borçlandırır. Derhal tedbirli bir şekilde ortadan kaldırılmak üzere kızı bir kenara atar. Büyük bir hayal kırıklığıyla yıkılan Sokol bu maceradan kendini sıyırır ve daha temiz (ya da daha ziyade henüz kirlenmemiş) bir hayata yelken açar. Lorna artık oyunda yoktur. Başkalarının oyunlarında bahsi bile geçmez, olası bir av ganimeti değildir artık. Bütünüyle işe yaramazdır. Uzun mu uzun ziyan olmuşlar listesinde bir isimdir ancak.

Lorna bütün bunlardan kaçıp cenneti, öte dünyayı andıran ıssız, özelliksiz bir hiçlik diyarında tıpkı kendisi gibi ziyan edilip terk edilmiş bir barakaya sığınır. Sahip olduklarını arkasında bırakmıştır (yani: geçmiş hayatının tüm izlerini ve tortularını). Geriye kalan ömrünü artık bir başkasını başka insanların yokluğunda karnında taşıdığına -fiziksel hastalıkları teşhis ve tedavi etmekte deneyimli ama ruhsal hastalıklar söz konusu olduğunda oldukça yetersiz kalan profesyonel tıbbi görüşün aksine- kendini inandırdığı Claudy'nin çocuğunu sevip gözetmeye adayacaktır.

Dardennes'lerin filmini, yapmak zorunda olduğumuz tercihler ve bunlar karşılığında ödeyeceğimiz bedeller açısından güçlü bir dramatik metafor olarak değerlendirdim. Acaba benimle aynı fikirde misiniz? Şayet öyleyse acaba bu fikre benimle aynı yoldan mı vardınız merak ediyorum...

39 Yabancılar tehlikelidir... Sahiden öyle mi?

Tarihleri boyunca kentlerin başına ne gelirse gelsin, bir şey hiç değişmez: Kentler yabancıların birbirlerinin çevresinde durduğu ve hareket ettiği mekanlardır. Sürekli görüş alanında bulunan yabancıların yaygınlığı, tüm kent sakinlerinin hayat gailesi açısından bakıldığında yüksek dozda kesintisiz bir belirsizlik demektir. Onların varlığı, dinmek bilmeyen ve her an su yüzüne çıkabilecek pasif saldırganlık içeren yoğun bir gerilimin kaynağıdır.

Yabancılar, aynı zamanda, bilinmeze, belirsizliğe ve tahmin edilemeze karşı içimizde taşıdığımız korkuya isabetli ve işe yarar bir çıkış kaynağı sağlar. Evlerimizden ve sokaklarımızdan yabancıları kovarak, belirsizlikten hortlamış güvensizlik hayaletini bir süreliğine de olsa

def etmiş oluruz: Bu korkutucu ama ele avuca gelmezliğiyle sinir bozan canavar temsilen de olsa yakılmış olur. Ancak bu şeytan çıkarma ayinleri akışkan modern hayatımızı zedelemeden ve kesinlikle iyileştirerek bitmez: güvensizlik yaymayı sürdürür ve yaşam inatla belirsiz, düzensiz ve değişken kalmaya devam eder. Bütün çareler kısa ömürlüdür ve belirsizlik taşıdığı farz edilenler karşısında alınan en sağlam önlemlerle beslenen umutlar dahi yeşerir yeşermez solmaya mahkumdur...

Bu düşünceler elbette yabancıların yararına değildir. Yabancı, tanımı gereği, ancak varsayılabilir ama asla emin olunamaz niyetlerle hareket eden bir organizmadır. Verdiğimiz kararları nasıl uygulayacağımıza dair kurguladığımız tüm denklemlerde yabancı, bilinmez bir değişkendir. Sonuçta, yabancı 'yabancı'dır; amaçları ve tepkileri sıradan (bildik, tanıdık) insanlardan farklı olan garip bir varlıktır. Bu yüzden saldırgan ya da açıkça bize ters davranmasalar da yabancılar rahatsız edicidir. Onların varlığı, zaten zor bir uğraş olan davranışlarımızın sonuçlarını ve başarı şansımızı tahmin etme sürecini, iyiden iyiye yokuşa sürer. Kent sakinlerinin (genelde davetsiz ve hoş karşılanmayan) yabancılarla iç içe yaşayıp aynı alanı paylaştıkları koşullardan kaçmaları çok zor, hatta imkansızdır.

Yabancılarla iç içe olmak, şehirde yaşayanların değişmez kaderi olduğundan, bir arada barınmayı kabul edilir ve hayatı yaşanır kılacak bir uzlaşma şeklinin tasarlanması, denenip teste tabi tutulması *zorunludur*. Ancak bu ihtiyacı nasıl gidereceğimiz bir *tercih* meselesidir. Ve her gün, vazife bilerek ya da umursamayarak, bilerek ya da bilmeyerek tercihler yaparız. Tercihlerimizi bilinçli kararlar da etkileyebilir, körü körüne ve mekanik bir şekilde uygulamaya devam ettiğimiz alışılagelmiş davranış biçimleri de. Bu tercihler kapsamlı tartışmaların ve muhakemelerin bir sonucu da olabilir, o anda revaçta olduğu için güvenilir bulunan yöntemlerin bir yansıması da. Yabancı olanla ve yabancılarla bir arada yaşamanın daha iyi yollarını aramayı hepten bir kenara bırakmak da olası tercihlerden biridir. 'Misofobi' bu tarz bir tercihin en önde gelen örneğidir.

Misofobi kendisini, çeşitlilik ve farklılıklardan oluşan bir denizin ortasında benzerlik ve aynılıklardan oluşan adalar kurma eğilimiyle belli eder. Misofobinin sebepleri banaldir –anlaşılmaları kolay da olsa

hoş görülmeleri her zaman için kolay değildir. Richard Sennett'in ifade ettiği gibi, "benzer olma arzusunu belirten 'biz' duygusu, insanların birbirine daha yakından bakma gereğinden kaçınmalarının bir yoludur." Böylece bir tür manevi rahatlık da sağlanır: Anlama, anlaşma sağlama ve ödün vermeye dair her çabayı saf dışı bırakarak toplumsal birlikteliği kolaylaştırması beklenir. "Tutarlı bir topluluk imajı yaratma sürecinin içinde, gerçek anlamda bir katılımdan kaçınma arzusu yatar. İnsanlar öncelikle paylaşımdan, bunun beraberinde getireceği tehlikelerden ve acılardan korktukları için ortak bir deneyim paylaşmadan ortak bağlar kurma fikrine kapılırlar."[1] Bir 'benzerlikler topluluğuna' yönelme arzusu, hem dışarıda kalan başkalıktan hem de içerideki hareketli olduğu kadar çalkantılı, dahil olunması muhakkak bir yük getiren karşılıklı iletişimden kaçış göstergesidir.

Misofobinin yönlendirmesiyle kaçış seçeneğini tercih etmenin kendi içinde sinsi ve zararlı bir sonucu vardır. Bu strateji ne kadar kendi kendini sürdürebilir ve kendi kendini besleyebilir olursa, etkisi de o kadar azalır. İnsanlar, 'kendileri gibi' olanlarla bir arada durdukça, yanlış anlaşılmaktan ve daha çok zahmet gerektiren ve zorlayan farklı anlam evrenleri arasında çeviri yapma gereğinden kaçınmak için benzerleriyle zahmetsiz ve yüzeysel bir 'sosyalleşme' yaşadıkça, ortak anlam paydalarında buluşma sanatını ve birlikteliğin karşılıklı hoş tutmaya dayandığını 'unutmaları' o kadar kolay olur. Farklılıkla yaşama becerileri unutulunca ya da bu becerilerin edinilmesi baştan ihmal edilince, yabancılarla yüz yüze gelme ihtimali giderek artan bir gerginlik yaratır. Yabancıların daha da yabancılaşması, tanınmaz, anlaşılmaz hale gelmesi ve bir süre sonra insanların diğerlerinin 'başkalıklarını' kendi yaşam alanları içinde barındırmasına ve sindirmesine yol açan karşılıklı iletişimin yok olması ya da hiç oluşmaması, yabancılara gittikçe daha korkutucu bir görünüm kazandırır. Misofobi, homojen ve bölgesel olarak izole edilmiş bir çevre yaratma çabasına zemin hazırlayabilir ve bölgesel ayrıştırma misofobiyi besleyen can damarıdır.

Her şey ABD'de başladı ama ardından Avrupa'ya da atladı ve artık çoğu Avrupa ülkesinde yayılmış durumda. Hali vakti yerinde

1 Richard Sennett, *The Uses of Disorder: Personal Identity and City Life* (Faber, 1996), s. 39, 42.

şehirlilerin, insanın başına ne geleceği belli olmayan şehir sokaklarından kaçıp kendilerine çevresi duvarlarla örülü, silahlı güvenlik görevlileriyle korunan ve kapalı devre televizyon sistemleri ve izinsiz giriş alarmlarıyla donanmış, içeri kimin alınacağı konusunda seçici davranılan 'kapalı siteler'de bir yaşam satın alma eğiliminden bahsediyorum. Kendilerine sıkı güvenlikli bir 'kapalı site'de yer edinmiş bir avuç şanslı insan 'güvenlik hizmetleri' için bir avuç para döküyor: her tür karışımdan uzak durmak için. Kapalı 'siteler' mekansal bir anlamsızlık içinde duran özel koza öbeklerine benziyor.

Kapalı sitelerin içindeki sokaklar çoğunlukla boş olur. 'Oraya ait olmayan' birisi, bir yabancı, kaldırımda yürürken bile görülse sıra dışı varlığı -daha bir muziplik ya da kötülüğe kalkışamadan- anında tespit edilecektir. Doğrusu, kapınızın ya da pencerenizin önünden kim geçse yabancı sınıfına girebilir. Niyetlerinin ya da bir sonraki adımlarının ne olduğundan emin olamayacağınız hissi yaratan insanlardır onlar. Tanımadığınız herkes soyguncu ya da dikizci, niyeti bozuk bir davetsiz misafir olabilir. Ne de olsa cep telefonu (MySpace, Facebook ve Twitter cabası) devrinde yaşıyoruz. Arkadaşlar birbirini ziyaret etmek yerine mesajlaşabilir, tanıdığımız insanların hemen hepsinin her an 'hatta' olması ve uğramaya niyetleri varsa bize önceden haber vermeleri mümkündür. Dolayısıyla kapımızın ya da zilimizin birdenbire çalması olağandışı bir olay ve tehlike potansiyeli taşır. Kapalı sitelerde sokaklar yabancıları ya da yabancı gibi davranan birini içeri girmekten caydırmak için boş tutulur.

Sokakların boş tutulmasının yan etkisi ya da neticesi olarak, pratik anlam ve amacı göz önüne alındığında, 'kapalı *komünite*' teriminin içeriği boşalmıştır. Glasgow Üniversitesi'nin 2003'te yayınladığı bir rapora göre, "kapalı ve duvarlarla çevrili alanda 'topluluk' ile iletişime geçme arzusu görülmüyor... Kapalı 'komüniteler'de topluluk algısı çok zayıf." Buralarda yaşayanlar (ve emlakçılar) her ne kadar tercihlerini gerekçelendirmeye çabalasalar da, aslında kimse o fahiş kiraları ya da satış bedellerini kendilerini bir 'topluluk' -çelik kıskaçları içine almak istercesine size kollarını açan o uğursuz sırnaşık ve yılışık 'kolektif işgüzar'- içinde bulmak için ya da buldukları için ödemiyor. Aksini iddia etseler (hatta bazen buna inansalar) bile, insanlar o paraları kendilerini sadece kendi tercih ettikleri zamanda kendi tercih ettikle-

ri kişiler dışında başka birilerinin muhabbetine maruz kalmaktan *kurtarmak* için ödüyorlar. Sonuçta *yalnız bırakılma* ayrıcalığı için para veriyorlar. Duvarların ve kapıların ardında yalnızlar yaşıyor: sadece bir an için beğenecekleri ve o andan bir nebze olsun daha fazla beğenemeyecekleri kadar bir 'topluluğu' hoş görecek insanlar.

Araştırmacıların büyük çoğunluğu, insanların kendilerini duvarların ve kapalı devre 'kapalı sitelerin' arkasına kilitlemekteki temel dürtülerinin, bilerek ya da bilmeyerek, açıkça ya da üstü kapalı olarak, çakalları uzak tutma yani yabancılarla ilişkiyi mesafeli tutma arzularından kaynaklandığını söylüyor. Yabancılar tehlikeli ve dolayısıyla her yabancı potansiyel bir tehlike, bir tehlike habercisi. Ya da en azından böyle olduğuna inanıyorlar. Her şeyden çok tehlikeye karşı güvende olmak istiyorlar. Fakat bundan da fazla ürkütücü, dehşet verici, insanı aciz bırakan *güvensizlik korkusundan* korunmak istiyorlar. Duvarların onları bu korkudan korumasını bekliyorlar.

Ancak, insanı güvensiz hissettirecek birden fazla neden olması kafaları karıştırıyor. İster hayal ister gerçek olsun suç oranının arttığı ve hırsız sürülerinin, cinsel tacizcilerin pusuda bekleyip harekete geçmek için fırsat kolladığı söylentileri bu nedenlerden yalnızca biri. Her şeyden önce işlerimiz ve dolayısıyla maaşlarımız, sosyal konumumuz ve onurumuz tehlikede olduğu için güvensiz hissediyoruz. İş yerinde fazlalık haline gelme, dışlanma ve işten atılma, değer verdiğimiz ve sonsuza kadar hak ettiğimize inandığımız pozisyonumuzu kaybetme tehlikesine karşı güvende değiliz. Değer verdiğimiz ortaklıklarımız da dört dörtlük ya da güvende değil: Yer altından gelen sarsıntılar zelzeleler hissedebiliriz. Kırk yıllık sevimli mahallemiz yeni bir yapılanma adına yerle bir edilme tehlikesiyle yüz yüze kalabilir. Sonuçta tüm bu geçerli ya da asılsız endişelerden kendimizi duvarlarla, silahlı korumalarla ve kameralarla kuşatarak kurtulmayı ummak düpedüz aptallık sayılır.

Peki ya bir 'kapalı site'yi tercih etmenin esas (görünüşteki) mantığı nedir? Fiziksel saldırıya, şiddete maruz kalmaktan, soyulmaktan, araba hırsızlarından, yılışık dilencilerden korkmamız mı? Hiç değilse *bu* çeşit korkuları çözümleyemeyecek miyiz? Yazık ki o cephede bile kazanımlar kayıpları pek telafi edemiyor. Çağdaş kent hayatı hakkında en keskin gözlemleri yapanların da ifade ettiği gibi, saldırıya uğ-

rama ya da soyulma olasılığı kişi bir kez duvarların arkasına geçtikten sonra azalabiliyor, ama korku hafiflemeden sürüp gidiyor. (Gerçi yakın zamanlarda, 'kapalı site' takıntısının belki de en baş kalesi California'da 'güvenlik duygusu' üzerine yapılan bir araştırmaya göre kapalı ya da açık mekanlarda bu açıdan çok bir fark görülmüyor.) *Mekan Kontrolü: Yirmi Birinci Yüzyıl Kentinde Korku ve Mutluluk*[2] başlıklı mükemmel çalışmanın yazarı Anna Minton, bize Monica'nın hikayesini anlatıyor. Yaşadığı sitede bir gece "elektronik kapılar arıza yapıp sabaha kadar açık kalınca Monica bütün geceyi uykusuz geçirir ve normal bir sokakta geçirdiği yirmi yıl içinde hiç duymadığı kadar büyük korkuya kapılır." Duvarların arkasında endişe dağılacağına *çoğalır*. Böylece site sakinlerinin ruh halinin, tehlikeleri ve tehlike endişesini mekandan uzak tutma vaadiyle pazarlanan 'yeni ve gelişmiş' teknolojik aletlere bağımlılığı da artar. İnsan kendini ne kadar çok kıvır zıvırla kuşatırsa içlerinden bazılarının 'işe yarayamayabileceği' korkusu da o kadar artar. Bütün yabancıların kötülük getirebileceğine ne kadar çok kafa yorulursa, yabancılarla o endişenin sınanabileceği bir muhabbete de o kadar az fırsat tanınır. "Beklenmedik olana gösterilen hoşgörü ve takdir ne kadar gerilerse" şehir hayatının canlılığını, çeşitliliğini ve coşkusunu yaşamak, üstesinden gelmek, tadını çıkarmak ve değerini bilmek o kadar imkansızlaşır. Korkuları defetmek amacıyla kapalı bir siteye kapanıp yaşamak, çocuklar yüzmeyi öğrenirken güvende olsunlar diye yüzme havuzunun suyunu boşaltmaya benziyor.

2 Anna Minton, *Ground Control: Fear and Happiness in the Twenty First Century City* (Penguin, 2009).

40
Kabileler ve gökyüzü

Daha önce de başkalarından gelen mektuplar üzerine yorumlarımı kendi yazdığım mektuplara iliştirmeye çalışmıştım. Bu defa da böyle yapacağım. Ve aslında *Le Silence de Lorna* hakkında yazma sebebimle aynı amaç doğrultusunda. Şimdi dikkatinize (ve beğeninize) sunduğum bu mektubun, içinde yaşadığımız akışkan modern dünyaya dair benim yazdıklarımdan çok daha keskin ve etkili bir anlatım içerdiğini ve benim yakalayamayacağım bir hayal gücü, edebi yetenek ve estetik değer taşıdığını düşünüyorum. Italo Calvino'nun alegorik öyküsü "Gözlerini Gökyüzüne Dikmiş Kabile" [*Kum Koleksiyonu* içinde. YKY] işte böyle bir mektup.

Calvino'nun bahsettiği hindistancevizi toplayıcısı kabile, öykünün başlığından da anlaşılacağı üzere, 'gökyüzünü izleme' bağımlısıdır. Takıntılı bir şekilde ve dikkatle izledikleri gökyüzüyse son derece büyüleyici ve tatmin edicidir. 'Yeni gökcisimleri' ile jetler, UFO'lar, roketler ve güdümlü füzelerle dolu. Kabile gökyüzünü izledikçe, kabilenin büyücüleri otoritelerini konuşturma, görülenleri açıklama ihtiyacı duyarlar. Kabile üyelerine gökyüzünde olan bitenin kabileye yüzyıllardır azap çektiren kölelik ve yoksulluğun biteceğine dair kesin bir işaret olduğunu söylerler. Pek yakında 'çorak savanada arpa ve darı bitecek' ve artık kabile kamını doyurmak için sabahtan akşama kadar hindistancevizi toplamak zorunda kalmayacaktır. Demek ki -işin aslı burada kilitleniyor- "içinde bulunduğumuz durumdan kurtulmak için çözüm aramamıza gerek yoktur; Büyük Kehanete inancımızı koruyup, onu doğru yorumlayanların yanında yer almamız ve daha fazla sorgulamamamız yeter..."

Bu sırada dünya yüzünde, kabilenin saman ve çamurdan kulübelerini inşa ettiği ve her gün hindistancevizi aramaya çıkıp geri döndüğü o vadide de işler değişmeye başlar. Önceden hindistancevizlerini satın almak için tüccarlar gelir, kabile üyelerini kazıklamaya çalışsalar da akıllı kabile üyeleri zaman zaman onlardan üstün çıkıp kayıplarını geri kazanmayı başarırlar. Oysa şimdi İyi Ceviz Şirketi adında bir kurum gelip vadiye yerleşir ve ceviz hasadının tamamını toptan fiyata almaya başlar. Eski tarz gezgin tüccarların aksine bu şirket pazarlığa ve alavere dalavereye açık değildir. Fiyatlar önceden bellidir, bu fiyattan ister satar ister satmazsın. Fakat tabii satmazsan toplayıcıların getireceği bir sonraki hindistancevizi hasadına kadar nasıl hayatta kalınacağı meçhuldür. Ancak İyi Ceviz Şirketi çalışanları bir konuda büyücülerle hemfikirdir. Hepsi gökyüzündeki füzelerden ve neyin alameti olduklarından bahsedip durur. Şirket çalışanları da büyücüler gibi şüphesiz 'tüm kaderimiz bu kayan yıldızlara bağlı" diye düşünürler.

Öykünün anlatıcısı kabilenin kaderinden ve alışkanlıklarından payına düşeni almıştır. Kabilenin geri kalanı gibi o da gecelerini saman ve çamurdan kulübesinin önünde, pür dikkat gökyüzünü izleyerek geçirir. Diğer kabile üyeleri gibi o da büyücülerin dediklerine kulak verir ve hem onların hem de İyi Ceviz Şirketi çalışanlarının tekrarlayıp durduğu sözleri aklına kazır. Fakat kendi kendine de düşünür (daha ziyade düşünceler ondan izinsiz beyninde yankılanır; zihninde, kendisinin de "aklımdan çık-

mıyor" diyerek dile getirdiği bir düşünce belirir). "Kayan yıldızların insafına kalmış bir kabile her koşulda hindistancevizlerini ucuza satacaktır."

"Başkanların Boynunun Vurulması" adlı bir diğer öyküsünde Italo Calvino, televizyon "çok şey değiştirdi," diyor ('Televizyon' zaten akışkan modern dünyanın çok güçlü bir metaforu olduğu için, bu kez kayan yıldız alegorisini bir kenara bırakıp doğrudan konuya girerek). Ama değişen ille de bizim yeni ve gelişmiş, teknoloji simsarı büyücülerimizin, (şimdiki adlarıyla kanaat liderlerinin) kurnazca ve çaktırmadan değiştirmekle bizzat gurur duydukları şeyler olmayabilir. Onlar bir yandan televizyonu da bu değişimlere imkan vermesiyle överler.

Calvino, televizyonun gerçekten değiştirdiği şeylerden birinin liderlerimizi algılayış tarzımız olduğunu belirtiyor ('liderlerimiz' burada çok daha geniş, eskiden, izlemek bir yana hiç görmediğimiz, yalnızca haber aldığımız mesafeli bir kitleyi kapsıyor: idoller, yıldızlar, ünlüler, eğlence ve keyif beklentisiyle tüm şaşaa ve yönlendirmeden nasiplenmek için her gün yakından takip ettiğimiz ve televizyonun 'liderlerimiz' ile aynı muameleyi yaptığı herkes). Bu şahıslar bir zamanlar ulaşılmaz bir yerde ya da 'yapmacık bir gurur ifadesiyle' fotoğraflarda kalan uzak figürlerdi. Şimdiyse, televizyon sayesinde, "yüz çizgilerindeki en küçük hareketi, spotların ışığından rahatsız olan göz kapaklarının ansızın kasılmasını, sözcükler ağızlarından dökülürken sinirle dudaklarını ıslatmalarını herkes gözleyebiliyor." Özetle, liderlerimiz bize oturma odalarımıza, yatak odalarımıza girecek kadar yakınlaşınca bizler kadar banal oldukları ortaya çıkıyor. Onların da bizler gibi ölümlü, yani geldikleri gibi gidici oldukları apaçık ortada. Varlıkları yok olmaya, ellerindeki güç kaybolmaya mahkum. Galiba biz sıradan ölümlülerden tek üstünlükleri, onlar için ölümün, "hep beraber beklediğimiz ölümün" *özel alan*da değil *kamusal alan*da gerçekleşecek olması...

Calvino, alaylı bir üslupla lafı bir siyasetçi hayatta olduğu müddetçe "peşinen bizlerin merak ve ilgisiyle kuşatılmıştır," demeye vardırır.

Tamamını alıntılamadan geçemeyeceğim şu etkileyici sözlerle devam eder:

> Bizim için demokrasi, günü geldiğinde televizyon kameralarının bizi yöneten sınıfın son temsilcisine kadar can çekişmesini ve sonra aynı programın sonunda (gerçi izleyicilerin büyük bir bölümü bu aşamada

televizyonlarını çoktan kapatmıştır) yine aynı süre boyunca görevde (ve hayatta) kalacak yeni yüzlerin atanmasını görüntüleyeceğinden emin olduğumuzda başlayabilir.

Calvino'nun vardığı sonuca göre, bütün bunlar "milyonlarca seyirci tarafından, gök cisimlerinin dairesel hareketlerini gözlemleyen birinin dinginliğiyle izlenir; gördüklerimiz bize ne kadar yabancıysa, o kadar güven vericidir."

Görünen o ki, gözünü 'gökyüzünde kayan yıldızlara' dikmek sadece tek bir kabileye, ücra yerlerde ya da kadim çağlarda yaşayan kabilelere özgü bir âdet değil. *Ve gözlerini yıldızlara dikme nedenleri bir* kabileden diğerine değişmiyor. Gözlerin oralara dikilmesinin sonuçları pek değişmiyor. Değişen sadece bu eyleme/eylemsizliğe hizmet eden araç. Bir de kabilelerin ve seyrettikleri yıldızların adları ve kabile büyücülerinin bakışların kilitlendiği kayan yıldızların anlamlarına dair anlattıkları hikayeler. Ama ne hikayelerin özü ne de hikayeleri anlatanların amacı değişiyor.

41
Sınırlar çizmek

Les Structures élémentaires de la parenté (1949)[1] başlıklı, kitap uzunluğundaki ilk eserinde, Fransız antropolog Claude Lévi-Strauss, kültürü yaratanın ensest ilişkinin yasaklanması (daha doğrusu, *gerçekleşebilecek* ancak *gerçekleşmemesi* gereken, olasılık dahilinde ama insan ırkına yasak bir cinsellik şekli olarak 'ensest' kavramının icadı) olduğunu öne sürer.

Kültür, yani 'olması gereken'in 'olan'dan ayrıldığı ve çoğunlukla da 'olan'la uyuşamadığı, sadece insana özgü varoluş şekli, aslında

1 İngilizcesi, Claude Lévi-Strauss, *The Elementary Structures of Kinship* [Akrabalığın Temel Yapıları], (Beacon Press, 1969).

var olmayan bir sınırın çizilmesiyle oluşmuştur. Bazı kadınları cinsel ilişkiye uygun değil diye ayırmak kadınların (her biri herhangi bir diğeri gibi 'doğal' ve biyolojik anlamda cinsel ilişkiye girilmeye müsait) 'kültürel' olarak çiftleşmeye izin verilmeyenler ve verilenler diye ayrılmalarına sebep olmuştur. İnsanların kurduğu ve dayattığı yapay farklılıklar ve ayrımlar doğal benzerlik ve farklılıkların yerine geçirilmiş; daha doğrusu, birtakım doğal özelliklere yeni anlamlar eklenip bunlar bazı özel algılama, değerlendirme şekilleri ve davranış biçimi seçimleriyle ilişkilendirilmiştir.

Kültür, başlangıcından bu yana ve geçirdiği uzun tarihsel süreç boyunca hep aynı modeli takip etmiştir. Bulunmuş ya da bir amaç doğrultusunda oluşturulmuş belirleyicileri, hem algılanan ve değerlendirilen nesneleri bölmek, ayrıştırmak, farklılaştırmak, sınıflandırmak ve ayırmak için hem de bu nesneler karşısında tercih edilen, tavsiye edilen ya da mecburi kılınan tavırlara yanıt olarak kullanmıştır. Başlangıcından sonsuza, kültür her zaman aksi halde tek tip, rastlantısal ve uçucu olacak olanı farklılaştırma, 'yapısallaştırma' ve 'düzenleme'den ibaret olmuştur. Bir başka deyişle, kültür *insani tercihlerin yönetimi* işinde uzmanlaşmıştır.

Sınırlar *fark yaratmak* için çizilir: belli bir yer ile diğer alanlar (örneğin, ev ve 'dışarısı'), belli bir zaman aralığı ile diğer zamanlar (örneğin, çocukluk ve yetişkinlik), belli bir insan çeşidi ve insanlığın geri kalanı (örneğin, en yaratıcı şekliyle, 'biz' ve 'onlar') arasındaki fark. 'Farklılık yaratan farklar', farklı davranış kalıpları gösterilmesini gerektiren farklar oluşturmak için olasılıklar devreye sokulur: Sınırın bu tarafında ya da diğer tarafında bazı olaylar daha mümkün, bazılarıysa daha az mümkün ya da gerçekleşme ihtimalinden uzaktır. Şekilsiz kitle 'yapısal' hale gelir, kendisine bir *yapı* kazandırılır. Ve böylece artık nerede olduğumuzu, neyle karşı karşıya olduğumuzu ve ne yapmamız gerektiğini biliriz. *Sınırlar güven aşılar.* Bize nerede, ne zaman ve nasıl hareket etmemiz gerektiğini gösterirler. *Kendimizden emin* hareket etmemizi sağlarlar.

Bu rolü üstlenebilmeleri için sınırların *işaretlenmiş* olması gerekir. Sizin ve diğer insanların evleri etrafında 'içerisi' ile 'dışarısı' arasındaki ayrımı sürekli yaratan ve gösteren çitler, çalılar yer alır. Bahçe ya da ev girişlerinde içeride ikamet edenleri ve yabancıları,

o yerin sakinlerini ve ziyaretçilerini birbirinden ayırmaya yarayan tabelalar asılıdır. Bu tabelaların ima ettiği ya da açıkça dile getirdiği talimatlara uyularak her defasında 'düzenli bir dünya' tekrar tekrar yaratılır ve 'doğallaştırılır'. Mary Douglas'ın öncü çalışması *Purity and Danger*'da (1966) belirttiği üzere, düzen doğru şeylerin doğru yerde bulunması anlamına gelir. Neyin nerede 'doğru' olduğunu (yani orada olmaya hakkı olduğunu) ve neyin 'yersiz' olduğunu saptayan sınırdır. Banyo gereçleri mutfaktan, yatak odasına ait şeyler oturma odasından, sokaktaki şeyler ev içinden uzak tutulmalıdır. Yağda yumurta kahvaltı tabağında iştah açıcı görünebilir ama yastığınızın üzerinde asla. Cilalanıp parlatılmış ayakkabılar göze güzel görünür ama yemek masasında değil. Yerinde olmayan şeyler *pis* sayılır. Pislik oldukları için süpürülmeli, kaldırılmalı, yok edilmeli ya da ait oldukları yere götürülmelidirler; tabii öyle bir yer varsa (öyle bir yerin her zaman bulunamayacağını tüm evsizler ve mülteciler doğrulayacaktır). İstenmeyenin ortadan kaldırılmasına 'temizlik' diyoruz. Tabakları dolap raflarına kaldırırken, yerleri süpürürken, sofra kurup yatakları toplarken *düzenin korunması ya da sağlanması* için uğraşıyoruz.

Bir yerde sınırlar *mekansal düzen* oluşturmak ve bunu korumak için çizilir: kimi insanları ve objeleri belli bir yer içinde tutmak ve diğerlerini dışarıda bırakmak için. Alışveriş merkezlerinin, lokantaların, idari binaların, kapalı sitelerin, sinema salonlarının ya da ülkelerin giriş kapılarındaki güvenlik görevlileri bazı insanları içeri alıp bazılarını geri çevirir. Bunu bilet, giriş kartı, pasaport ve sahibinin geçiş hakkını gösteren başka belgeleri kontrol ederek ya da giriş talebinde bulunanların *hakiki* 'içeridekiler'in uyduğu koşullara ve beklentilere uyup uymadığını anlamak için görünüşlerine bakarak yaparlar. Her mekansal düzen modeli insanları 'meşru' (izin verilmiş) ve 'gayri meşru' (izin verilmeyen) kodlar üzerinden 'makbul' ve 'sakıncalı' diye ikiye ayırır.

Yani sınırların esas işlevi bölmektir ama bu temel işlev ve açık amaca rağmen sınırlar basit birer engel değildir. Sınırlar ve onları koyanlar, sınırların aynı zamanda ayırdıkları şeyleri bir araya getiren, birleştiren ve karşı karşıya bırakan birer *arayüz* haline gelmesine engel olamaz. Dolayısıyla sınırlar, karşıt, muhalif baskılara maruz kalır, bunları gerilim ve potansiyel çekişme, düşmanlık, sürekli kaynayan birer çatışma nesnesi ya da savaş durumunda ateş sahası haline getirir.

Hemen her duvarın bir açıklığı, geçidi, kapısı vardır. Duvarlar prensipte geçilebilir. Ancak genelde her iki taraftaki bekçiler farklı amaçlara hizmet ederek geçişliliği, geçirgenliği ve delinebilirliği asimetrik hale getirmeye çalışacaktır. İki tarafa geçişin de tek bir bekçi ekibi tarafından kontrol edildiği hapishanelerde, toplama kamplarında ve gettolarda ya da 'gettolaştırılmış alanlar'da (Gazze ve Batı Şeria bunun en güncel çarpıcı örneği) neredeyse tam anlamıyla asimetri sağlanmıştır. Fakat şehirlerdeki adı çıkmış 'oraya gidilmez' denen 'kötü muhitler' ve 'tekinsiz sokaklar', yabancıların 'içeri girmeyiz' tavırlarını buralarda yaşayanların 'dışarı çıkamıyoruz' tutumuyla birleştiren bu uç modele daha yakın dururlar.

Resmî makamların üzerinde durmadığı ve devletin belirgin bir varlık göstermediği bu iki arada bir deredeki halk tabakasına ait *işaretlenmiş* sınırlar gün geçtikçe artıyor. Paylaşılan şehir hayatının gittikçe artan çok kültürlü (diasporacı) yapısının bir yan etkisi bu. Norveçli saygın antropolog Fredrik Barth, sınırların çizilmesini komşu topluluklar arasındaki belirgin ve potansiyel tehlike yaratan farklılıklara dayandıran bildik açıklamanın aslında aksi yönde cereyan ettiğine işaret etmişti. Komşuların aksi takdirde fark edilmeyecek, ufak ve önemsiz, zararsız ve alakasız ya da düpedüz hayal ürünü ve farazi özellikleri hali hazırda koyulmuş sınırları haklı çıkarmak ve manen pekiştirmek ihtiyacıyla 'çarpıcı' ve belirgin hale getirilir.

Gelgelelim, hendekler, hücreler, gözetleme kuleleri, beton duvarlar ya da dikenli teller yerine eşyaların, yemeklerin ve yatakların paylaşılmamasından kaynaklanan 'halk tabakasına ilişkin', 'maddi olmayan' ve hissedilmeyen ama sadece zihinlerde yer alan sınırlar çift işlevlidir. Bilinmeze duyulan korku ve güvenlik arzusundan kaynaklanan ayırma işlevinin yanı sıra bir 'arayüz' olma -karşılaşma, etkileşme ve sonunda kavramsal alanın ve gündelik hayatın iç içe geçmesi- rolü ya da kaderi vardır. İşte bu bire bir karşılaşmaların yaşandığı 'mikro sosyal' düzlemde farklı gelenekler, inançlar, kültürel esinlenmeler ve yaşam tarzları -'makro sosyal' düzlemde devlet kurumlarının denetlediği ve yönettiği sınırların kısmi bir başarıyla, ayrı tutmaya çalıştığı- kısa menzillerde ve dolaysız buluşur, gündelik hayatı paylaşır ve kaçınılmaz olarak -ya barışçıl ve insani ya da düşmancıl ve şiddetli ama her halükarda tanışıklık sağlayan ve yabancılaştırmayı azal-

tan- bir diyaloğa girer ve karşılıklı anlayış, saygı ve dayanışma olasılığına yol açarlar.

Akışkan modern dünyamızda farklı (ve farklı kalmakta ısrarlı) yaşam biçimlerinin bir arada yaşayabilmesi için gerekli koşulları ve karşılıklı yarar sağlayabilecek yöntemi bulma yükü, -pek çok küresel konunun yol açtığı sorun gibi- yerel yerleşim bölgelerinin üzerine atılmıştır. Dolayısıyla bu yerler, rızaları alınmadan, küreselleşen dünyada insanların bir arada yaşamasının yollarının keşfedildiği ya da icat edildiği, denendiği, pratik testlere tabi tutulduğu ve sonunda öğrenildiği gönüllü veya gönülsüz birer laboratuvara dönüşmüştür. Toplumlararası (daha doğrusu diasporalar arası) hudutlar (fiziksel ya da zihinsel, tuğlalardan örülü ya da sembolik), türlü kaynakları bulunan toplumsal kaygı ve gerginliklerin zaman zaman yükünü kaldırabilen savaş alanlarıdır. Ancak aynı zamanda, fazla ilgi çekici değilse de daha tutarlı ve iz bırakıcı bir şekilde birlikte yaşama sanatı adına, gelecek insanlık hallerinin tohumlarının (bilerek veya bilmeden) ekilip filizlendiği atölyelerdir.

Tarihteki hiçbir şey önceden belirlenmez. Tarih, çok yönlü, dağınık ve benzeşmeyen ve pek nadiren birbiriyle koordineli insan tercihlerinin zaman üzerine bıraktığı bir izdir. Sınırların birbiriyle bağlantılı hangi işlevinin galip geleceğini öngörmek için henüz çok erken. Ancak bir şeyden emin olabiliriz: Biz (ve çocuklarımız) kendimiz için (ve onlar için) hep beraber ne ekersek onu biçeceğiz. Sınırlar çizerek ve sınır bölgelerindeki yaşam normlarını tartışarak bu tohumları *ekiyoruz*. Bilerek ya da bilmeyerek, kasten ya da kazara, bir amaç doğrultusunda ya da farkında olmadan... İstesek de istemesek de.

42
İyi insanlar nasıl şeytana dönüşüyor?

Bu mektup için seçilen başlık Philip Zimbardo'nun *The Lucifer Effect*[1] adlı eserinin alt başlığıdır. Zimbardo'nun insanın kanını dondurup sinirlerini bozan çalışmasında bir grup iyi, sıradan, sevilen ve sevilesi genç Amerikalı erkek ve kadının uzak diyarlardaki Irak'a gönderilip kötü niyetli olmakla suçlanan ve aşağı bir ırka mensup ya da insandan aşağı bir canlı türü olduklarına inandırıldıkları mahkumların başına geçtiklerinde nasıl birer canavara dönüştükleri anlatılır.

Canavarca eylemlerde bulunan sadece ve sadece canavarlar olsaydı dünya ne kadar güvenli ve rahat bir yer olurdu. Canavarlara karşı yeterince donanımlıyız, dolayısıyla canavarların girişebileceği, girişme riski taşıdıkları şeytani eylemlere karşı güvencede olduğumuza inanabiliriz. Psikopatları ve sosyopatları teşhis edecek psikologlarımız, onların nerelerde ortaya çıkabileceklerini, çoğalabileceklerini ve bir araya gelebileceklerini belirleyecek sosyologlarımız, hapse ve tecride mahkum edecek yargıçlarımız ve orada kalmalarını sağlamak için polis ya da psikiyatristlerimiz var.

1 Philip Zimbardo, *The Lucifer Effect* (Rider, 2007).

Ama maalesef bu iyi, sıradan, sevilesi Amerikalı genç erkek ve kadınlar canavar değildiler. Ebu Gureyb'deki mahkumlara efendilik taslamaya atanmamış olsalardı neler yapabileceklerini bilmemiz (tahmin etmemiz, çıkarsamamız, hayal etmemiz, düşlememiz) mümkün olmazdı. Güler yüzlü o tezgahtar kızın denizaşırı bir göreve yollandığında sorumlu olduğu koğuştaki mahkumlara eziyet etmek, tacizde bulunmak, işkence etmek ve onları insanlıktan çıkarmak için her biri birbirinden kötücül ve sapkın olduğu kadar zekice ve acayip numaralar geliştirebileceği aklımıza bile gelmezdi. Bu kız ve arkadaşlarının memleketlerindeki komşuları bugün bile çocukluklarından beri tanıdıkları bu oğlanların ve kızların Ebu Gureyb işkence odalarında çekilmiş fotoğraflardakilerle aynı kişiler olduklarına inanmak istemiyorlar. Ama öyleler.

İşkence tugayının lideri ve rehberi olduğundan şüphelenilen Chip Frederick'in uzun ve kapsamlı psikolojik değerlendirmesinin sonuç kısmında Philip Zimbardo şöyle diyor:

> Chip Frederick'in kayıtlarında, taciz ve sadist davranışlara yönelebileceğine dair hiçbir şeye rastlamadım. Aksine, kayıtlarda, bu denli olağandışı koşullarda çalışmak ve yaşamak zorunda bırakılmasa, ordunun asker toplama afişlerinde gurur kaynağı Amerikan askerinin temsili olabileceğine dair pek çok veri var.[2]

Gerçekten de Chip Frederick, asayiş sağlamakla yükümlü resmi muhafızlık gibi en çok sorumluluk ve ahlaki hassasiyet gerektiren görevlere aday seçiminde düzenli uygulanan kapsamlı davranış durumu tetkiklerinin yanı sıra akla gelebilecek herhangi bir psikolojik testi de başarıyla geçebilirdi...

Chip Frederick ve en yakın ve adı en çok geçen arkadaşı Lynndie England'ın durumunda, kanıtlara ters düştüğü halde, yine de emirler doğrultusunda davrandıkları ve aslında iğrendikleri ve nefret ettikleri gaddarlıkları uygulamaya mecbur bırakıldıkları, vahşi kurtlardan ziyade uysal koyunlar oldukları iddia edilebilir. Bu durumda ancak korkaklık ve üstlerine aşırı saygı duymakla ya da en fazla 'sıradan' yaşamda kendilerine yol gösteren manevi değerleri çabucak bir kenara atabilmekle suçlanabilirler. Peki ya bürokrasi piramidinin en tepesinde yer

2 A.g.e. s. 344.

alanlar? Emirleri verenler, itaate zorlayan ve itaat etmeyenleri cezalandıranlara ne demeli? O insanlar muhakkak birer canavar mıdır?

Ebu Gureyb vahşeti soruşturması hiçbir zaman Amerikan ordusu yönetiminin üst kademelerine sıçramadı. En tepedeki yetkililerin mahkemeye çıkarılıp savaş suçuyla yargılanabilmesi için savaşta mağlup edilen tarafın kampında bulunmuş olmaları gerekiyor. Ancak, 'Yahudi sorunu' üzerine 'nihai çözüm' üretme adına yöntemler ve araçlar geliştirenlerin başında bulunan ve bunları uygulayacaklara emirleri veren Adolf Eichmann karşı tarafın kampında bulunmuş, savaşın galipleri tarafından yakalanıp mahkemeye çıkarılmıştı. Dolayısıyla, 'canavar hipotezi' ile ilgili derinlemesine hatta titiz bir inceleme yapma fırsatı doğmuştu ve bu incelemeyi gerçekleştirmek üzere psikoloji ve psikiyatri bilimlerinin önde gelen mensupları mevcuttu. Bu derinlemesine ve güvenilir araştırmadan pek anlamlı bir sonuca varılamamıştı. İşte Hannah Arendt'in aktardıkları:

> Yarım düzine psikiyatrist onu 'normal' diye niteledi. İçlerinden biri, "Benim onu incelemeyi bitirdikten sonra girdiğim halden çok daha normal," demiş. Bir başka psikiyatristse tüm psikolojik profilinin, eş ve çocuklara, ebeveynlere, kardeşlere ve arkadaşlara yaklaşımının 'normalin de ötesinde arzu edilir', bir portre çizdiğini gözlemlemiş.
>
> ...
>
> Eichmann'ın sorunu onun gibi pek çok insan olmasıydı ve bunların çoğu sapık ya da sadist olmak bir yana, korkunç ve korkutucu derecede normaldiler ki hâlâ da öyleler. Yasama organlarımız ve manevi yargı değerlerimiz açısından bu normallik tüm gaddarlıklardan daha dehşet verici...[3]

Kesinlikle çok daha dehşet verici olmalı. Eğer canavarlar değil de normal insanlar (insan kendini 'senin ve benim gibi' demekten alıkoyamıyor) böyle gaddarlıklar yapıyor ve sapkın ve sadist davranışlara meylediyorsa, insanlık dışı özellikler taşıyanları insanlığın geri kalanından elemek için icat ettiğimiz tüm süzgeçler ya hatalı ya da yanlış yorumlanmış ve düpedüz işe yaramaz demektir. Uzun lafın kısası, biz de savunmasızız (insan kendini 'kendi marazlarımız karşısında savun-

3 Hannah Arendt, *Eichmann in Jerusalem* (Penguin, 1994), s. 25-26, 276 [*Kötülüğün Sıradanlığı-Eichmann Kudüs'te*, Metis Yay.].

masız' demekten alıkoyamıyor). Pratik zekalarını sonuna kadar kullanarak insanların adabını ve insanların bir arada sürdürdükleri yaşamı 'medeni' bir hale getirmek için canını dişine takan atalarımız ve onların düşünce ve davranış şekillerini takip eden günümüz insanı, deyim yerindeyse yanlış ata oynamış...

Herkes sadistlik krizleri ve vahşet nöbetleri geçirebilir. Eğer Eichmann 'normal' biriydiyse kimse önceden şüphelenilmekten muaf olamaz. Hayret verici derecede normal görünen arkadaşlarımız ve tanıdıklarımızın hiçbiri. Kendimiz de dahil. Chip Frederick ve Adolf Eichmann'lar yaşadığımız sokaklarda uluorta geziniyor, kasa önlerinde sıraya giriyor, sinemaları ve futbol stadyumlarını dolduruyor, trenlerde ve belediye otobüslerinde yolculuk ediyor. Yan dairede yaşıyor, hatta soframızda oturuyor bile olabilirler. Hepsi de uygun koşullar altında Chip Frederick'in ve Adolf Eichmann'ın yaptığını yapabilir. Peki ya ben? Bunca insan potansiyel olarak insanlık suçu işleyebiliyorsa, ben de şans eseri onların kurbanı olabilirim. Bunu *yapabilirler*. Ama aynı derecede ben de kolayca 'onlar' gibi olabilirim: diğerlerine bunu yapabilecek bir başka 'normal insan' olarak...

John M. Steiner, bir insanın içinde normalde belirsiz bir şekilde duran, belirli, uygun koşullar altında,[4] büyük olasılıkla önceden bu durumu baskılayan ve üzerini örten etkenler aniden ortadan kalktığında ya da azaldığında ortaya çıkabilecek (illa ki çıkacak?) kişisel vahşet eğilimini tanımlamak için 'sleeper' kavramını ortaya atmıştı. Ervin Staub işi (oldukça büyük) bir adım öteye götürmüş, Steiner'ın önermesindeki 'istisna' atfını kaldırıp 'sleeper' özelliğinin çoğu insanda, belki de tüm insanlarda bulunduğu hipotezini öne sürmüştür: "İyi insanlar tarafından yapılan kötülük istisna değil, bir normdur."[5] Doğru mu? Bilmiyoruz ve asla bilemeyiz, en azından kesin olarak, çünkü bu tahminin doğruluğunu ya da yanlışlığını deneysel anlamda kanıtlamanın bir yolu yok.

Kesin olarak bildiğimiz nedir? Zimbardo'nun kendisinin Stanford Üniversitesi'nde yürüttüğü erken dönem deneylerinde de gördüğü üzere, mahkum rolünü oynayacak rastgele seçilmiş insanlara 'gar-

4 Bkz. John M. Steiner, 'The SS yesterday and today: a sociopsychological view', Joel E. Dimsdale (ed.) *Survivors, Victims, Perpetrators* (Hemisphere, 1982) içinde.

5 Ervin Staub, *The Roots of Evil* (Cambridge University Press, 1989), s. 126.

diyanlık' yapmak için (yine rastgele) seçilmiş insanlarda, yani "'sadist profili' kapsamına girmeyen insanlarda sadist davranış şekillerini ortaya çıkarmak mümkündür."[6] Ya da Stanley Milgram'ın Harvard deneylerindeki, şiddeti giderek artarak acı verdiğine inandırıldıkları elektroşokları başkalarına uygulamaları istenen yine rastgele seçilmiş insanlarda görüldüğü gibi, 'otoriteye itaat' otoritenin türüne bakılmaksızın, verilen emirlerin cinsi ne olursa olsun, emredilen eylemler iğrenç ve tiksindirici bulunsa bile, "son derece yerleşik bir davranışsal eğilimdir."[7] Buna bir de sadakat, görev bilinci ve disiplin gibi evrensel denebilecek sosyalleşme içeriğini kattığınızda, "insanlar fazla güçlük çekmeden öldürmeye yönlendirilebilir," diyebilirsiniz.

Bir başka deyişle, şeytani olmayan insanları şeytanca şeyler yapmaya teşvik etmek hiç zor değil. Christopher R. Browning cephede savaşmaya uygun görülmeyen yetişkinler arasından Polonya'daki Yahudi katliamına katılmaları için görevlendirilmek üzere polis gücüne alınan Alman Yedek Polis Taburu üyesi erkekler üzerinde bir araştırma yapmıştı.[8] Daha önce cinai eylemlere karışmak bir yana hiçbir şiddet eyleminde dahi bulundukları görülmemiş ve böyle bir eğilimleri olduğundan şüphelenilmeyecek bu insanların hepsi değilse de büyük bir çoğunluğu cinayet işlemişler, kendilerine ya da silah arkadaşlarına zarar vermek adına en ufak bir niyetleri olmayan erkekleri ve kadınları, yaşlıları ve çocukları, silahsız ve herhangi bir suçla yargılanmayan masum insanları vurmuşlardı. Ancak Browning *Ordinary Men* başlığı altında yayınladığı çalışmasında polislerin yüzde 10 ila 20'sinin emirleri yerine getirmemelerinin mazur görülmesini istediklerini belirtir. "'Yahudi avında' idam mangasına gönüllü olmuş, heyecanı giderek artan bir çekirdek kadro vardı. Daha geniş bir grup polis tetikçi ve mahalle temizlikçisi olarak göreve alınmış ama adam öldürmek için fırsat kollamamışlardı (bazı durumlarda öldürmekten kaçınmışlardı). Retçiler ve kaçaklarsa küçük bir gruptu (yüzde 20'den az)." Bu keşfin en çarpıcı yönü fanatiklerin, retçilerin ve 'ya hep ya hiççilerin' istatistiksel

6 Craig Haney, Curtis Banks ve Philip Zimbardo, 'Interpersonal dynamics in a simulated prison', *International Journal of Criminology and Penology*, 1 (1983), s. 69-97.

7 Stanley Milgram, *Obedience to Authority: An Experimental View* (yeni basım Harper, 2009).

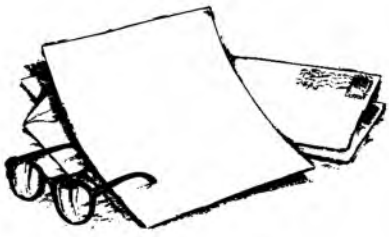
8 Christopher R. Browning, *Ordinary Men* (Penguin, 2001).

dağılımının Zimbardo ve Milgram'ın deneylerinde otoriteyle dayatılan emirleri uygulayan kişilerin verdiği tepkilerle şaşırtıcı ölçüde benzerlik göstermesidir. Her koşulda, bazıları şeytani güdülerini dışa vurmada durumu istismar etmeye aşırı hevesliydi; bazılarıysa –kabaca aynı sayıda- koşullara bakmaksızın kötülüğe direnmişti. Öte yandan kayıtsız, ilgisiz ve her iki tarafın davranışlarına da yeltenmeyen 'orta yolcu' –taraf tutmaktan kaçınan ve en az direnç gösterilebilecek yolu izlemeyi seçen ve o sırada vicdanlarının sesine kulak vermeden elverdiğince kayıtsız davranan- kişilerin sayısı çok kabarıktı.

Başka bir deyişle, her üç örnekte de (ve muhtemelen bu üç çalışmanın *en çarpıcı* ve ikna edici örnekleri olduğu bu kategoriye girecek sayısız başka vakada) kötülük etme emrine uyulma ihtimalinin dağılımı istatistik biliminde Gauss eğrisi (Gauss çanı, dağılımı, fonksiyonu diye de bilinir) denilen kurala uyuyordu. Bunun olasılıkların dağılımı açısından en yaygın en 'normal' grafik olduğuna inanılıyor. Wikipedia'da yazdığına göre Gauss eğrisi sonuçların "bir ortalama üzerinde toplanma" eğiliminde olduğu fikrini öne sürer. "Birleşik olasılık yoğunluk fonksiyonunun grafiği, ortalamanın zirve yaptığı bir çan şeklindedir." Ve şöyle devam ediyor: "Merkezi limit teoremi sayesinde, birbirinden bağımsız çok sayıdaki etkenlerin toplamı olan herhangi bir değişkenin normal dağılımı mümkündür."

Kötülük yapma yönünde baskıya maruz kalan insanların verdiği çeşitli davranışsal tepki olasılıkları da Gauss eğrisi biçimini almaya açıkça yatkınlık gösterdiğine göre, onların durumunda bile bu sonuca *çok* sayıda *bağımsız* etkenin karşılıklı etkileşiminin yol açtığını söyleme riskini göze alabiliriz. Hepsi bu kadarla kalmasa da bu etkenler arasında emirlerin yukarıdan verilmesi, otoriteye güdüsel ya da öğrenilmiş derin bir saygı ya da korku duymak, görev bilinciyle ve/veya aşırı disiplinle güçlenmiş sadakat duygusu sayılabilir.

Hem 'otoriter emirlerin geldiği mevkilerin' çoğalması *hem* de otoriteye ait bürokratik hiyerarşilerin gevşetilmesi ya da sıkılaştırılmasıyla öne çıkan akışkan modernlik koşulları altında, bu sesleri nispeten zayıflatabilecek ve işitilirliğini azaltabilecek iki etkenin varlığından söz etmek mümkün. Örneğin karakter (bir sonraki mektupta ele alacağım) gibi başka (daha bireysel, özgün ve kişisel) etkenler giderek etkin roller oynayabilir. Bu başarılırsa kazanan şüphesiz insanlık olacaktır.

43
Kader ve karakter

"Her protestonun içinde kaçınılmaz olarak yanılma endişesi ve mantıklı bir sonuca ulaşamama riski var. Bunları hesaba katmadan davranabilmek mümkün mü?" Bu soruyu bana *La Repubblica* okurlarından Martina yöneltmişti. Cevabım, verebildiğim tek duyarlı cevap şudur: Maalesef mümkün değil...

Harekete geçmeden önce hata yapıp yapmayacağımızı bilemeyiz ve her şey olup bittiğinde işin hakkını vermiş olup olmayacağımızdan baştan emin olamayız. Protesto bu kuralın geçerli olduğu tek eylem çeşidi değil. Eylem söz konusu olduğunda tümüyle güvenilir, dört dörtlük, "memnun kalmazsanız paranız iade" denebilecek çok az formül vardır ve eylemlerimiz kendimiz ve başkaları için ne kadar önemliyse sonuçları da genellikle o denli belirsiz (hatta tahmin edilmesi imkansız) olacaktır. Satın aldığınız 'yeni ve geliştirilmiş' konserve açacağıyla bir konserve kutusunu açmaya çalışırken kullanma kılavuzunu satır satır okuyup söylenenleri uygulayabilirsiniz. Oysa hayata dair tercihler için böyle bir kılavuz yoktur. Yaşamak risk almak anlamına gelir. Ya da, Romalı şair Lucan'ın aşk için sarf ettiği o unutulmaz sözü genele

masız' demekten alıkoyamıyor). Pratik zekalarını sonuna kadar kullanarak insanların adabını ve insanların bir arada sürdürdükleri yaşamı 'medeni' bir hale getirmek için canını dişine takan atalarımız ve onların düşünce ve davranış şekillerini takip eden günümüz insanı, deyim yerindeyse yanlış ata oynamış...

Herkes sadistlik krizleri ve vahşet nöbetleri geçirebilir. Eğer Eichmann 'normal' biriydiyse kimse önceden şüphelenilmekten muaf olamaz. Hayret verici derecede normal görünen arkadaşlarımız ve tanıdıklarımızın hiçbiri. Kendimiz de dahil. Chip Frederick ve Adolf Eichmann'lar yaşadığımız sokaklarda uluorta geziniyor, kasa önlerinde sıraya giriyor, sinemaları ve futbol stadyumlarını dolduruyor, trenlerde ve belediye otobüslerinde yolculuk ediyor. Yan dairede yaşıyor, hatta soframızda oturuyor bile olabilirler. Hepsi de uygun koşullar altında Chip Frederick'in ve Adolf Eichmann'ın yaptığını yapabilir. Peki ya ben? Bunca insan potansiyel olarak insanlık suçu işleyebiliyorsa, ben de şans eseri onların kurbanı olabilirim. Bunu *yapabilirler*. Ama aynı derecede ben de kolayca 'onlar' gibi olabilirim: diğerlerine bunu yapabilecek bir başka 'normal insan' olarak...

John M. Steiner, bir insanın içinde normalde belirsiz bir şekilde duran, belirli, uygun koşullar altında,[4] büyük olasılıkla önceden bu durumu baskılayan ve üzerini örten etkenler aniden ortadan kalktığında ya da azaldığında ortaya çıkabilecek (illa ki çıkacak?) kişisel vahşet eğilimini tanımlamak için 'sleeper' kavramını ortaya atmıştı. Ervin Staub işi (oldukça büyük) bir adım öteye götürmüş, Steiner'ın önermesindeki 'istisna' atfını kaldırıp 'sleeper' özelliğinin çoğu insanda, belki de tüm insanlarda bulunduğu hipotezini öne sürmüştür: "İyi insanlar tarafından yapılan kötülük istisna değil, bir normdur."[5] Doğru mu? Bilmiyoruz ve asla bilemeyiz, en azından kesin olarak, çünkü bu tahminin doğruluğunu ya da yanlışlığını deneysel anlamda kanıtlamanın bir yolu yok.

Kesin olarak bildiğimiz nedir? Zimbardo'nun kendisinin Stanford Üniversitesi'nde yürüttüğü erken dönem deneylerinde de gördüğü üzere, mahkum rolünü oynayacak rastgele seçilmiş insanlara 'gar-

4 Bkz. John M. Steiner, 'The SS yesterday and today: a soclopsychological view', Joel E. Dimsdale (ed.) *Survivors, Victims, Perpetrators* (Hemisphere, 1982) içinde.

5 Ervin Staub, *The Roots of Evil* (Cambridge University Press, 1989), s. 126.

diyanlık' yapmak için (yine rastgele) seçilmiş insanlarda, yani "'sadist profili' kapsamına girmeyen insanlarda sadist davranış şekillerini ortaya çıkarmak mümkündür."[6] Ya da Stanley Milgram'ın Harvard deneylerindeki, şiddeti giderek artarak acı verdiğine inandırıldıkları elektroşokları başkalarına uygulamaları istenen yine rastgele seçilmiş insanlarda görüldüğü gibi, 'otoriteye itaat' otoritenin türüne bakılmaksızın, verilen emirlerin cinsi ne olursa olsun, emredilen eylemler iğrenç ve tiksindirici bulunsa bile, "son derece yerleşik bir davranışsal eğilimdir."[7] Buna bir de sadakat, görev bilinci ve disiplin gibi evrensel denebilecek sosyalleşme içeriğini kattığınızda, "insanlar fazla güçlük çekmeden öldürmeye yönlendirilebilir," diyebilirsiniz.

Bir başka deyişle, şeytani olmayan insanları şeytanca şeyler yapmaya teşvik etmek hiç zor değil. Christopher R. Browning cephede savaşmaya uygun görülmeyen yetişkinler arasından Polonya'daki Yahudi katliamına katılmaları için görevlendirilmek üzere polis gücüne alınan Alman Yedek Polis Taburu üyesi erkekler üzerinde bir araştırma yapmıştı.[8] Daha önce cinai eylemlere karışmak bir yana hiçbir şiddet eyleminde dahi bulundukları görülmemiş ve böyle bir eğilimleri olduğundan şüphelenilmeyecek bu insanların hepsi değilse de büyük bir çoğunluğu cinayet işlemişler, kendilerine ya da silah arkadaşlarına zarar vermek adına en ufak bir niyetleri olmayan erkekleri ve kadınları, yaşlıları ve çocukları, silahsız ve herhangi bir suçla yargılanmayan masum insanları vurmuşlardı. Ancak Browning *Ordinary Men* başlığı altında yayınladığı çalışmasında polislerin yüzde 10 ila 20'sinin emirleri yerine getirmemelerinin mazur görülmesini istediklerini belirtir. "'Yahudi avında' idam mangasına gönüllü olmuş, heyecanı giderek artan bir çekirdek kadro vardı. Daha geniş bir grup polis tetikçi ve mahalle temizlikçisi olarak göreve alınmış ama adam öldürmek için fırsat kollamamışlardı (bazı durumlarda öldürmekten kaçınmışlardı). Retçiler ve kaçaklarsa küçük bir gruptu (yüzde 20'den az)." Bu keşfin en çarpıcı yönü fanatiklerin, retçilerin ve 'ya hep ya hiççilerin' istatistiksel

6 Craig Haney, Curtis Banks ve Philip Zimbardo, 'Interpersonal dynamics in a simulated prison', *International Journal of Criminology and Penology*, 1 (1983), s. 69-97.

7 Stanley Milgram, *Obedience to Authority: An Experimental View* (yeni basım Harper, 2009).

8 Christopher R. Browning, *Ordinary Men* (Penguin, 2001).

yayarsak: Yaşamak, tıpkı sevmek gibi, ödenecek bedellere razı gelmek demektir.

Böyle bir hayat huzursuz, yıldırıcı hatta korkutucu mu olacaktır? Aslında evet, olabilir. Böyle olmaya mahkumdur. Buradaki çıkmaz şudur ki yaşanacak başka bir hayat yoktur. Michel Foucault'nun da dediği gibi, hayatta izleyeceğimiz yolu *yaratmak* ve bu yolu yaratırken aynı zamanda kendimizi de yaratmaktan başka çaremiz yoktur. Nasıl ki *sanat yapıtları* sanatçılar tarafından *yaratılıyorsa* yaşamın gidişatı, 'genel gayesi, 'nihai hedefi' de ancak ve ancak 'kendi başına yapılabilen' bir iştir ve hep öyle kalacaktır. Günümüzde her birey, tercih ettikleri için değilse bile, deyim yerindeyse *evrensel kaderin buyruğu doğrultusunda*, birer yaşam sanatçısıdır. Ve bu, eylemsizliğin de bir eylem olarak görüldüğü anlamına gelir. Dünyayı uslu uslu kabullenmek ve dolayısıyla görünüşte karşı çıktığımız bir yığın yanlışla işbirliğine girmek, dünyanın itaatkarca uyalım diye üzerimizde baskı kurduğu hayatı sekteye uğratan adaletsizlik salgınına karşı etkin direniş ve protesto içinde olmak kadar bir tercih sayılır. Hayat ancak bir sanat eseri olabilir. Şayet *insanca* bir hayatsa, yani tercih hakkı ve özgürlüğü bahşedilmiş bir canlı olan insanın hayatıysa...

Modern çağın en güçlü zihinleri ve onların pek çok takipçisi, gerçeklik, soyluluk ve güzellik arayışından asla vazgeçmeyen antik dönem bilgesi ve huzursuz ruh Sokrates'i doğru tercihlerle dolu bir hayata model göstermekte hemfikir olmuştur: Anlamlı, yüce, yaşamaya ve takdir edilmeye değer bir yaşam modelidir bu. Dahası, hepsi de neredeyse aynı sebeple bu karara varmıştır: Sokrates'i, bu antik dönem bilgesini ve modern düşüncenin atasını bütünüyle 'kendi kendini var eden' bir adam, kendini var etme ve (her şeyden önce kendini bilerek!) ortaya koyma ustası bir insan olduğu için seçmişlerdir. Yine de Sokrates kendi tercih ettiği ve yılmadan peşinden gittiği varoluş tarzını hiçbir zaman yaşanmaya değer evrensel geçerliliği olan *tek* varoluş tarzı, yani başkalarının da öykünmesi gereken bir model gibi görmemiştir. İnsanlara kendi hayatlarını oluşturmakta şablon niyetine Sokrates'in hayatını örnek gösteren modern filozoflar için 'Sokrates'i taklit etmek', insanın *kendi* benliğini, kişiliğini ve/veya kimliğini bilinçli bir şekilde oluşturması ve bunu özgürce, bağımsız bir biçimde gerçekleştirmesi, Soktares'in kendisi için yarattığı kişiliği ve hatta yaratı-

cısı kim olursa olsun kimsenin kişiliğini taklit *etmemek* demektir. Mesele, kendini tanımlamak ve ortaya koymaktır. Hayatın, bir sanat eseri *olduğunu* ve *olması gerektiğini* kabul etmeye hazır olmaktır. İyi taraflarının ve kusurlarının sorumluluğunu sadece bu hayatı yazıp oynayan kişinin (hem yazmak hem de oynamakla yükümlü tasarımcı ve aynı zamanda tasarıyı icra eden) taşıdığını görmektir. 'Sokrates'i taklit etmek' bir başka deyişle, 'Sokrates'in şahsını ve başka herhangi birini *taklit etmeyi reddetmek*, heteronomiyi, taklidi, teksiri, kopyalamayı reddetmek demektir. Sokrates'in kendisine seçtiği, özenle oluşturulmuş ve bütün engellere rağmen (sonunda kendini zehirleyerek hayatına son vermeyi hayata teslim olmaktan üstün tutacak kadar) emek harcanmış yaşam modeli, onun gibi biri için biçilmiş kaftan olabilir ama 'Sokrates *gibi* olmak' düsturunu benimsemiş herkese uyacağı anlamına gelmez. Sokrates'in kurduğu ve hiç tereddütsüz, azimle sadık kaldığı özgün yaşam biçimine körü körüne öykünmek, onun mirasına *ihanet* ve her şeyden önce şahsi *özerklik* ve şahsi *sorumluluk* içeren öğretisini *reddetmek* anlamına gelir. Taklit fotokopi makinesinin işidir. Taklitle hiçbir zaman insan yaşamının hedeflemesi gereken (Sokrates'in önerdiği gibi) *sahici* bir sanatsal yaratı çıkarılamaz.

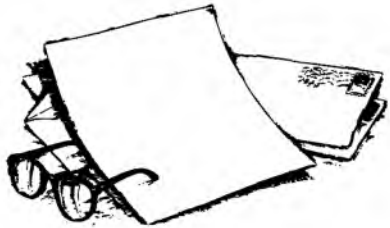
Her sanatçı hayallerini üzerine işlemek istediği malzemenin direnciyle mücadele eder. Tüm sanat eserleri bu mücadelenin, zaferlerin ve yenilgilerin, çoğu zorunlu da olsa utanılacak bir tarafı olmayan ödünlerin, izlerini taşır. Yaşam sanatçıları ve onların eserleri bu kuraldan muaf değildir. Yaşam sanatçılarının eseri yontmaya çalışırken (bilerek ya da bilmeyerek, beceriyle ya da acemice) kullandıkları keski kendi *karakterleridir*. Thomas Hardy, "insanın kaderi karakteridir," derken buna işaret etmişti. *Kader* ve kaderin gerilla birlikleri olan rastlantılar, yaşam sanatçısının yüzleşeceği tercih yelpazesini belirler. Ama hangi tercihleri yapacağını yaşam sanatçısının *karakteri* belirler.

When Light Pierced the Darkness adlı önemli çalışmasında Nechama Tec, kendi hayatlarını tehlikeye atma pahasına bazı Soykırım tanıklarını, kurban seçilenlerin hayatlarını kurtarmaya yönelten etkenler üzerine araştırmasının sonuçlarına yer verir. Tec, yardım eğilimi ve kendini feda etmeye hazır olmanın yanı sıra, genelde insan davranışlarını belirlediği varsayılan sosyal çevre ve sınıf, eğitim düzeyi, varsıllık, dini inanç ve siyasal eğilim gibi etkenler arasındaki istatistiksel

bağı dikkatlice inceler ama bir sonuca varamaz. Görünüşe bakılırsa manevi tercihler söz konusu olduğunda 'istatistiksel değer taşıyan' *belirleyici* bir etken bulunmuyor. İstatistiklere bakılırsa, yardım edenler nüfusun geri kalanından farklı değildir. Hatta davranışlarının manevi değeri ve tercihlerinin yarattığı sonuçların insani açıdan önemi en yaygın görülen, çoğunluğa dair tepkilerden temel bir farklılık gösterdiğinde bile.

Öyleyse yardım edenler kapılarını pencerelerini örtüp acı sahneleri görmezden gelmek varken neden mağdurların safına geçme riskini göze almışlardır? Verilebilecek tek cevap şudur: Aynı sosyal sınıfa mensup, aynı eğitime, dini inanca ya da politik görüşe sahip çoğu kişinin aksine onlar *başka türlü davranamazlardı*. Davranamazlardı o kadar. Kendi fiziksel güvencelerini ve rahatlarını düşünmeyi, eziyet gören insanlara baka baka yaşayacakları ruhsal çöküntünün ve yaralı vicdanlarındaki sızının önüne koyamazlardı. Kendi rahatlarını, bir şeyler yapmayı reddettikleri ya da ihmal ettikleri için kurtarabilecekleri halde kurtarmadıkları insanlarınkinden üstün tutsalardı kendilerini affetmeleri belki de asla mümkün olmazdı.

Oyuncunun kontrolü dışında kalan kader ve rastlantılar, bazı seçimleri diğerlerinden daha mümkün kılar. Ancak karakter bu istatistiksel olasılıklara kafa tutar. Kader ve rastlantının, her şeye kadir olduğuna inanılır ya da böyle bir iddia vardır. Karakter onları bu güçten yoksun bırakır. Sızlanmadan kabullenmek ve koşulların dayattıklarına başkaldıracak cesur kararlar almak arasında durur karakter. *Olasılık* ya da *akla yatkınlık* testlerinden geçmiş tercihleri başka bir teste, son derece çetin, ödün vermeye ve bahaneler bulunmaya çok daha fazla dirençli bir teste, yani manevi teste tabi tutan karakterdir. Cadılar Bayramı arifesi, 31 Ekim 1517 günü, Martin Luther'i Wittenberg'deki Saray Kilisesi'nin kapısına dini inançlara ters düşen 95 maddelik tezini asma riskini göze alırken *'Ich kann nicht anders'* (Başka türlü yapamam) demeye yönelten yine onun karakteridir.

44
Albert Camus
ya da başkaldırıyorum öyleyse *varız*

Albert Camus'nün o dokunaklı, eleştirel ve kışkırtıcı, tahrik ve teşvik edici yorumları olmaksızın yarım yüzyıl geçti. Tüm bu zaman içerisinde, *Yabancı* (*L'étranger*), *Düşüş* (*La Peste*), *Veba* (*La Chute*) ve *İlk Adam* (*Le Premier Homme*) eserlerinin yazarına adanmış kitapların, araştırmaların ve makalelerin sayısı durmaksızın çoğaldı. 1 Ekim 2009 itibariyle akademisyenler tarafından en çok başvurulan 'elektronik kitap ve dergi kütüphanesi' Questia, 2.528'i kitap kalınlığında eser olmak üzere toplam 3.171 eser listeliyor; daha geniş bir kitleye hitap eden Google Books ise 9.953. Bu kitapların ve makalelerin pek çoğunun yazarları tek bir nihai soruyla boğuşuyor. Albert Camus, onun zamansız ölümünden sonra oluşan dünyaya, bizim dünyamıza, tanıklık edebilseydi nasıl bir tavır takınırdı: Bize sunmaya ömrünün yetmediği, hasretini çektiğimiz yorumları, yaklaşımları ve önerileri nasıl olurdu?

Tek bir soru, pek çok cevap, pek çok *farklı* cevap... Ve böyle olması da gayet doğal. Franz Kafka ile ilgili olarak Camus, "Kafka'nın tüm sanatı okuyucuyu tekrar okumaya mecbur bırakmasıdır" ("Tout

l'art de Kafka est d'obliger le lecteur à relire") yorumunu yapmış. Neden? Kafka'nın sunduğu çözümler ya da çözümsüzlükler yorumlama ihtiyacı doğurur ama "açıkça ortaya konmamış olanları" ("qui ne sont pas révélées en clair"). Bunları açıklığa kavuşturmak için tarihi "yeni bir açıdan" ("sous un nouvel angle") okumak dışında bir şey yapılamaz. Başka bir deyişle, Kafka'nın sanatı, kapsanamayacak olanı kapsamaya çalışmanın ve sonsuza kadar açık kalacak büyüleyici ve cesaret kırıcı konuları kapatmanın cazibesine kapılmamasında yatar. Ve böylece okurun yeniden düşünme gayretine esin ve cesaret verirken, onu kışkırtmaktan ve sorgulamaktan da asla geri kalmaz. Bu tuhaflık sayesinde Kafka'nın verdiği ilham asla tükenmez. Hatta izninizle bu ilhamların sebep olmayı sürdürdüğü karşıtlıkların ve çekişmelerin, sonsuza dek tükenmeksizin 'yaşam iksiri' elde edilebilen, simyacıların 'felsefe taşı' dedikleri hayalin yapabileceklerine bir hayli yakın durduğunu ileri süreceğim. Camus, Kafka tasvirinde, tüm ölümsüz modelleri, kendisinin de dahil olduğu büyük düşünürleri, tanımlayan bir eskiz çizmiş...

Camus'nün bıraktığı mirastan doğan binlerce yorumu incelediğimi (ya da bunu yapmayı ciddi ciddi denediğimi) iddia etmeye kalkışamam. Dolayısıyla, süre giden tartışmaların yönünü tayin etmek şöyle dursun, değerlendirmek, hatta özetlemek için gerekli donanıma sahip değilim. Bu noktadan itibaren, kendimi *kendi* Camus'm ile sınırlandırmak zorundayım: Benim Camus okumam ile; elli yılı aşkın bir süre sonra, bu kez, akışkan çağdaş pazarımızın keşmekeşi içinden yükselen sesi ile; özetle, gençliğimde okuyup içinde yaşadığımız -gün be gün, bilinçli ya da bilinçsizce yerleşiklik tarzımız doğrultusunda şekillendirdiğimiz- dünyanın acayipliklerini ve saçmalıklarını anlamlandırmama yaramış birkaç kitabın içinde en başta *Sisifos Söyleni* (*Le Mythe de Sisyphe*) ve *Başkaldıran İnsan*'ın (*L'Homme révolté*) yazarıyla. Diğer Camus tutkunu okurlar ve onun mesajını gelecek kuşaklara aktarmaya çalışanlar, benim okumamı farklı, tuhaf hatta sapkın bulurlarsa şaşırmam. Camus, insanlığın açmazına ilişkin gerçekliği yılmadan ararken, araştırmasının nesnesini tüm çıplaklığıyla, çeşitli yorum ve yargılar ışığında göz önünde bulundurmaya - ve konuyu bir sonuca varmadan kapatmaya karşı ısrarla direnç gösterirken (insan doğası ve potansiyelinin akıl sır ermez gizemiyle ilgili bir dava kapanmış-

sa sonuca ulaşmadan kapanmış demektir) bir yandan da insani duruma dair tasvirini (anlatısının mantığı ve anlaşılırlığı uğruna) o anlatının indirgenemeyen, belki de tanımlayıcı tavrı olan anlam belirsizliği ve çok anlamlılıktan arındırmanın cazibesinden sakınarak- dikkat etmişti. Hatırlamak gerekir ki Camus entelektüeli, "kendisini gözlemleyen bir akla sahip kişi," diye tanımlar.

Yıllar önce bir röportajda benden, 'endişelerimi bir paragrafta özetlemem' istenmişti. Bir sosyologun insanlık deneyiminin labirentli yollarını keşfetme ve kayda geçirme çabalarını anlatmak için Camus'den bir alıntı yapmaktan daha iyi bir fikir gelmemişti aklıma: "Güzellik var ve bir de aşağılananlar var. Bu teşebbüs beraberinde ne tür zorluklar getirirse getirsin ne birine ne de diğerine haksızlık etmek isterim." Mutlu biri olmanın yollarını anlatan pek çok radikal ve kendine güvenen yazar bu tarz bir açıklamayı ikilemde kalmaya davet gibi görüp kınayabilir. Ancak, bana kalırsa kuşkuya yer bırakmayacak biçimde Camus, 'taraf tutmanın' ve ikisinden birini (görünüşte) üstün tutmak adına diğerini feda etmenin son toplamda *her iki*sini de ulaşılmaz kılacağını göstermiştir. Camus, kendi deyimiyle kendisini, "mutsuzluk ve güneş ortasında bir yerde" konumlandırır: "Mutsuzluk beni güneşin altında her şeyin yolunda olduğuna inanmaktan alıkoymuş ve güneş bana tarihin her şey demek olmadığını öğretmiştir." Camus, "insanlık tarihi adına kötümser, insanlık adına iyimser," olduğunu itiraf eder; ısrarla belirttiği gibi, insan "olduğu şeyi kabullenmeyen tek yaratıktır." İnsanın özgürlüğü, Camus'nün işaret ettiği şekliyle, "daha iyi olma şansından başka bir şey değildir" ve "özgür olmayan bir dünyayla baş etmenin tek yolu varoluşunuz bizzat bir başkaldırı halini alana kadar mutlak bir biçimde özgürleşmektir."

Camus'nün insanın yazgısına ve akıbetine dair tasviri, boşu boşuna ama yine de bıkmadan usanmadan ve yorulmadan mücadele eden Sisifos ile Prometheus'un benzerliği arasında bir yerde, ikisinin bir araya gelip kaynaştığı bir noktada konumlanır. Sisifos'u *kendi* ıstırabının pençesinde ve bitap düşmüş halde bu insanca, fazlasıyla insanca durumundan kurtulmak için tek çözüm olarak gördüğü intihara sürükleyen (Gaius Plinius Secundus tarafından, herhalde *amour propre* ile eşleşen *amour-de-soi*'yı tüm uygulayanlar için söylenmiş eski bir söze sadık kalarak: "Yeryüzündeki mutsuzluklarımız arasında, intihar Tanrı'nın

insana en büyük lütfudur") "insanlık durumunun saçmalığı" karşısında, *Başkaldıran İnsan*'ın kahramanı Prometheus, *başkaları* için yaşamamayı, *onların* ıstırabına başkaldıran bir hayatı seçer. Camus'nün Sisifos ile Prometheus'u yan yana koymasında reddediş kabulleniş adınadır: "Başkaldırıyorum," diyecektir Camus, "öyleyse varız." Sanki insanlar idealleri olarak mantığı, uyumu, düzeni ve *Eindeutigkeit*'ı (anlam açıklığını) sadece ikilemleri ve tercihleri tarafından kışkırtılmak, her birini uygulayıp boşa çıkarmak için icat etmişlerdir... Kayası, tepesi ve kendi kendini engelleyen yükümlülüğünden başka bir eşlikçisi olmayan Sisifos'un zihninde 'biz' imgesi oluşmayacaktır.

Ama kendisi varoluşunun olanca uyumsuzluğuyla karşı karşıyaysa da Sisifos'un apaçık bir umutsuzluk barındıran ve hiçbir gelecek vaat etmeyen zor durumu içinde bile, hiç şüphe yok ki moral bozacak kadar dar, ancak yine de Prometheus'un araya girmesine olanak sağlayacak kadar geniş bir alan bulunuyor. Sisifos'un yazgısı sadece bilinçli bir yazgı olduğu için, Sisifos çabalarının mutlak anlamsızlığının bilincinde olduğu için trajiktir. Ancak, Camus'nün dediği gibi, "La clairvoyance qui devait faire son tourment consomme du même coup sa victoire. Il n'est pas de destin qui ne se surmonte par le mépris"[1] ("Onun ıstırabı olması gereken bilinci, aynı şekilde zaferi olmuştur. Hafife almakla üstesinden gelinemeyecek hiçbir kader yoktur.") Sisifos bu marazi kendinin farkında olma halini bir kenara bırakıp Prometheus'un misafirliğini kabul ederse olayların kölesi konumunda trajik bir figür olmaktan çıkıp keyifli bir *eylemciye* dönüşebilir. "Mutluluk ve anlamsızlık," diye belirtir Camus, "aynı toprağın oğullarıdırlar. Birbirlerinden ayrılamazlar." Ve şöyle ekler: Sisifos'a göre "efendisiz" bu evren "ne verimsizdir ne de yararsız. O kayanın her bir atomu, o zifiri karanlık kaplamış tepenin her bir mineral tabakası birer alem barındırır. Yükseklere doğru sürdürülen mücadele kendi başına bir insanın yüreğini doldurmaya yeter. *Sisifos'un mutlu olduğunu düşünmek gerek*" (vurgu yazarın eklemesi). Sisifos dünyayla olduğu şekliyle uzlaşır ve bu kabullenme eylemi başkaldırının önünü açar; daha doğrusu başkaldırmayı kaçınılmaz değilse de en azından en olası sonuç kılar.

1 Bkz. Albert Camus, *The Myth of Sisyphus* (Penguin, 2005) [*Sisifos Söyleni*, Can Yay.].

Bu kabulleniş ile başkaldırının bileşimi, güzele gösterilen ilgi ve özen ile zavallıya gösterilen ilgi ve özenin bileşimi, Camus'nün tasarısını her iki cephede de müdafaa ediyor: intihar eğilimi barındıran bir teslimiyete karşı ve isyanın insani bedellerine duyarsızlık barındıran bir özgüvene karşı. Camus bize isyanın, devrimin ve özgürlük arayışının insan varlığının kaçınılmaz özellikleri olduğunu ama bu hayranlık uyandırıcı arayışların zorbalıkla sonuçlanmaması için sınırlarını çizmemiz ve kollamamız gerektiğini söyler.

Camus öleli sahiden 50 yıl oldu mu?

Akışkan Modern Dünyadan 44 Mektup

Bauman'ın 44 mektubu günümüz dünyasına atılmış mektuplardır.
Her biri Akışkan Modern Dünya'ya dairdir. Geçmiş ile bugün, bugün ile gelecek ve son olarak geçmiş ile gelecek arasında bir bağ kurmak üzerinedir. Çelişkili fikirler ve öneriler curcunası içinde gerçek ve değerli parçacıkları yalan, yanılsama, çöp ve atık ıvır zıvırdan ayırmamıza yarayacak bir harman makinesi olma çabasındadır.

Diğer yandan, tıpkı Richard Rotry'ın ifade ettiği gibi, yeni kuşaklara bir şeyler anlatma telaşıdır: "Çocuklarımızı, masa başında oturup klavyelerin tuşlarına basan bizlerin tuvaletlerini temizleyerek ellerini kirletenlerden on kat, üçüncü dünya ülkelerindeki fabrikalarda klavyelerimizi üretenlerden yüz kat fazla ücretle çalışmamızı içlerine sindiremeyecekleri gibi yetiştirmeliyiz. İlk sanayileşen ülkelerin henüz sanayileşmekte olanlara kıyasla yüz kat refah içinde yaşadığı gerçeğini dert etmelerini sağlamalıyız. Çocuklarımız öncelikle kendi kaderleriyle başka çocukların kaderi arasındaki eşitsizliğin ne tanrının isteği ne de ekonomik yeterlilik için gerekli bir bedel olduğunu, bunun kaçınılabilir bir trajedi olduğunu öğrenmeliler. Birileri gırtlağına kadar doyarken kimsenin açlık çekmemesini sağlamak için dünyanın nasıl değiştirilebileceğini bir an evvel düşünmeye başlamalılar."

Bu mektuplar yukarıdaki hedefler gözetilerek kaleme alınmış
Sahiplerini bulmaları dileğiyle...

habitus kitap

ISBN: 978-605-88697-8-3

